

Гульчеты-Дзадзаты Римма

ИРОН НЫХАСЫ РÆЗТЫЛ КУЫСТ

ХИСТÆР КЪОРД

(5–6-аздыд сабитæн)

*Уагъд æрцыдис Уæрæсейы Федерацийы
Ахуырад æмæ наукайы министрады барлаæвардæй*

Дзауджыхъæу
2012

74.268.1

Д 16

Учебно-методический комплекс подготовлен на кафедре ЮНЕСКО Северо-Осетинского государственного педагогического института в рамках проекта Федеральной целевой программы развития образования «Развитие учебно-методической и кадровой базы по формированию российской гражданской идентичности в условиях поликультурного образования».

Авторы проекта – Р. С. Бзаров, Т. Т. Камболов, Л. А. Кучиева, А. А. Левитская

Руководители проекта – Т. Т. Камболов, Л. А. Кучиева

ПРОДАЖЕ НЕ ПОДЛЕЖИТ

Д 16

Гульчеева-Дзадзаева Р. М. Развитие осетинской (иронской) речи как родной (старшая группа ДОУ). Владикавказ: Издательство СОГПИ, 2012. – 118 с.

74.268.1

Д 16

© СОГПИ, 2012

© Гульчеева-Дзадзаева Р. М., 2012

Настоящее методическое пособие разработано на кафедре ЮНЕСКО СОГПИ в соответствии с базовыми принципами «Концепции осетинского национального образования». Конспекты созданы на основе «Примерной общеобразовательной программы воспитания, обучения и развития детей раннего и дошкольного возраста» под редакцией Л. А. Парамоновой, включающей базисное содержание образовательного процесса в дошкольных учреждениях и предусматривающей вариативность ее реализации. Выбор этой программы обусловлен наличием в ней наработок по деятельности двуязычного детского сада. Создавалась эта программа как основа для региональных и авторских методических разработок, поэтому она и получила название «Примерной». В разработанных конспектах национально-региональный компонент включается в образовательное пространство ДООУ как полноправная составляющая часть обучения и развития ребенка.

В целях создания единого образовательного пространства в детском саду был разработан единый перспективно-тематический план. Тематическое единство прослеживается во всех видах занятий, а также в других режимных процессах. Организационная форма всех занятий – подгрупповая, основанная на свободной деятельности ребенка в образовательной среде. Основным методом обучения дошкольников на занятиях является дидактическая игра.

Изучение каждой темы начинается на занятиях по ознакомлению с окружающим миром, проводимых в начале каждой недели. Далее, в рамках остальных видов учебной и воспитательной деятельности, происходит расширение и углубление представлений по изучаемой теме.

Авторский коллектив рассчитывает на конструктивное сотрудничество со своими коллегами и просит направлять все замечания и пожелания по настоящему методическому пособию по адресу:

362003, РСО-Алания г. Владикавказ, ул. К. Маркса, д. 36, Северо-Осетинский государственный педагогический институт, кафедра ЮНЕСКО.

Хистæр къорды ахуырадон пълан

№	Ахуыры темæ	I вариант (къуыри/ахуыр)	II вариант (къуыри/ахуыр)
1	Хуымæтæг математикон æмбарынаæдтæ райтынг кæнын	2	2
2	Ирон ныхасы рæзт	3	1
3	Уырыссаг ныхасы рæзт	2	1
4	Алфамбылай дунеимæ базонгæ кæнын	1	1
5	Музыкалон аивад	2	2
6	Ныв кæныны аивад	2	2
	Æдæппæтæй	11	9

Ахуырты тематикаæ æмæ сахæттæ

№	Тема	Урокты бæрц
1	Мæ бинонтæ æмæ хæстæджытæ	1
2	Мыртæ (с); (ш) (ныхасы культурæ)	1
3	Цы у нæ бон?	1
4	Райгуырæн зæхх	1
5–6	Райгуырæн бæстæ	2
7–8	Сызгъæрин фæззæг – сызгъæрин æфсир	1
9	Зайæгойтæ	1
10	Æрдзы хъæбысы фембæлдтытæ	1
11	Мыртæ (л); (р) (ныхасы мырон культурæ)	1
12	Æз æмæ мæ буары хæйттæ	1
13	Фынджы уæлхъус хидарыны æгъдау	1
14–15	Зымæг	2
16	Хойрадджы продукттæ	1
17	Транспорт	1
18	Дæснийæдтæ	1
19	Спорт	1
20	Æфсады бæрæгбон	1
21–22	Уалдзæг	2
23	Фыдбылызæй дæхи бахиз	1
24	Зондджын машинæ	1
25	Космос	1
26	Цъиутæ	1
27	Лыстæг цæрæгойтæ	1
28	Æфсæддон-уæлахиздзау	1
29	Театр, кино	1
30	Тагъд ралæудзæн сæрд	2

Перспективон-тематикон пълан ирон әвзагәй хистәер кары сабиты кьордәен

Тематика	Мырон куыст	Дзырдугатон куыст	Ныхасы грамматикон араэстад	Ныхасы рәзтыл куыст (баст ныхас)
Темә: 1–2. Бинонтә	(ш) (с) (з) (чъ) мырон зылд. Фәлтгәрәен: «Чи куыд зары?»	Урсачъе, аеры-гон, заеронд, са-би.	Хъуыдыйады пайда кәнын номивджыгәй: әз; ды; сыхах; уыдон.	Радзырд «Мәе бинонтә»; нывимәе куыст, темәимә баст уыщитә.
Темә: 3–4–5 Цы у нә бон? Райгуыраен зәех. Райгуыраен бәстәе.	(с) (ш) (чъ) (къ) (хъ). Сыгъдәг-дзурынаен фәлтгәрәнтәе: «Чи «Райсомәй»; «Чи куыд зары?»	Әрдхорд, әмгар, горәтгәрон, хъәу, фылдыуәзәг, У әрәесе, хохы цъупп.	Хуызджын дзырдтә әмәе дзырдабәстыгәй пайда кәнын хъуыдыйәдтты мидаг (хәрзконддәр, хурау, стьалыгау). Бәттәг «әмәе»-имә аразын хуымаәтәг даргъ хъуыдыйәдтә.	Текст хи ныхәстәй дзурын. Әххәст хъуыдыйәдтәй дзуапп дәттын хъомылгаенәджы фәрстыгән. Базон-базонтә цәрәгойтыл. Әмдзәвгә «Нә горәт». Цәгәраты Г.

<p>Тема: 6–7–8–9 Фæззæг. Сызгæрин фæззæг – сызгæрин æфсир. Зайæгойтæ. Æрдзы хъæбысы фембæлдтытæ.</p>	<p>(с) (ц) (ць) (хъ) (къ) Тагъддзу- ринаг: «Къап- па-къоппа». Джитъри-митъ- ри; (ж) (ш).</p>	<p>Аллон-бил- лон; асарын; сызгæрин; ри- хиджын; æфсир; æхсынæн; темаентаг; зонынджын; фæлхæтаен; къох, кæрз; сыфтæрджын къох; хæфс; жи- раф; зылынкъах.</p>	<p>Хъуыдыйады пайда кæнын хуызджын дзырдаестытæй. Дзырдтæ хъуыды- йады грамматикон æгъдаумагæ гæстæ раст бæттын. Пайда кæнын миногонгæй, бирафон нымæцы номдартæй.</p>	<p>Базон-базонтæ, æфæлды афонтимæ баст. Æмдзæвтæ «Æфсир», Е. Серов. Радзырд «Фæззæг нæ къæ- сæртæм». Н. Сладков. «Фæззæг æрцауы». Радзурын радзырд хи ныхæстæй. Æмдзæвтæ «Хъæды». Куыдзæгты В., нывтæм гæстæ радзырдтæ дзу- рын. Радзырд «Гæшуд тæрхъус». Æлдагтаты В. Уыци-уыцитæ цæрагтойтыл.</p>
<p>Тема: 10–11–12 Ныхасы мы- рон куыст. Мæ буары хæйттæ. Хидарыны æгъдау фынгыл бадгæйæ.</p>	<p>(л) (р) (чъ) (хъ) (ть) Тагъддзу- ринаг: «Цъил» «Къаппа-къонпа» «Къæйттæ – дыгæйттæ». (ш) (р) (с) (къ) Ша-ша-ша.</p>	<p>Цъил, ысчыллон, хилын, схилын, зылын, рахиз, рахиз къух, галиу къух, къæйттæ, дыгæйттæ, фынг, аходæн.</p>	<p>Архайын фарстон хъуыдыйæдтæ аразыныл. Пайда кæнын гуыры- нон хауæны номдартæй бирафон нымæцы. Мыртæ раст дифференциаци кæнын дзырды, бæраг мыр</p>	<p>Æмдзæвтæ «Аллон – биллон». Цæрукъаты А. «Рувас». Уырымты П. «Цъил». Гаглойты Гр. «Ша-ша-ша» Айлар- ты Чермен. И. а. ф. «Чепена».</p>

			<p>дзырды кæцы ран лæууы, уый сбæлвырд кæнын интонацийæ. Хъуыдыйады пайда кæнын бæрцбарæн мингогонтæй, бæтгæтæй «æмæ», «уымæн æмæ».</p>	<p>Радзырд «Цæмæн хъæуынц кæухтæ?» тæлмацгонд – Уырымты П. Сюзетон нывы мидисмæ гæстæ радзырын радзырд. Хи царды хабæрттæй дæнцæгтæ æрхæссын.</p>
<p>Тæмæ: 13–14 Зымæг</p>	<p>(ц) (чъ) (з) Сыгъдæгдзуринаг: «Цъиу».</p>	<p>Фæлмæн, хæмпус, мигуард, тымыгъ, уад, хъæпæн, дзоньгъ.</p>	<p>Аразын хуымæтæг даргъ хъуыдыйæдтæ, дзырдтæ хайгай дих кæныныл ахуыр кæнын. Иузæлынад кæмæн ис, ахæм дзырдтæ æрхъуыды кæныныл архайын.</p>	<p>Цыбыр радзырдтæ интервьюты хуызы дзурын. Æмдзæвгæ «Зымæг». Хъайтыхыты Г. Радзырд «Зымæджы лæвар» радзурын хи ныхæстæй текстмæ хæстæг. Диалогтæ аразын хъомылгæнæджы æххуысæй.</p>
<p>Тæмæ: 15 Хойраджы продукттæ.</p>	<p>(з) (с) (хъ) (цъ) Мырон фæллæрæнтæ.</p>	<p>Дзул, дзидза, æхсыр, ссад, сысджы, хъайла, кас, цыхт, чъири.</p>	<p>Номон хауæны номдартæй аразын иртæстон хауæны номдартæ, бæтгæг «тæ»-имæ аразын вазыгджын хъуыдыйæдтæ.</p>	

<p>Тема: 16–17–18. Транспорт. Дасный аедтгэ. Спорт.</p>	<p>(уэ) (уы) (уа) (р) (кь) (пъ) (цъ) (дз) (хъ) Фэлтгэрэнтгэ «Пьолта эмпыузэм», «Райсомэй».</p>	<p>Милиционер, дохтыр, ахуырдызау, азробика, цагьдын, хуййаг, хьуымац, дзабыртгэхуы- йаг, дзулгаэнаг, хоккеист, футбо- лист.</p>	<p>Лексикон фэлтгэрэнтгэ «Цэуэм уазэгутагы», «Зэгъ раст». Грам- матикон аэгьдаумаэ гэсгэ хьуыды аедтгы дырдыгэ раст бэгттыныл архайын. Фарстон хьуыды аедтгэ аразын. Хуымаэтгэ даргы хьуыды аедтгэ радырдыгэ аразын а. а. д.</p>	<p>Хьэзэенмаэ гэсгэ радырын радырдыгэ. Транспортты нывтгэм гэсгэ сабитгэ дзурынц, цаууыл ацауудысты горатмаэ. Радырдыгэ «Ма тэрс». Хьантемыраты Кларэ. Тексты мидисмаэ гэсгэ хьомылгэнаг ра- ты фэрстыгэ. Эмдзэвгэ «Азробика». Икьаты Вл. «Цыппаргээнхьонтгэ». Айларгы М.</p>
<p>Тема: 19–20–21 Эфсады бэрагьтон. Уалдзэг.</p>	<p>Хьэдхой – хьэдхойаг (хъ). Мырон фэлтгэрэнтгэ: «Чи куыл зары». «Кьап- па-кьолпа». (с) (ш) (цъ). Тагьдзури- наг: Са-са-са, са-са- са, шартгэ балхадта Са-са.</p>	<p>Эфсэддоны цин, бэрон хаерзуаг, хьай- тар, хьэббатыр, майдан, орден, донуайгэен, кьа- нау, кьуыбар, тайын, хьэл-хьэл каенын, тгэхын,</p>	<p>Бэгтгэ «амаэ»-имаэ аразын вазыпджын хьуыды аедтгэ, па- рахат каенын сабиты дырдыгаты хуыджын дырдыгэ.</p>	<p>Сюжетон ныв: «Араенхьахьэнаг». Радырын хуыджын радырдыгэ. Монологэй диалогмаэ рахи- зын амаэ радырын араенхьахьэнаг амаэ танкысты тыххэй.</p>

	<p>«Цъиу». Цъиу-цъви- цорз! Цъиу- цви-цорз! Уалдзыгон хур. Махæн у хорз! (хъ)</p>	<p>ахстон, цъы- бар-цъыбур, хъæдхой, æнæхъыг, æнæмаст.</p>	<p>Бæрцбарæн минонотæй пайда кæнын æфсæддонты тыххæй радзырдтæ дзургæйæ: кадджындæр, куырыхондæр, хæрз- кондæр, тыхджындæр, хъæбатырдæр. Фарста: «Цæмæн?»- æн дзуапп дæтгæйæ хъуыдыйæдты пай- да кæнын бæтгæтæй: «уый тыххæй æмæ». Бæрцбарæн минонотимæ хъуыдыйæдтæ аразыныл архайын. Фæрстыгæн дзуапп дæтгæйæ нывмæ гæстæ пайда кæнын номон æмæ дæтгынон хауæны номдартæй.</p>	<p>Æмдзæвгæ: «Æфсадмæ». Цæгæраты Г. «Цины бон». Басыты М. Сю- жетон ныв «Уалдзæг æрцыди»-мæ гæстæ беседæ. Диалог хъомылгæнæг æмæ сабийы æхсæн. Базон-ба- зон, уый кæд вæййы? Хъомылгæнæджы схе- мæмæ гæстæ радзурын радзырд «Уалдзæг æрцыд». Æмдзæвгæ: «Ахстæгтæ». Уалы- ты Л. Ирон адæмон фольклорæй: «Дзедз æмæ дзедз».</p>
--	---	--	---	---

<p>Тема: 22–23–24 Фыдбылызай дæхи бахиз. Зондджын машинæ. Космос.</p>	<p>(къ); (цъ); (хъ); (тъ); Фæлтæрæн «Æвзаг». (г); (к); (с); (ш); (тъ); (уæ);</p>	<p>Хид, цæу- гæдон, тæс- сонд, сысын, цъитидон, донлæсэн, зондджын ма- шинæ, æфсæн уæрдæх, хæдзараразæг, эксава- торщик, дзулгæнæг, космонавт, ракета, нау, хæдтæхæг, мæй, арв. Штурман.</p>	<p>Аразын фарстон хуы- дыйæдгæ. Иуон нымæцы номдæргæй аразын бирæон нымæцы номдæргæ. Бæрцбарæн миногонтимæ аразын хуымæтæг даргъ хуыдыйæдгæ: донласæг цæугæдонæй ласы сыгъ- дæг уазал ихдон. Сабиты ныхасы ныффи- дар кæнын, сæ зæлынад кæрæдзимæ хæстæг кæмæн у, ахæм дзырдгæ: уæрдæх – уæрæх; цæндæй – фæндæй; Космосы тыххæй ра- дзурын вазыгджын хуы- дыйæдгæй. Пайда кæнын бæттæгтæй: «æмæ»; «уый тыххæй æмæ». Сабиты ныхас хъæздыгдæр кæнын антонимтæй.</p>	<p>Базон-базонгæн раст дзу- апп рагт. Радзырд: «Тæссонд хид» хи ныхæстæй радзу- рын. Хъомылгæнаеджы фæрстыгæн радзырды мидисмæ гæстæ дзуапп раттын. Сюжетон нывмæ гæстæ радзурын хуызджын радзырдгæ. Æмдзæвгæ «Нæ уынг». Баситы М. «Уæзисæн машинæ». Дауыраты З. Дидактикон хъазт «Радзур дарддæр». Æмдзæвгæ «Хъусут! Космосы – Гагарин». Ба- гаты Лади. Темæимæ баст базон-базонгæ.</p>
---	--	--	---	--

<p>Тема: 25–26 Цыутæ. Лыстаг ца- рагойтæ.</p>	<p>(л); (р); (чъ); (къ); (гъ); (цъ); (хъ)</p>	<p>Сауцыу, цыиах, хиуа, гæркъæраг, хъæджой, сырддонцыу. Хърихууп. Цъырцъы- раг, мæлдыг, хæлуарæг, хъæн- дил, бындз, къо- гъо, мыдыбындз.</p>	<p>Æддагбынагон хауæны номдарты фæрстыгæ: <i>кæуыл? цæуыл?</i> Номдартæ æмæ нымæцонтæ раст бæттыныл арха- йын; дзырдтæ уæнггай дих кæныныл ахуыр кæнын сабиты, номивджытæ æмæ фæрсдзырдтæй парахатдæр кæнын сабиты ныхас.</p>	<p>Сюжетон ныв «Ку- ыдз æмæ Халон»-мæ гæсгæ радзурын рад- зырд. Цыуты тыххæй базон- базонтæ. Лыстаг цæрæ-гойты пайда æмæ зианы тыххæй радзырдтæ æрхъуыды кæнын. Фæлтгæрæнтгæ: «Радзур ларддæр...» «Афтæ у?»</p>
<p>Тема: 27–28–29 Æфсæддон- уæлахиздзау. Театр æмæ кино. Ногмæ йæ дарæстæ ивы.</p>	<p>Мырон фæлтгæрæн: тагъддзуринаг, сыгъдæгдзуринаг (л); (р); (чъ); (гъ); (цъ).</p>	<p>Æфсад, æфсæддон, уæлахиз- дзау, майдан, хæрзиуæг, цыгджын бон, сæрыстыр, Уæлахизы аллея. Театралон, ар- тист, сценæзал, экран, спектакл,</p>	<p>Пайда кæнын хуызджын дзырдтæй. Сабиты ныхас хъæз- дыгдæр кæнын бæрцбарæн миногонтæй. Æддагбынагон хауæны номдартæй пайда кæнын хъуыдыйæдтæ аразгæйæ.</p>	<p>Радзырды мидис дзургæйæ пайда кæнын дзырдтæй: Уæлахизы бон, хæсты ветеран, риу хæрзиуæгтæй æхгæд. Æмдзæвгæ «Фыды- бæстæ». Кочыса- ты М. «Цыргы раз». Уырымты П.</p>

<p>Темæ: 30. Тагъд æрбалæу- дзæн сæрд.</p>	<p>рол хъа- зын. Кæсын кинонывмæ, ирон театр. Сæрибары фæз; Штыбæйы фæз; кукла- ты театр; фæлладуадзæн фæз; Уарди; дзæнгæрæг, æхсæнчъыхос; уалдзæг; сæрд; афæдзы афон; хур судзы, уырыдзы хæрынаен бæззы; Къогъо; æрыскъæф; хæфс.</p>	<p>Иууон нымæцы номдартæй аразын бираон нымæцы номдартæ. Бæттæгтæ: æмæ, уымаен, æмæ. Хъуыдыйæдтæ аразгæйæ пайда кæнын фæрс- дзырдтæй. Сабиты ахуыр кæнын хъус ныхасы грамматикон арæзтмæ дарын, бæрæг дзырдтæй хъуыдыйæдтæ аразын æртæ дзырдæй æ.а.д. Сабиты ныха- сы ныффидаг кæнын ныхмæвæрд дзырдтæ.</p>	<p>Диактикон хъазт «Ра- дзур-ма дарддæр» «Афтæ у?» Театр «Саби». Аргъау «Цæукъа æмæ Фыркъа». «Дурын æмæ Куысыфтаг». Коцой- ты Арсен. Хи царды цаутгæй дæнцæгтæ æрхæссын: «Æз мæ мадимæ уыд- тæн Хетæгкаты Къостайы номыл фæлладуадзæн фæ- зы...» Æмдзæвгæ «Рай- гуыраен зæхх». Аса- ты Астемыр.</p>
--	---	---	---

Темæ: «Бинонтæ».

Нысантæ:

– Сабиты дарддæр зонгæ кæнын сæ бинонтимæ; бæлвырд æууæлтæм гæсгæ сæ классификаци кæнын зонын (*хистæр; зæронд; урс дзыккутæ; урс зачъе æ. а. д.*)

– Уыци-уыцитæм хъусгæйæ раттын хъæуы дзуаппытæ адæймаджы цавæрдæр характеристикамæ гæсгæ.

– Ныхасы мидæг пайда кæнын номивджытæ «æз», «сымах»-æй.

– Архайын цыбыр инсценировкатæ аразыныл.

– Мырты фонетикон хъусынадыл кусын.

Сабиты разæнгард кæнын иронау дзурынмæ.

Архайæн фæрæзтæ: нывтæ карточкæтыл (*бинонтæ; бинонты уæнгтæ; хицæнæй: нана, баба, мад, фыд, сывæллæттæ*).

Рагагъоммæйы куыст: алы саби дæр йæ бинонты ныв скæны.

Ахуыры нывæст

Кукла Мæдина. (*Дзуры хъомылгæнæг куклайы хуызы.*)

– Уæ бон хорз, сабитæ!

Баххуыс-ма мын кæнут. Ме ’мбал нывгæнæгæн загътон, цæмæй мын мæ бинонты нывтæ скæна. Ныв кæнын куыд райдыдта, афтæ нæм мæ мады æфсымæр æрбацыд. Се ’ппæт дæр рацыдысты мæ мады æфсымæры размæ. Ныр мæ бон равзарын нæу, нывгæнæг мæ бинонтæй кæй ныв скодта, уый.

Хъ. *Æркæсæм-ма лæмбынæгдæр нывмæ!*

(Амонæн фæйнагыл цы ныв фидаргонд ис, уымæ сабиты æргом здахы æмæ домæ, цæмæй сæ алчидæр бинонты ра-

нымай. Уыйфæстæ рабаерæг кæнын, кæй нывтæ скæнын фæндыди нывгæнæджы. Нывмæ кæсгæйæ радзурын, чи у, ацы адæймаг Мæдинаейсен?)

Мæдинаæ. Бузныг уын. Ныр æз нывгæнæгмæ цауын æмæ мæ бинонты портрет сныв кæнын кæндзынæн.

Хъ. Сабитæ, кæй уæ фæнды йæ бинонты портрет сныв кæнын?

А-ма, ранымайæм бинонты. Читæ сты?

(Къухы æнгуылдзтæм цугай амоны æмæ нымайы бинонты хистæрæй кæстæрма.)

Æнгуылдзтæй хъазт

Хистæр æнгуылдзмæ амоны
Амонæн æнгуылдзмæ амоны
Астæуккаг æнгуылдзмæ амоны
Æнæном æнгуылдзмæ амоны
Кæстæр æнгуылдзмæ амоны

Уый у мæ баба,
Уый у мæ нана,
Уый у мæ фыд,
Уый у мæ мад,
Уый – мæхæдæг –
Бинонтæн сæ бæттæг

Дзургæ хъазт «Чи дæ ды?»

Хъомылгæнæг ногæй равдисы бинонты портрет. Сабиты зердыл сэрлаууын кæны Цæгæраты Гигойы æмдзæвгæ «Бинонтæ». Чи йæ аивдæр радзура, уыдонæн ис, бинонтæй кæй ролы ахъаздæн, уый равзарыны бар.

1 сыв. Æз – баба. Æз дæн бинонтæн сæ хистæр. Мæ ном – Бибо.

2 сыв. Æз – нана. Мæ ном – Фаризæт. Æз бирæ уарзын мæ гыццыл хурты.

3 сыв. Æз – Мæдинаейы мад. Мæ ном – Фатимæ. Кусын рæвдауæндоны.

4 сыв. Æз – фыд. Мæ ном – Сослан. Кусын шофырæй. Æз уарзын сабитæ футболи хъазын.

5 сыв. Æз – Мæдинаейы æфсымæр Батрадз. Æз ахуыр кæнын скъолайы. Бирæ уарзын мæ хойы.

6 сыв. Æз – Мæдинаейы хо. Мæ ном – Зæлиæ. Æз дæр

цауын скьоламаэ. Бирæ уарзын маэ хоимаэ хъазын æмаэ ныв кæнын.

Хъ. Анымайæм, цал æз-ы ис нæ бинонты? *(Нымайынц.)*

Маэдинаэ. Сымахæн та уæ бинонты цал «æз»-ы ис? Базонгæ-ма маэ кæнут уæ бинонтимæ.

(Сабитæй алчидæр архайы йæ бинонты тыххæй радзурын, раздæры ахуырты цы нывтæ скодтой, уыдонмæ гæсгæ. Хъомылгæнаг скæны хатдзæгтæ сабиты радзырдтæм гæсгæ.)

Хъазт «Базон-базон».

Æз уын диссаджы уыци-уыцитæ бацæттæ кодтон. Цымаэ сын дзуаппытæ ссардзыстут? Байхъусут сæм лæмбынаг.

1. У йæ цыд бæгуы лæгау,

Адджын – зæрдæйæн мыдау.

Ратты хистæртæн æгъдау,

Сомы дзы кæны ныййарæг.

(Саби)

2. Хоны йæ йæ дзæцц, йæ дарæг,

Нæу Богъдаби, нæу Æрраби.

Уый нæ хурты хур у...

(Саби)

Хъомылгæнаг æмбарын кæны уыци-уыцийы мидис.

Хъазт «Æфснайæм».

Хъ. хъазты мидис æмбарын кæны сабитæн. *(Хъазæнтæ; геометрион фигурагæ; куклаты дарæс.)*

Уаты къуымты – алы хуызы предметгæ; *(сабитæ хъомылгæнагæджы амындмæ гæсгæ æфснайынц предметтæ.*

Æмбарын кæнын сабитæн, цавæр æууæлтæм гæсгæ æфснайын хъæуы предметтæ; зæгъæм, куклайы дарæс, кърандæстæ æмæ афтæ дарддæр.)

Темæ: «Мыртæ [с, ш]».

Нысантæ:

– Архайын мыртæ [с] [ш] сыгъдæг æмæ раст дзурын-
ныл.

Мыртæ [с] æмæ [ш] хъусгæйæ сбæрæг кæнын дзырды
мидæг.

Æмбарын мырты хъуысынад (зæлынад).

Архайæн фæрæзтæ: сæ нæмтты мыртæ [с] æмæ [ш] кæмæн
ис, ахæм алыхуызон хъазæнтæ.

Ахуыры нывæст

*Хъомылгæнæг сабиты бандæттыл бадын кæны, цыма
бæхтыл бадынц, афтæ, æмæ дзуры:*

Сабитæ сбадынц. – Абадын мæ бæхыл. – Но! Но! Но!

Къухтæ тилынц. – Уайтагъд фестын маргъ.

Згъорынц. – Атæхын нæ зæххыл (*фæгæпп кодтой,
афтæмæй*).

Ногæй сбадынц. – У мæ фæндаг даргъ.

Хъайтыхъты Г.

Змæлгæ хъазт «Барæг».

Мидис: æмдзæвгæ дзурынц æмæ архайдæй æвдисынц,
барæг бæхыл куыд згъоры, уый.

*Хъомылгæнæг куыддæр фæстаг рæнхъ радзура, афтæ
сабитæ ногæй бандæттыл бадынц. Хъомылгæнæг иу бан-
дон иуварс æвæры. Кæмæн не сфаг уа бандон, уый хъазтæй
рахизы. (Хъазынц 1–2 хатты.)*

Хъ. Сабитæ, чи уæ хъуыды кæны, къранты дон куы
фæкаæлы, уæд цавæр зарæг уайы хъустыл? Байхъусæм.
(*Байгом кæны кърант.*)

С. Сссс. Сссс. Сссс.

Хь. Раст у. Батрадз, дæ велосипеды цалх куы суагъта, уæд та цавæр зарæг хъуыстай? (*Ссс. Ссс. Ссс.*) (*Домы сабитæй дæр.*)

С. Сссс. Сссс. Сссс. (*2–3 хатты зарынц. Хъомылгæнæг райсы дымст шар æмæ йæ суадзы.*): Сабитæ та, цы мыр хъусынц, уый зарынц: с-с-с.

Хь. Хус сыфтæртæ та куыд фæзарынц нæ къæхты бын? (*Шш-ш-ш. Шш-ш-ш.*)

С. Ш- ш- ш. Шш-ш. (*Дзурынц иугай, стæй иумæ.*) (*Дарддæр та хъомылгæнæг домæ, цæмæй сабитæ фыццаг мыр [с] зæгъой, стæй мыр [ш].*)

Хь. Æз дзурдзынæн дзырдтæ, сымах лæмбынæг хъусут æмæ зонгæ мыр дзурут.

Зæгъæм: сækæр, сой, сæрвасæн, шифанер, машинæ, шляпæ. (*Сабитæ, мыр [с]-имæ дзырдтæ, стæй мыр [ш]-имæ дзырдтæ дæр иугай дзурынц. Алы дзырд дæр хъæрæй хайгай дзурынц.*)

Дхъазт: «[С] æви [ш]».

Хъазты мидис: хъомылгæнæг стъолыл æвæры, сæ нæмтты мыр [с], кæннод [ш] кæмæн ис, ахæм хъазæнтæ.

Хъомылгæнæг иугай равдисы хъазæн æмæ домæ, цæмæй йын сабитæ зæгъой йæ ном æмæ хъæлæсыуагæй хицæн кæной мыр [с] кæнæ [ш].

Зæгъæм: автобус-с-с.

Хъомылгæнæг домæ, цæмæй автобусы цур æвæрой, сæ нæмтты мыр [с] кæмæн ис, уыцы хъазæнтæ. Гыццыл машинæйы раз хъуамæ æвæрд æрцæуой, сæ нæмтты мыр [ш] кæмæн ис, уыцы хъазæнтæ.

(*Алы сывæллонæн дæр ныхасы бар раттын.*)

Дхъазт «Нæмттæ».

Хь. Иугай дзурут, мыр [с] кæнæ [ш] кæм ис, ахæм лæппутæ æмæ чызджыты нæмттæ.

Зæгъæм: Сафирæт, Соня, Симæ, Светæ, Сабинæ, Шураæ,

Мишæ, Аслан, Æхсар, Æхсæртæг, Сашæ, Шамиль, Гришæ.
«Сыгъдæгдзуринаг».

Хъ. Байхъусут мæм лæмбынаг, æз уал дзурын.

Нæ хæххон хъæуы

Ныссагътон неси.

Ыснас. Ыстымбыл

Нæ неси сисыл.

– Бафæлварæмиумæ сындæггай радзурын сыгъдæгдзуринаг, хъæлæсыуагæй мыр [с] æвдисын, дарддæр– тагъддæр æмæ хъæрдæрæй.

– Фатимæ, цавæр мыр рахицæн кодтам хъæлæсыуагæй?

(Байхъусын сабиты дзуапмæ, стæй ма иу-цалдæр хатты сыгъдæгдзуринаг иумæ радзурын.)

Ахуыры кæрон хатдзæг скæнын.

3-аг ахуыры сахат

Темæ: «Цы у нæ бон».

Нысанта:

– Рабæрæг кæнын сабиты зонындзинæдтæ дæсны-йæдты тыххæй.

Активонæй пайда кæнын мивдисджытæй.

– Ахуыр кæнын радзырды мидис хи ныхæстæй дзурыныл.

Хъæлæсы уагæй равдисын мыр [с] æмæ [з]; хицæнтæй æмæ дзырдты.

– Дзырдутмæ бахæссын фæлгонцджын дзырдтæ æмæ дзырdbæстытæ. *(Образные слова и выражения.)*

Архайæн фæрæзтæ: сæ нæмтты мыртæ [с] æмæ [з] кæмæн ис, ахæм нывтæ кæннод хъазæнтæ; радзырд «Цæмæн хъæуынц къухтæ», тæлмацгондæй «Ирон æвзаг рæвдауæндоны». *Токаты Дз.*

Ахуыры нывæст

Хъомылгæнæг домы, цæмæй сабитæ байхъусой Пермяк Евг. радзырдмæ «Цæмæн хъæуынц къухтæ?». (Тæлмацгондæй.)
Дада æмæ гыццыл лæппу уыдысты стыр æрдхæрдтæ. Бирæ уарзтой кæрæдзимæ фæрстытæ дæттын. Иухатт дада афарста лæппуйы:

- Цæмæн хъæуынц, мæ гыццыл хур, адæймаджы къухтæ?
- Цæмæй портийæ хъазой, – дзуапп радта лæппу.
- Ноджыдæр цæмæн хъæуынц къухтæ? – афарста та дада.
- Уидыгыл хæцынмæ, – дзуапп радта лæппу.
- Æмæ ма ноджы цæмæн хъæуынц къухтæ?

Æнæхъæн изæр лæппу дзуапп лæвæрдта дадайы фæрстытæн. Раст дзуапп лæвæрдта. Лæппу нырма гыццыл у æмæ иннæ адæймагты къухтæ дæр барста йæхи къухтимæ – кусæг лæджы къухтæ, фæллойдæнæг лæджы къухтæ, æнæхъæн зæххы къори чи дары æмæ адæймаджы сомбонь цард кæмæй аразгæ у.

Хъомылгæнæг ма иу хатт кæсы радзырд, стæй йæ домы хи ныхæстæй радзурын. Дзурынц, сабитæй кæй фæнды, уыдон. Кæд хъæуа, уæд сын хъомылгæнæг æмæ иннæ сабитæ дæр æххуыс кæнынц.

Хъ. Сабитæ дæр рæвдауæндонь бирæ цыдæртæ базоньнц – хъазынц хъазæнтæй, дзырдтæй, мыртæй, ноджы ма базон-базонтæй дæр.

Дзуаппыты мыртæ [с] æмæ [з] кæм уа, ахæм базон-базонтæ равзарын.

1. Базон-базон.

Дары сусæны дæр кæрц,
Нæу дзы адæймаг æдас,
Цирчы хорз артист у...

(Арс)

2. Базон-базон.
Йæ судзинтæ – æгæрон,
Гæппæл æм нæй æмгæрон.
(Уызын)

3. Дохтыр нæу, афтæмæй урс халат скодта.
(Зымæг)

4. Нæ гыщдыл арвæй мит уары.
(Сасир)

Базон-базонтæн дзуаппытæ куыд дзурыны, уымæ гæсгæ хъомылгæнæг исы нывтæ, кæннод хъазæнтæ æмæ сæ æвæры амонæн фæйнæг, кæннод стъолыл.

Фæлтæрæн «Æвзаг».

1. Хъ. Байхъусут ныр та мæнæ ахæм дзырдтæм: зонтик, уызын, зымæг, хызын.

Цавæр мыр рахицæн кæндзыстæм ацы дзырдты? (*Иу хатт ма сæ дзуры хъомылгæнæг.*)

Хъ. Иумæ-ма дæргъвæтинай азарæм, ацы дзырдты цы мыр хъусæм, уый.

Сабитæ архайыны хъомылгæнæгимæ дæргъвæтиндæрæй мыр [з] зарын ацы дзырдты. (3-з-зонтик, уыз-з-зын, 3-з-зымæг.)

2. Хъ. Æз уæнггай дзурдзынæн дзырдтæ, сымах та мыр [с] куы фехъусат, уæд къухтæй æмдзæгъд кæнут, мыр [з] – уæд та æнгуылдз былтыл æвæрут мæнæ афтæ (*амоны*).

Са-сир, хуыс-сæн, ру-вас.

Зæ-гæл, зон-тик, зы-мæг.

(*Сабитæ архайыны.*)

Ахуыры кæронбæттæны сабитæй раппæлын ма ферох кæнут. Хæрзбон.

Темæ: «Мæ райгуырæн зæхх».

Нысантæ:

– Дарддæр зонгæ кæнын сабиты райгуырæн бæстæимæ.

Архайын сюжетон нывы мидисмæ гæсгæ радзырдтæ дзурыныл.

Ныхасы пайда кæнын бæрцбарæн миногонтæй.

Æмдзæвгæтæ кæсгæйæ ахуыр кæнын интонацийæ равдисын бæрцбарæны миногон (*прилагательное превосходной степени*).

– Мырты фонетикон хъуысынадыл кусын.

– Дзырднатмæ бахæссын дзырдтæ: сахар, хæрзконддæр, хурау.

Райгуырæн зæхмæ уарзондзинад æнкъарæнтæ парухат кæнын.

Архайæн фæрæзтæ: сюжетон ныв «Нæ горæт», иллюстрацитæ горæтаг æмæ хъæууон цардæй.

Ахуыры нывæст

Хъ. Ферох мæ ис, сабитæ, горæты царæм æви хъæуы?

(*Байхъусын сабитæм.*)

– Æмæ куыд хуыйны нæ хъæу? (*Нæ горæт.*)

– Цавæр хъæуты нæмттæ ма фехъуыстат?

Сабитæй алчи дзуапп раттыныл архайы.

Хъ. Кæй ранымадтат, уыцы хъæутæ цавæр бæстæты сты?

Ирыстоны? Гуырдызы? Сомихы æви Уæрæсейы?

(*Байхъусын сабиты дзуаппытæм, стæй хатдзæгтæ скæнын.*)

Хъ. Раст у, сабитæ, ацы хъæутæ се 'ппæт дæр Ирыстоны зæххыл сты æмæ сæ куыд хонæм? (*Ирыстоны хъæу; ирон хъæу, ирон зæхх.*)

Хь. Зæгъæм иумæ: «Ирон хъæу. Иры зæхх».

– Нæ Иры зæххыл æрмæстдæр хъæутæ ис, сабитæ?

Сабиты дзуаппытæ. Иугай дзурынц горæтты æмæ хъæуты нæмттæ.

Хь. Нæ ирон зæхх мах хонæм Ирыстон.

Ирыстон махæн у нæ райгуырæн зæхх.

– Цы у махæн Ирыстон, сабитæ? Цавæр хъæутæ æмæ горæттæ зонаем?

Байхъусын сабитæм.

Сюжетон нывтимæ куыст «Нæ горæт».

Хъомылгæнæг сабиты 'ргом здахы нывмæ:

– Æркæсут, сабитæ, нывмæ лæмбынæг æмæ радзурут, цы уынут нывы?

Сабитæй дзырдарæхстдæр чи у, уымæ уал байхъусын, кæм хъæуа, уым та иннæ сабитæ дæр æххуыс кæныныц дзурæгæн.

Хь. Нæ горæтæн та йæ ном куыд у?

С. Дзæуджыхъæу. (2–3 хатты дзурынц иумæ, мыртæ сыгъдæг дзургæйæ.)

Хь. Ирыстоны зæххыл ис бирæ хъæутæ, горæттæ. Цал горæты зонут? Мыр «А»-йæ цавæр горæтты нæмттæ райдайынц? Фыццаг мыр «А» цавæр горæтты нæмтты ис?

Сабитæ кæд искæцы горæты ном ферох кæной, уæд сын æй сæ зæрдыл æрлæууын кæнын æмæ, гæнæн куы уа, уæд сæм иллюстрацитæ дæр равдисын.

Хь. Сабитæ, горæт раздæр хуыдтой сахар, æмæ йæ мах дæр абонæй фæстæмæ хондзыстæм сахар.

Зæгъут иумæ: сахар (2–3 хатты дзурынц, стæй хъомылгæнæг бакæсы æмдзæвгæ «Нæ горæт».)

Хæхтæй нæ горæт – бæрзонддæр,

Фæзтæй нæ горæт – хæрзконддæр,

Хурау нæ горæт æрттивы,

Ногмæ йæ дарæстæ ивы...

Чеджемты Г.

Рæсугъд ныхæстæ ныффыста поэт нæ сæйраг сахарыл.
Хохимæ абаргæйæ нæ сахар цавæр у?

С. Бæрзонддæр у хæхтæй.

Хь. Фæзтимæ абаргæйæ та цавæр у? (*Хæрзконддæр у фæз-
тæй.*)

*Хъомылгæнæг ма иу хатт бакæсы æмдзæвгæ кæронмæ
æмæ хатдзæгтæ скæны.*

Хь. Уæдæ Ирыстон махæн хъæу, горæт æви райгуырæн
зæхх у?

Сабитæ дзурынц иумæ, стæй – иугай:

«Ирыстон нæ райгуырæн зæхх у. Дзæуджыхъæу та – нæ
сæйраг сахар».

Дзырдтæй хъазт.

Мидис: хъомылгæнæг хъуыдыйады интонацийæ цы дзырд
фæбæрæг кæны, уый базонын æмæ йæ зæгъын.

Нæ райгуырæн бæстæ Ирыстон у.

Нæ райгуырæн зæхх Ирыстон у.

Нæ райгуырæн зæхх Ирыстон у?

Æз ирон дæн.

Æз ирон дæн.

Æз ирон дæн?

Хь. Тынг хорз бакуыстат абон. Бузныг.

Нæ иннæ фембæлдмæ. Хæрзбон.

5-æм ахуыры сахат

Темæ: «Райгуырæн бæстæ».

Нысантæ:

– Рабæрæг кæнын сабиты зонындзинæдтæ райгуырæн
зæххы тыххæй.

Дарддæр сæ зонгæ кæнын, райгуырæн бæстæ цы
хонæм, уыимæ.

Мыртæ [къ] [хъ] сыгъдæг дзурыныл архайын.

– Архайын алы хуызы хъуыдыйæдтæ аразын сæ грамматикон арæзтмæ гæсгæ.

Сабиты дзырдуат хъæздыгдæр кæнын сæрмагонд номдартæй æмæ бæрцбарæн миногонтæй, ныхмæвæрд дзырдтæй.

– Уарзондзинады æнкъарæнтæ сæвзæрын кæныныл архайын, алы хуызы æрмæджытæй пайда кæнгæйæ.

Архайæн фæрæзтæ: сюжетон нывтæ – Ирыстоны горæттæ, хъæутæ; Дзæуджыхъæу æмæ Мæскуыйы къамтæ æмæ иллюстрацитæ – хъæд, къанау, быдыртæ, хæхтæ æвдыст кæм цæуынц, ахæмтæ; куклатæ ирон æмæ уырыссаг националон дарæсы; 1 – сырх зиллакк, 1 – цъæх зиллакк.

Ахуыры нывæст

(Амонæн фæйнагыл – нывтæ фидаргонд.)

Хъ. Сабитæ, абон нæ кукла Мæдинамæ æрбацыд ацы кукла.

(Равдисы куклатæ. Галиу къухы – Мæдина, рахиз къухы – Таня.)

Æркæсут сæм лæмбынæг æмæ радзурут, цавæр дарæс ис Мæдинайыл æмæ Таняйыл? Цæмæй хицæн кæнынц?

Сабитæ архайынц куклаты дарæсы тыххæй радзурын.

Хъ. Мæдина скодта разгæмттæ. Хонæм сæ ирон адæмон дарæс. Разгæмттæ чи дары?

С. Разгæмттæ дардтой ирон чызджытæ. Ныр та разгæмттæ скæны кафæг чызг æмæ чындз.

Хъ. Ацы кукла дæр ирон къаба скодта? *(Амоны иннæ кукламæ.)*

Байхъусын сабитæм, стæй хатдзæг скæнын.

Хъ. Мæдинайы æмбал кукла Таня у уырыссаг чызг. Йæ уæлæ та уырыссаг националон къаба ис.

Зæгъут-ма: уырыссаг чызг; уырыссаг къаба. *(2–3 хатты.)*

Мæдинаæ цæры Дзæуджыхъæуы, Тания та цæры Мæскуыйы.
Хъ. Мæдинаæ æмæ нын Тания æрбахастой мæнæ ацы дисса-
джды нывтæ æмæ иллюстрацитæ, къамтæ, æркæсæм-ма
сæм. (*Æвдисы сæрдыгон хъæды ныв амонæн фæйнагыл.*)

– Цы уынут, сабитæ? (*Бæлæстæ; хъæд; тæрхъус; рувас;
уызын.*)

– Чи уæ уыд хъæды? Радзурут-ма, кæимæ уыдыстут æмæ
цы куыстат? Рæсугъд у хъæды? Зæгъут-ма, цытæ дзы ис?
(*Сабитæй хъæды чи уыд, уыдонмæ байхъусын, мыр [хъ]
куыд дзурыны, уымæ хъус дарын.*)

– Мæнæ ай та цы у? (*Равдисы 2-аг ныв: хъæуы астæу –
стыр цæугæдон, йæ былтыл – бæлæстæ, къудзитæ; цъæх-
цъæхид кæрдæгыл бадыны адæм æмæ сæ фæллад уадзыны.
Лæппутæ ахсыны кæсаг, бабызмæ æмæ хъазтæ ленк
кæныны доны.*)

*Сабитæй кæй фæнды, уый радзуры нывы тыххæй, иннæтæ
та, куы хъæуа, уæд ын йæ ныхас æххæст кæндзысты.*

Хъ. Цæугæдон ма хонæм къанау.

Зæгъæм иумæ: къанау (2–3 хатты мыр [къ] куыд дзурыны,
уымæ хъус дарын).

– Къанау стыр у æви гыццыл? Фæтæн у æви нарæг?
Сабиты дзуаппытæ.

Хъ. О, къанау у стыр, фæтæн æмæ даргъ.

Чи уæ уыди къанауы былыл? Цы куыстат?

Къанауы былтæ рæсугъд сты æви фыдуынд?

(*Сабитæй кæй фæнды, уый радзуры хи цардæй хабæрттæ.
Байхъусын æмæ хатдзæг скæнын.*)

– Мæнæ ай дæр къанау у? (*Равдисы, урс наутæ кæм
цæуыны, ахæм денджызы ныв.*)

Сабиты дзуапп. (Кæм хъæуы, уым хъомылгæнæг æххæст
кæны сабиты дзуаппытæ.)

Хъ. Цы рæсугъд у! Денджызы дон цыхуызæн у? (*Цъæх.*)

– Денджыз у стыр, йæ кæрон зынгæ дæр нæ кæны.

– Чи уæ уыди денджызы был?

(Сабитæй та кæй фæнды, уый йæхи цардæй хабæрттæ радзурæ: «Денджыз у стыр. Йæ дон у цъæх, хъарм æмæ цæхджын. Тынг бирæ адæм æрцауы денджызы былмæ. Хъарм змысыл фæбадынц, хурмæ сæхи фæтавынц, денджызы доны фæленк кæнынц.)

Зхъазт «Денджыз ызмæлы – иу». *(Уырыссаг æвзагæй тæлмац.)*

Хъ. Ам уæ, æвæццагæн, ничима уыд? *(Равдисы хæхты ныв.)*

– Цы сты адон та? *(Сабиты дзуаппытæ.)*

– Цавæр сты? Цы зæгъæн ис хæхты тыххæй?

С. Хæхтæ сты бæрзонд. Хæхтæ сты рæсугъд.

Хъ. Хæхты цъуппытыл та цы ис? *(Мит.)*

– Рæсугъд сты нæ хæхтæ? Хæхтæм куы схизæм, уæд хъарм уыдзæн æви уазал? Цæмæн?

(Байхъусын сабитæм, стæй хатдзæг скæнын.)

Хъ. Бакæсут ма иу хатт ацы нывтæм, куыд рæсугъд сты хæхтæ, къанæуттæ, быдыртæ, хъæдтæ, денджыз. Адон хонæм райгуырæн бæстæ, хонæм ма йæ Уæрæсе.

– Зæгъут-ма иумæ: Уæрæсе (2–3 хатты), Мæскуы.

Дхъазт «Райгуырæн зæхх – райгуырæн бæстæ».

Мидис: хъомылгæнæджы стъолыл цы иллюстрацитæ æмæ къамтæ ис, уыдонæй райгуырæн зæхмæ цы хауы, уыдон сырх зиллакмæ хицæн кæн, райгуырæн бæстæмæ цы нывтæ хауы, уыдон та – цъæх зиллакмæ.

Кæронбæттæны хатдзæг скæнын.

Хъ. Сахар Дзæуджыхъæу хауы райгуырæн зæхмæ æви райгуырæн бæстæмæ? Сахар Мæскуы та?

Сабитæ хъомылгæнæджы æххуысæй дзурынц:

«Дзæуджыхъæу – нæ райгуырæн зæххы сæйраг сахар, Мæскуы та – нæ райгуырæн бæстæйы сæйраг сахар».

Хæрзбон, сабитæ. Нæ иннæ фембæлдмæ.

Темæ: «Сызгъæрин фæззæг – сызгъæрин æфсир».

Нысантæ:

– Базонгæ кæнын сабиты бирæнысанон дзырдтимæ: дæнцæгæн райсæм дзырд «сызгъæрин».

Дзырддуат хъæздыгдæр кæнын хуызджын дзырдтæ æмæ ныхæстæй, синонимтæй (*цухуызон нысанцугæджын дзырдтæ*).

Сабиты дзурынмæ разæнгард кæнын.

– Сбæлвырд æмæ бафидар кæнын мыртæ [с] æмæ [ц]-йы растдзурынад.

Ахуыр кæнын сабиты мыртæ [с] æмæ [ц] дзырдты æмæ хъуыдыйæдты хъæлæсыуагæй æмæ хъусгæйæ иртасын.

– Уарзондзинады æнкъарæнтæ æвзæрын кæнын фæззыгон æрдзы рæсугъддзинаæдтæм.

Архайæн фæрæзтæ: нывтæ – хур, арв стъалытæй йедзаг; хъæдындз, æфсир, æхсынæн. Къопп лыстæг хъазæнтæ æмæ алыхуызон нывтимæ; сæ нæмтты мыртæ [с] æмæ [ц] кæмæн ис, ахæм предметтæ; хæсгард, сапондон, пинцет, цæппæр, цалх, сæрвасæн.

Ахуыры нывæст

Хъомылгæнаг сабитæн кæсы базон-базонтæ, кæм хъæуы, уым сæм нывтæ дæр равдисы аххуысæн, цæмæй рæвдздæр базонной дзуапп.

1. Сызгъæрин «æхцатæ»

Хауынц зæхмæ къалиутæй.

(Бур сыфтæ)

– Ахъуыды-ма кæнут, сабитæ, цæмæ гæсгæ абарстам фæззыгон бæласы сыфтæ сызгъæринимæ? (*Сыфтæ сты бур, сызгъæринау.*)

2. Базон-базон:

Цъæх тæбæггы тигъыл сызгъæрин фæткъуы зилы. (Хур)

Хъ. Хур æмæ стъалытæ та сызгъæрин цæмæн хонæм?

С. Хур æмæ стъалытæ æрттивынц сызгъæринау. Сты бур.

3. Сызгъæрин æмæ рихиджын,

Йæ сæдæ дзыппы – сæдæ сабийы.

(Æфсир)

4. Базон-базон:

Хурмæ комкоммæ кæсы

Æмæ йемæ зилы.

Сызгъæрин цалхæй зети

Адæмæн дæтты.

(Æхсынæн)

5. Нарты Уырызмæгыл

Фондзыссæдз сызгъæрин хæдоны,

Чи йын сæ ласы, уый та йæ цæссыг калы.

(Хъæдындз)

Хъомылгæнæг равдисы æмæ фенын кæны, цæмæн хонынц хъæдындзы цæрттæ «сызгъæрин», ноджы ма бамбарын кæны сабитæн, базон-базонты дæр кæй æмбæлы дзырд «сызгъæрин».

Сызгъæринау æрттивæнтæ калынц хурмæ.

Сызгъæрин сыфтæ, сызгъæрин æфсир.

Сты бур, æрттивæнтæ кæнынц, сызгъæринау.

– Æндæр дзырдтæй та ма куыд зæгъæн ис?

С. Æрттивы, тæмæнтæ калы, судзы, цæхæр калынц.

(Кæд сабитæн сæ бон нæ уа дзуапп раттын, уæд хъомылгæнæг йæхæдæг дзуры синонимтæ, стæй домы, цæмæй сæ уыдон дæр радзурой.)

Хъ. Ацы ныхæстæ та куыд æмбарут: «Сызгъæрин зонд»?

«Сызгъæрин къухтæ»? Цавæр къухты тыххæй фæзæгъынц афтæ?

Сабиты хъуыдытæм байхъусын, стæй цыппаррæнхъон бакасын:

Дымгæ афарста тæхгæйæ:

– Цæмæн дæ, æфсир, сызгъæрин?

Æфсиртæ сæ сæртæ батылдтой:

– Сызгъæрин къухтæ ныл бакуыстой!

Æмдз. «Æфсир». Серов Е. (*Тæлмацгонд.*)

Хъ. Байхъусут, сабитæ, дзырдбæстытæм, ахъуыды кæнут æмæ зæгъут, куыд зæгъæн ис æндæрхуызы ныхæстæй:

Сызгъæрин фæззæг – рæсугъд, алыхуызон.

Сызгъæрин стъалы – цæхæркалгæ, æрттиваг.

Сызгъæрин кæрдо – рæгъæд, бур.

Сызгъæрин æфсир – бур, цæттæ.

Сызгъæрин зæрдæ – зæрдæхæлар, фæлмæн зæрдæ.

(Кæм хъæуа, уым хъомылгæнæг æххуыс кæны сабитæн.)

З/хъазт.

Мидис: хъомылгæнæг æмæ сабитæ, зылды лæугæйæ, къухтæ уæлаæмæ систой æмæ алырдæмты сæхи æркбул кæнынц.

Хъ. Цыма æфсиртæ дымгæимæ хъазынц, уый равдисæм. Ныр та – сызгъæрин сыфтыл цыма фæцæуæм, æмæ сыфтæ нæ къæхты бын зарынц (*и-и-и-и*).

Д/хъазт.

Хъ. Мæнмæ ис алæмæты къопп, хуымæтæг нæу. Сызгъæрин у. Иугыццыл куы «акæлæнтæ» кæнæм, уæд къоппы ссарæн ис алыхуызон предметтæ æмæ нывтæ, сæ нæмтты мыр [с] æмæ [ц] кæмæн ис, ахæмтæ.

Мидис:

– Мæ размæ дыгæйттæй цæудзыстут. Иу уæ æнæркæсгæйæ базондзæн, йæ къухтæй цы предмет асгара, уымæн йæ ном. Иннæ та базондзæн, предметы номы мыр [с] æви [ц] ис, æмæ зæгъдзæн, цæмæн хъæуы предмет.

Дæнцæг:

Хъомылгæнæг «кæлæнтæ» кæны:

«Аллон-биллон», мæ къух цæуылдæр æрхæст. Цы у?
(*Зæгъы йын йæ ном, стæй мыр [с] æви [ц] сбæрæг кæны
æмæ йæ зæгъы ногæй.*)

*Афтæ алы 2 сабийæн дæр бабар кæнын къоппæй цавæрдæр
предмет сисын.*

Кæронбæттæны сабитæй раппæлы.

Хъ. Нæ иннæ фембæлдмæ.

7–8-æм ахуыры сахат

Темæ: «Фæззæг».

Нысантæ:

– Разæнгард кæнын сабиты диалоджы архайыныл.

Архайын, цæмæй иу саби иннæмæ фарст раттын зона
æмæ йæ фарстайæн æххæст дзуапп фехъуса.

– Ахуыр сæ кæнын алы хуызы грамматикон арæзт
хъуыдыйæдтæй цыбыр тексттæ аразыныл.

Сбæрæг кæнын дзырдты мыр [с] æмæ [ц].

– Дзырдутæ бахæссын дзырдтæ: *зылынкъах; бур-
варс; зонынджын.*

Архайæн фæрæзтæ: нывтæ: халон, рувас, арс, тæрхъус,
æхсæрæг, сырдонцъиу, зæрватыкк, уызын, бирæгъ,
цæргæс, хæфс.

Ахуыры нывæст

Хъомылгæнæг домæ сабитæй, цæмæй лæмбынæг байхъу-
сой цыбыр радзырдмæ «Фæззæг нæ къæсæрыл» (*Н. Слад-
кова, тæлмацгонд у уырыссаг æвзагæй*).

– Хъæды цæрджытæ! – ныхъхъæр кодта зонынджын халон.
– Нæ къæсæрмæ фæззæг æрбалæууыд, цæттæ стут йе
'рбацыдмæ?

Хъæдыл уайтагъд азæлыд йæ хъæр:

- Цæттæ стæм, цæттæ стæм, цæттæ стæм...
 – Уый ныртæккæ рабæрæг кæндзыстæм! – ныхъхъæр та кодта зонынджын халон. – Фыццаджыдæр фæззæг уазал æрбахæсдзæн нæ хъæдмæ – цы ми кæндзыстут?
 Хъæды цæрæгойтæ хъæр-хъæлæба систой:
 – Мах – æхсæрæгтæ, тæрхустæ, рувæстæ, бирæгътæ – хъарм фæлмæн кæрцыты нæхи батухдзыстæм.
 – Мах, уызынтæ, æрсытæ – хъарм лæгæтты бафынæй кæндзыстæм.
 – Мах – фæлтæхæн мæргътæ – хъарм бæстæм атæхдзыстæм. Мах – ам баззайæг мæргътæ – нæ бумбулийæ кæрцытæ скæндзыстæм!

Хъ. Цæуыл дзурæг у радзырд? (*Цæрæгойтæ сæхи куыд цæттæ кæнынц фæззæджы æрцыдмæ.*)

Хъ. (*равдисы зонынджын халоны ныв æмæ дзуры*):

– Ай у халон. Зонынджын æй фæхонынц. Цæй тыххæй фарста халон хъæды цæрæгойты?

Байхъусын сабитæм æмæ ма сæм иу хатт фæрстытæ раттын.

– Куыд цæттæ кæнынц фæззыгон уазалтæм æхсæрæгтæ, тæрхустæ?

Иннæ цæрæгойтæ та куыд цæттæ кæнынц сæхи?

(Сабиты радзырдтæм байхъусын.)

Дхъазт.

Равдисын нывтæ: тæрхъус, æхсæрæг, рувас, арс, бирæгъ, зæрватыкк, уызын, сырдонцъиу, цæргæс.

Хæслæвæрд. Стъолыл ис зиллакк, у æртæ дихы конд. Равзарут ацы цæрæгойты афтæ:

Хъарм бæстæтæм тæхæг – 1-аг хай.

Фынæй кæнынц хуыккомы – 2-аг хай.

Зымæгиуатгæнæг мæргътæ – 3-аг хай. (*Сабитæ архайыны.*)

Хъ. Кæй тыххæй ма уæ фæнды байхъусын иу хатт?

(Сабитæ иугай дзурынц сæ фæндон æмæ ма хъомылгæнæг

иу хатт бакæсы радзырд, стæй домы, цæмай, сабитæй кæй фæнды, уый цыбырæй дзура йæхи æрхъуыдыгонд радзырд кæцыфæнды цæрагойы тыххæй.)

Хъазт «Базон ныв».

Мидис:

Хъомылгæнæджы базон-базонмæ гæсгæ сабитæ рабæрæг кæнынц цæрагойы ном. Цæрагойы ныв равдисын æмæ йын йæ фæстæ бæрæггæнæн скæнын. Цæмай цæрагойы базона, уый тыххæй хъæуы фæрстытæ раттын.

Фарстæн дзуапп дæттын «о» кæнæ «нæ»-йы руаджы. Амонæджы ролы хъазы, фыццаг цæрагойы ныв чи базона, уый.

Зæгъæм:

Хъарм фæлмæн кæрц скодта,
Æхсæртæ æмæ зокъотæ æмбырд кæны,
Йæ хæдзармæ сæ хæссы...

(Æхсæрæг)

Хъ. Дзургæ та цавæр цъиутæ кæнынц?

Сабитæм байхъусын.

Хъ. Нæ халон дæр зоны дзурын, хъазæн ныхæстæ кæнын. Байхъусут, цы æрхъуыды кодта æмæ цытæ ныффыста. *(Рахоны цыппар сабийы æмæ сæм иугай дзуры: ды – хъилхъус, ды – бирæгъ, ды – æхсынæн, ды та – къабуска.)*

Бакæсут-ма «хъуыдыйад».

«Афтæ у?»

Хъомылгæнæг кæсы «сабитæй» арæзт хъуыдыйад:

Хъилхъус бирæгъ æхсыны къабуска.

Хъ. Афтæ дæр вæййы, сабитæ? Цавæр цæрагой æхсыны къабуска? Цавæр дзырд раивын хъæуы, цæмай хъуыдыйад раст рауайа? Бакæсут-ма ног хъуыдыйад.

С. Хъилхъус тæрхъус æхсыны къабуска.

Дарддæр та раст кæнынц иннæ хъуыдыйад дæр.

«Бурварс хинæйдзаг хæфс ахаста карк».

«Зылынкъах тæрхъус зымæг фынай кæны».

9-æм ахуыры сахат

Темæ: «Зайæгойтæ».

Нысантæ:

– Сабиты разæнгард кæнын нывтæм гæсгæ радзырдтæ аразыныл.

– Алы хуызы грамматикон арæзт хъуыдыйæдтæй пайда кæнын радзырд дзургæйæ.

Сфæлхат кæнын дзырд «хъæд»-ы æмæ «къох»-ы нысан.

– Дзырдуат хъæздыгдæр кæнын миногонтæ æмæ мивдисджытæй; сабиты дзырдуаты ныффидар кæнын, нæ Ирыстоны хъæдты цы бæлæстæ рæзы, уыдоны нæмттæ: тулдз, тæрс, бæрз, нæзы, æнгуз, заз; сыфтæрджын; набæласджын къох; бæрзбæласджын къох.

Архайын, цæмæй сабитæ сæ цæст дарой зайæгойтæм æмæ царæгойтæм.

Архайæн фæрæзтæ: сюжет. ныв. «Абалц кодтам хъæдмæ»; хрестомати «Нæ хурты хуртæн», Куыдзæгты В. æмдзæвгæ «Хъæды», 122 фарс.

Ахуыры нывæст

Хъ. Сабитæ, чи уæ уыди хъæды? Тархъæды та? Кæцы афæдзы афон æмæ кæимæ уыдыстут? (*Зылды лаууыныц æмæ сæ хъуыдытæ дзурыныц.*)

Хъ. «Цæуыс хъæды, у сатæг, рæсугъд. Дидинджыты адджын тæф кæлы, хъустыл уайы алыхуызон мæргъты зарын, бæлæсты «ныхас» дымгæимæ».

(*Хъомылгæнаеджы фæндонмæ гæсгæ цъынцæстытæй лæмбынаг хъусыныц, æцæгдæр цыма хъæды фестæды-*

сты. Магнитон лентәйыл фыст – алыхуызон җыууты хәләстә.)

– Байхъусут мәм, әз уын бакәсдзынән әмдзәвгә «Хъәды».

... Хур та хъазы
Йә тынтәй.
Цомут хъәдмә
Әмбырдәй.

Уым бирә и
Кәрзытә,
Нәзытә 'мә
Бәрзытә.

Тулдзытә 'мә
Хәристә,
Айсәфой мын
Сә низтә.

Даргъ бәләстә,
Цыбыртә,
Раст бәләстә,
Гуыбыртә.

Чи сә рәзы бәрзонддәр,
Чи – әмрастдәр, хәрзконддәр.

Алыхуызон – сә сыфтәр,
Алыхуызон – сә хуыз дәр...

Куыдзәгты Валодя

*Ацы рәнхъытә ма иу хатт бакәсын әмә архайдәй рав-
дисын, җавертә сты бәләстә.*

Даргъ – къухтә фәйнәрдәм ивазың.

Цыбыртә – къухтә кәрәдзимә әрбахәстәг кәның.

Раст – азраст слаууыңи, кѣхтѣ бѣрзонд уаелама сисыңи.

Гуыбыртѣ – аргуыбыр каңыңи, сѣ кѣхтѣй пѣлыл андѣавыңи.

Алыхуызон – кѣхы аңгуылдзтѣ ныппака каңыңи ама сѣ ратил-батил каңыңи, бѣласы сѣфтѣртау.

(Анаахѣаладжы чидѣр дуар аргайгом кодта ама уатма аргахызт лаппу «тѣрхѣусы» хуызы, йѣ кѣхы – стѣр гѣххѣтт. Нѣ йѣ равдыста.)

Т. Уѣ бон хорз, сабитѣ!

С. Агас нам цу, Тѣрхѣус-хѣилхѣус!

Хѣ. Ацы гѣххѣтт дың цы у? Равдис ѣй махма дѣр.

Т. Гѣххѣттыл цы ис, уый феның уѣ кѣд фѣнды, уѣд ма уѣ хѣомылгаңаг иу хатт ѣмдзѣвгѣ бакѣсѣд, сымах та бѣластѣн сѣ нѣмттѣ дзурут.

Хѣомылгаңаг ма иу хатт кѣсы ѣмдзѣвгѣ, сабитѣ та бѣласты нѣмттѣ дзурыңи: нѣзытѣ, бѣрзытѣ, тулдзытѣ, хѣристѣ.

Т. Ацы бѣластѣ се 'ппѣт дѣр рѣзыңи хѣѣды, ама ма фѣнды фѣхѣусың сымахѣй: цы зонут хѣѣды тѣххѣй?

Хѣ. Ацѣгдѣр, сабитѣ, хѣѣд та цы у? *(Бирѣ бѣластѣ кѣм рѣзы, алыхуызон кѣудзитѣ, дидинджытѣ, гагадыргѣтѣ.)*

– Цавѣр бѣластѣ рѣзы нѣ Ирыстоны хѣѣдты та? Нѣ райгуырѣн зѣххы хѣѣдты?

(Сабитѣ дзуапп дѣттыңи, кѣд хѣѣуа, уѣд хѣомылгаңаг аххуыс каңы.)

Хѣ. Хѣѣды ѣрмаѣстдѣр тулдз, бѣрз, хѣрис, аңгуз бѣластѣ куы рѣза, уѣд уыцы хѣѣд та куыд схонаг ис?

(Сѣфтѣрджың хѣѣд.) Афтид нѣзы бѣластѣ цы ран рѣзы, уыцы бынат та куыд схонаг ис? (Сабиты хѣуыдытѣ.)

Кѣд сабитѣн зың уа дзуапп раттың, уѣд сын хѣомылгаңаг йѣхѣдѣг аххуыс каңы:

Назбѣласджың кѣох

– сосновая роца

2–3 хатты дзурыңц иумæ, стæй иугай.

Бæрзбæласджын къох

– березовая роцца

Сюжетон нывмæ гæсгæ куыст.

Хъ. Куыд базыдтат, афтæмæй хъæдтæ сты алыхуызон.

Т. Ныр нывмæ æркæсын афон дæр у. (*Хъомылгæнæг амонæн фæйнаггыл фидар кæны, «тæрхъус» цы ныв æрбахаста, уый.*)

Хъ. Чи зæгъдзæн, цавæр хъæд сныв кодта нывгæнæг?
Цавæр бæлæстæ дзы уынут?

Сабиты дзуаппытæ.

– Цæмæн афтæ хъуыды кæнут? (*Сабиты дзуаппытæ.*)

– Цы равдыста нывгæнæг нывы?

(*Сабитæ хъæдмæ куыд ацыдысты æмæ цы архайыңц хъæды?*)

Хъомылгæнæг сабитæй домæ радзурын, цавæр бонæ ахаст равдыста нывгæнæг æмæ йæ цавæр бæрæггæнæнтæм гæсгæ базыдтам?

Хъ. Куыд дæм кæсы, Зауыр, цавæр бонæ ахаст равдыста нывгæнæг, цавæр бæрæггæнæнтæм гæсгæ йæ базыдтай?
(*Бон у хъарм. Сывæллæтты уæлæ – рог дарæстæ. У хур бон. Бæлæстæн сæ хурауон бæрæг дары.*)

– Хур бон кæй у, уый ма цæмæй бæрæг у? (*Бон у ирд, арв – цъæх, сыгъдæг.*)

Хъ. Сабитæ та хъæды цы архайыңц? (*Амонæ дарддæр нывмæ.*)

(*Æмбырд кæныңц зокъотæ, дидинджытæ, сыфтæртæ, гагадыргътæ.*)

– Кæй федтой хъæды? (*Æхсæрæг, уызын.*)

Змæлгæ хъазт «Сыфтæртæ».

(*Ацы хъазт сабитæ ахуыр кодтой астæуккаг къорды.*)

Нывмæ гæсгæ чи хуыздæр радзырд радзурдзæн.

Хъомылгæнæг нывы амонæ сывæллæтты фыццаг къорды архайд, сабитæй дзырдæргъæвддæр чи у, уый дзуры:

«Сывæллæттæ ацыдысты хъæдмæ, æмбырд кодтой зокъотæ, гагадыргътæ, мæнæргъы. Æвиппайды хус сыфтæрты бынæй рауад уызын. Заремæ æмæ Хетæг бадис кодтой, Зæлинаæ æмæ Сослан та тæрсгæ фæкодтой, амбæхстысты бæласы фæстæ, сæ зокъоты чыргъæд афæлдæхтой. Уызын сабитæй нæ фæтарст, базгъордта зокъотæм, иу зокъо йæ судзинтыл систа æмæ къудзийы бын æрбайсæфт».

Хъ. Цы куыстой сывæллæттæ хъæды? Цы федтой? Цы бакодта уызын? *(Домы, цæмæй алы сывæллон дæр радзуранывы тыххæй.)*

Хъ. *(амоны сывæллæтты дыккаг къорды архайд нывы).* Ацы сывæллæттæ та цы кусынц? Цы федтой бæласыл? Цы архайы æхсæрæг?

(Байхъусын 2–3 сабимæ.)

Хъ. Кæй фæнды æнæхъæн нывы тыххæй æрдзурын?

(Байхъусын 1 сабимæ.)

(Стæй хъомылгæнæг домы сабитæй, цæмæй нывмæ гæсгæ саразой 2 дзырдæй хъуыдыйад – (Уызын разгъордта.); 3 дзырдæй – (Æхсæрæг зокъо амбæхста).

Хъ. Бузныг, сабитæ, нæ иннæ фембæлдмæ.

10-æм ахуыры сахат

Темæ: *«Æрдзы хъæбысы фембæлдтытæ».* *(Цæрæгойтæ.)*

Нысантæ:

– Сабиты разæнгард кæнын хи царды хабæртты тыххæй дзурыныл.

Архайын, цæмæй радзырды мидис хи ныхæстæй радзурой.

– Хицæн дзырды сæрмагонд миниуджытæ æвзарыныл фæлварын сабиты.

– Рабæрæг æмæ ныффидар кæнын мыртæ [ж] æмæ [ш]-йы растдзурынад.

Бауарзын кæнын сабитæн ирон адамон фольклор.

Архайæн фæрæзтæ: дидактикон хъазтæн зиллакк амонæн фатагимæ (*стрелкаимæ*); нывтæ: æхсæрæг, хъæдхой, хæфс, тæрхъус, уызын, арс, сæгуыт, жираф.

Радзырд «Тæппуд тæрхъус», Æлдаттаты Викторы чиныг «Нæ алыварс Дуне нывты хуызы», 71-æм фарс.

Ахуыры нывæст

Хъомылгæнæг кæсы цалдæр уыци-уыцийы æмæ домæ, цæмæй сабитæ уаты къуымты ссарой, уыци-уыцийы цы царæгойы тыххæй дзуры, уый, зæгъой йæ ном æмæ йæ сæвæрой стъолыл.

1. Хинæй не срæзыд бæрзонд,
Нæу ыстыр йæ асæй.
Кæркдоны 'рдæм у йæ каст,
Фæлæ нæу æдас.

(Рувас)

2. Æппæт сырдатæй тугдзыхдæр,
Гуыбыныл – хæлæф...
Мæргътæ, фос фæцагъды бирæ –
Зыд æмæ кæрæф.

(Бирæгъ)

3. Бæлæсты сæр гæппытæ
Фæкæндзæни бирæ.
Уарзы æхсæртæ æмæ
Æнгузы æппытæ.

(Æхсæрæг)

(Уыци-уыцитæн дзуапп куыд раттынц сабитæ, афтæ хъомылгæнæг равдисы ныв – æххуысæн, сабитæй та домæ, цæмæй хъазæнтæ равдисой.)

Хъ. Куыд схонæн ис адоны: рувас, бирæгъ, æхсæрæг?

С. Цæрæгойтæ.

Хъомылгæнæг ма ноджыдæр цалдæр нывы равдисы сабитæм, цæмæй сын сæ нæмттæ радзурой.

Хъ. Адоны та куыд схондзыстæм?

Кæм цæрынц, цы хæрынц, уый та базондзыстæм хъазты руаджы.

Дхъазт «Диссæгты быдыр».

Зылд – амонæн фатæгимæ. Зылдыл цалдæр раны – дæлгоммæ жылд нывтæ. Фатæг цы нывы ныхмæ æрлæууа, уыцы ныв райсы саби æмæ дзуры йæ цæрæгойы тыххæй.
(Алы сывæллонæн дæр раттын ныхасы бар.)

(Арс, бирæгъ, рувас, æхсæрæг, хæфс, цæргæс, кæсаг.)

Хъ. Ацы цæрæгойты искуы федтат? *(Сырдоны, хæфсыты та – цады, кæсæгты – дуканийы.)*

Фæлтæрæн миногонтимæ *(Упражнение с прилагательными).*

Мидис: сабитæ жылды слæууынц. Хъомылгæнæг сабитæй иумæ порти æппары æмæ дзуры цæрæгойы ном, саби порти фæстæмæ хъомылгæнæгмæ баппардзæн æрмæстдæр уæд, цæрæгойæн цавæр миниуджытæ ис, уый куы загъа.

Хъ. Рувас.

С. Налат, хинæйдзаг, давæгой.

Хъ. Арс.

С. Стыр, зылынкъах, æмбыдхор.

(Дзырдтæ: æхсæрæг, тæрхъус, хæфс, уызын, халон, гъæркъæраг, сæгуыт æ. а.д.). Порти æппарын алы сабитæм дæр радыгай.

Хъ. Хорз бахъуыды кодтам хъæддаг цæрæгойты. Ныр æрбадут æмæ мæм лæмбынæг байхъусут.

Кæсы радзырд.

«Тæппуд тæрхъус». Æлдаттаты В.

Рувас тæрхъусы расырда. Тæрхъус ма тыххæйты йæ хуынкъмæ баирвæзт. Æрбадт йæ фæстæгтыл æмæ нык-

куыдта: «Ай мæнæн цы цард у? Алкæмæй, алцæмæй тæрс.

Æз мæхи доны куына баппарон!» Азгъордта тæрхъус йæхи доны баппарынмæ. Доны былмæ куы бахæцца, уæд дзы хæфсытæ фæтарстысты æмæ сæхи доны бакалдтой.

Тæрхъус дзыхълауд фæкодта: «Ай цы кусын! Мæхи цæуыл сафын? Мæнæй ма тæппуддæртæ куы ис! – æмæ раздæхт фæстæмæ. – Мæхи аххос у. Цæуылнæ зонын мæ алыварс алцы æмæ алкæй?»

Уыйфæстæ раттын сабитæм фæрстытæ:

1. Цы 'рцыди тæрхъусыл?
2. Цы сфæнд кодта тæрхъус?
3. Тæрхъусæй тæппуддæр чи у?
4. Тæрхъусы дыууæ фæндæй растдæр кæцы у, донмæ баппарын æви, алыварс цы æмæ чи ис, уыдоны зонын?

Хъомылгæнæг ма иу хатт кæсы тæрхъусы тыххæй æмæ, сабитæй кæй бафæнда, уыдонæй иу райдайы радзырд, инна та йæ кæронмæ ахæцца кæны.

Байхъусы цалдæр сабитæ сæ фæндонмæ гæсгæ.

Хъ. (равдисы жирафы ныв). Баззади ма нæм иу цæрæгойы ныв. Цавæр цæрæгой у? Кæм цæры?

Сабитæй домы 2–3 хатты цæрæгойы ном загъын.

Хъ. Сабитæ, байхъусут-ма Уалыты Лавренты æмдзæвгæ «Жираф»-мæ.

а) Жираф нæ сырдноны куыдта,

Жираф зæрдиагæй куырда:

«Ныффысс иу-мын фыстæг мæ мадмæ,

Мæ мадмæ – Африкæйы дардмæ!»

(Хъомылгæнæг æмдзæвгæ кæсы 2–3 хатты.)

Хъ. Цавæр мыр хъусæм ацы цæрæгойы номы? Жираф, жираф ([ж]).

Дзураем иумæ: жираф (2–3 хатты.)

б) «Шофыр машинаэйыл цæуы,
Машинаæ гуыв-гуыв кæны». (*Дзурыныц 2–3 хатты иумæ,
стæй иугай.*)

Хъ. Дзырдтæ: шофыр æмæ машинаæ.

Цавæр мыр хъусут ацы дзырдты та?

Ш-шофыр, машинаæ ([ш]).

Бузныг, сабитæ. Нæ иннæ фембæлдмæ. Хæрзбон.

II-æм ахуыры сахат

Темæ: «**Мыртæ [л] æмæ [р]**». (*Ныхасы мырон культурæ*)

Нысантæ:

– Сбæрæг æмæ ныффидар кæнын мыртæ [л], [р]-йы растдзурынад хицæнæй, дзырды кæцы ран лæууынц.

– Мыртæ раст дифференциаци кæныныл архайын тексты; раст аразын фарстон хъуыдыйæдтæ.

– Архайын сæрмагондæй пайда кæнын номдарæй гуырынон хауæны бирæон нымæцы.

Архайын тагъддзуринаг алы хуызы темпæй æмæ интонацитæй дзурыныл.

Сабиты разæнгард кæнын хуызджын радзырдтæ дзурыныл.

Архайæн фæрæзтæ: Сæ нæмтты мыртæ [л], [р] кæмæн ис, ахæм нывтæ. (*Спайда кæнæн ис канд номдартæй нæ, фæлæ æндæр нихасы хæйттæй дæр*).

Тагъддзуринаг: «Цъил», æмдз. «Аллон-биллон», æмдз. «Рувас».

Ахуыры нывæст

(*Сабитæ зылды лæууыныц, хъомылгæнæг кæсы цыбыр æмдзæвгæтæ.*)

Хъ. Аллон -биллон!

Тынг æвиллон.

Арв ысчыллон,
Хохмæ схилон.
Арвыл зилон...
(Цæрукъаты А.).

Рувас бастад кафынæй,
Реуа-реуа-реуатæ.
Рувас хъæды æрфынæй,
Реуа-реуа-реуатæ.
Рамæсты йæм æхсæрæг,
Реуа-реуа-реуатæ...
(Уырымты П.)

– Сабитæ, æмдзæвгæйæ хицæн дзырдтæ кæсдзынæн, сы-
мах лæмбынæг хъусут:

Аллон, рреуа,
Биллон, æрррфынæй.

– Хетæг, цавæр мыр хъусыс? (Кæсы ма дзырдтæ иу хатт).
Сабитæ дзуапп радта.

– Цавæр мыр дæм хъуысы, Зæринæ, фыццаг дзырды: рре-
уа. (Сабитæ дзуапп.)

– Зауыр, дзырд «аллон»-ы та? (Дзырд ал-л-лон-ы хъусын
[л].)

– Дзырд а-л-л-л-он-ы мыр [л] кæцы ран лæууы?

Зæгъут иумæ: а-л-л-л-он. (2–3 хатты.)

Сабитæ дзуаппытæ.

Тагъддзуринаг

«Зилы, зилы, зилы цъил,
Иумæ йыл фæкæнæм цин!»

(Гаглойты Григор)

Хъ. Сабитæ, иумæ-ма радзурæм ацы дыууæрæнхъоны,
сыгъдæг дзураем алы дзырд дæр. Интонацийæ бæрæг
кæнæм мыр [л].

(Хъомылгæнæг æмæ сабитæ иумæ дзурынц тагъддзуринаг

æмæ цъилау æрзиленың.)

Хъ. Кæцы дзырдты фехъуыстат мыр [л]? (*Зи-л-л-л-ы; цъил-л-л.*)

(Зилы, цъил – дзурыны сабитæ иумæ 2–3 хатты.)

– Тынг хорз бахъуыды кодтат мыр [л].

Хъазт «Фехъус мыр».

Хъ. Сабитæ, æз уын цы дзырдтæ бакæсон, уыдоны бацархайын хъæуы мыр [р] рахицæн кæнын. Мыр [р] куы фехъусат, уæд къухтæй хъустыл хæцут.

Дзырдтæ: ррагъ, рувас, ррихи, ррон, рррæдыд. (2–3 хатты сæ дзурыны, стæй рабæрæг кæныны мыр [р].)

Хъазт «Кæцы ран цы лæууы?»

– Стъолыл – 6 нывы, мыр [л] æмæ [р] кæмæн ис сæ нæмтты, ахæмтæ. Сабитæ сæ федтой æмæ бахъуыды кодтой, цы цæй фæстæ лæууы, уый.

а) Рахонын иу сабийы, нывтæ куыд нæ уына, афтæ йæ слæууын кæнын. Саби хъуамæ радзура нывтæн сæ нæмттæ, куыд сæ бахъуыды кодта, афтæ.

б) Хъомылгæнæг сабимæ равдисы ныв (зæгъæм, рувасы ныв) æмæ йæм фарст ратты:

– Ай цы у, Светæ? (*Рувас.*)

– Зауыр, цавæр мыр хъусыс дзырд «Рувас»-æн йæ райдианы? ([P]).

(*P-p-p-y-v-a-s.*)

– Фатимæ, цалдæр рувасы та куыд рахонæн ис? (*Рувæстæ*) (*P-P-P-увæстæ*).

– Бирæ рувæстæн ис цы? (*Къæдзилтæ, цæстытæ, хъустæ.*) (*Равдисын сæ нывы.*)

– Мæдинæ, «лллампа»-йы фыццаг мыр цы у? ([Л]).

Афтæ 4–5 сабимæ байхъусын.

Нывтæ: рагъæн, радио, раздарæн, род, рувас, рæхыс, лампа, лæппу, лæдзæг, лимон, бæлон. (*P-p-p-агъæн; p-p-род; p-p-радио; p-p-раздар-p-p-рæн; p-p-рувас; p-p-рæхыс;*

л-л-лампа; л-л-лаппу; л-л-лаэдзæг.)

Хъ. «Къæрр, къæрр, къæрр – къæркъæраг,

Хъæды фæдисон – гæркъæраг».

– Хъæды фæдисон цы у? Цы къæрр-къæрр кæны бæласы сæрæй?

Сабиты дзуаппытæм байхъусын æмæ сæм равдисын гæркъæраджы ныв (хъазæн, кæннод сабитæй искаей гæркъæраджы ролы равдис).

Хъ. *(гæркъæрагмæ фарст ратты):* Чи дæ, чи? *(Æз дæн гæркъæраг.)*

Хъ. Чи дæ, чи? *(Гæркъæрагмæ фарст ратты.)* Æз дæн гæркъæраг.

Хъ. Гæркъæраг дзурын дæр зоны. Афæрсут æй: «Кæм цæры? Ардæм куыдæй æрбафтыд? Цы кусы рæвдауæндоны? *(Сабитæ фæрстытæ дæттынц «гæркъæрагмæ радыгай.)*

– Нæ гæркъæраг ма нымайын дæр зоны. Афæрсут æй: «Гæркъæраг, гæркъæраг, цал къæдзилы дын ис? *(Мæнæн ис иу къæдзил.)*

(Алы саби дæр ратты фарст «гæркъæрагмæ»); бафæрсын 3–4 сабийы.)

1 с. Цал цæсты дын ис, гæркъæраг?

2 с. Цал хъусы дын ис?

3 с. Цал базыры дын ис? *(Æмæ афтæ дарддæр.)*

(Фæрстытæн дзуапп лæвард цаудзæн æрмæстдæр уæд, саби æххæст хъуыдыйадæй фарст куы сараза.)

Хъ. Иттæг хорз арæхсут, сабитæ, фæлæ ма уын дæттын иу хæслæвард. Байхъусут дзырдтæм æмæ мыр [л] куы фехъусат, уæд зарут: ля-ля-ля, мыр [р], уæд та – роро, роро, роро. *(Дзырдты хъуамæ мыртæ сыгъдæг хъуысой.)*

Дзырдтæ: *лæвар, рагъæн, лауыз, род, рон, лимон, лæдзæг, равдисын, лаппу, рагон, рагъ, лæгдзинад, зиллакк, радио, пиллон, бæлон, трактор.*

Кæронбæттæны хатдзæг.

Хь. Хæрзбон. Нæ иннæ фембæлдмæ.

12-æм ахуыры сахат

Темæ: «Æз æмæ мæ буары хæйттæ».

Нысантæ:

– Ныффидар кæнын сабиты дзырдуаты буары хæйтты нæмттæ; цæмæн хъæуынц, уый зонын.

Амонын рахиз æмæ галиу къух, рахиз æмæ галиу къах; пайда кæнын фæрсдзырдтæ: сæрæй – бынæй; размæ – фæстæмæ; рахизмæ – галиумæ; разæй – фæстейæ; фарст «цæуыл?»-æн дзуапп дæттын æххæст хъуыдыйæдтæй.

– Дзырдуатмæ бахæссын бæрцбарæн миногонтæ: *бæрзонддæр-ныллагдæр; зæвæт, усæраг*. Химæ зилын æнæнизы хос у, уый æмбарын кæнын.

Архайæн фæрæзтæ: хъазæн чындз.

Ахуыры нывæст

(Сабитæ æмæ хъомылгæнæг зылды цæуынц.)

Хъомылгæнæг йæ фæрстытæн домæ раст æмæ æххæст дзуапп.

Зæгъæм, мырон фæлтæрæн: ... Ша-ша-ша,

Ша-ша-ша,

Шартæ балхæдта Саса...

(Айларты Чермен)

– Цæй æххуысæй фехъуыстат æмдзæвгæ?

С. Махæн ис хъустæ. Хъустæ хъусынаен хъæуынц.

Хь. *(Сабиты цугай басмудын кæны духимæ, фæткъуымæ...)*

Цæй æххуысæй бамбæрстат духийæн йæ тæф?

С. Ис нын фындз. Фындз æмбары тæф.

(Афтæ дарддæр алы сабийæн дæр ныхасы бар раттын, бу-

ары хэйттсэй алкаей тыххасей дэр куд радзурой.)

Хьазт «Дзуапн ма фарстән ратт».

а) Хь. Цы ис сәрыл? *(Амоны сабитәй искаей сәрмә.)*

С. Сәрыл ис дзыккутә, цәсгом, хьустә.

– Цәсгомыл та цы ис? *(Амоны йәхи цәсгоммә, стәй хьазән чындзы цәсгоммә дәр.)*

С. Цәстытә сты цәсгомыл. Фындр, дзык, рустә, роцьо, былтә дәр сты цәсгомыл *(амоның сәхиуыл).*

– Кьухыл та цы ис? *(Равдисы йә кьух.)*

С. Кьухыл ис әнгуылдзтә, ныхтә, арм.

– Кьахән та цы ис? *(Уәраг, зәвәст, әнгуылдзтә, ныхтә.)*

Хь. Зәгьут-ма иу хатт, цы ис кьахән?

(Сабитә дзурың 2–3 хатты иумә: «зәвәст, уәраг» әмә амоның сәхиуыл, кәм ис уәраг, зәвәст.

Змәлгә хьазт «Кьәхтә».

Хь. Сабитә, цалгай сты нә кьухтә әмә нә кьәхтә? *(Дыгәйттә.)*

Хьомылгәнәг равдисы рахиз кьух әмә дзуры:

– Ацы кьух хонәм рахиз. Р-Р-Р-ахиз кьух.

Зәгьут иумә: «рахиз» әмә мәм алчидәр йә рахиз кьух равдисәд. Кәрәдзийән салам раттут уә рахиз кьухәй.

(Сабитә сәххәст кәның хәсләвәрд.)

Хь. *(схыл кодта галиу кьух).* Ацы кьух та хонәм галиу. Гал-л-л-иу кьух.

Зәгьут иумә: «галиу кьух», равдисут уә галиу кьухтә, – домы хьомылгәнәг сабитәй.

Ирон адамон хьазт «Чепена». (Хоровод.)

Хьомылгәнәг бауу кодта магнитофон әмә райста хьазән чындз йә кьухмә. (Хьуысы музыка.)

Хь. Сабитә, ләмбынәг кәсут, цы архайд әвдисдзән, уымә. Архайын хьәуы ныхәстә бахьуыды кәныныл дәр.

Хьомылгәнәг райста хьазән чындз әмә дзуры:

– Рахиз кьахәй Чепена,

Ой! Ой! Чепена! *(Хъазæн чындзæн йæ рахиз къахыл рахæцы, цыма цæугæ кæны, афтæ.)*

– Галиу къахæй Чепена,

Ой! Ой! Чепена! *(Ныр та чындзæн йæ галиу къахыл размæ рахæцыди).*

– Размæ цæуы Чепена,

Ой! Ой! Чепена! *(Хъазæн чындзы стъолыл размæ рацæуын кæны.)*

– Фæстæмæ цæуы Чепена,

Ой! Ой! Чепена! *(Фæстæмæ рацæйцæуын кæнын хъазæн чындзы.)*

Хъ. Уæ зæрдæмæ цæуы нæ кафт, сабитæ? А-ма, уæдæ, иумæ бафæлварæм. Слæууæм зылды.

(Сабитæ зылды слæууынц æмæ хъомылгæнæджы амындмæ гæсгæ архайынц «Чепена» кафын æмæ зарын.)

Дхъазт «Зæгъ раст». I хæслæвæрд.

Мидис: хъомылгæнæг равдисы хъазæн чындз.

Мæнæ – чындз. Чындзæн ис сæр, цæсгом, фындз, рустæ.

Ис ын дыууæ къухы æмæ дыууæ къахы.

Цавæр буары хæйтты нæмттæ нæ загътон? *(Дзуры ма иу хатт.)*

(Сабитæ иугай дзурынц, цы буары хæйтты нæмттæ нæ загътой, уыдон.)

II хæслæвæрд. «Бæрзонддæр – ныллæгдæр».

Хъомылгæнæг рахоны иу сабийы размæ. Саби лæмбынæг кæсы йе ’мбæлттæм æмæ галиуырдам æвзары, ныллæгдæр чи у, уыцы сабиты, рахизырдам та – бæрзонддæр чи у, уыдоны. Саби хъуамæ йæ равзæрст бамбарын кæна.

Зæгъæм: Алан у бæрзонд лæппу,

Алинæ та – ныллæг чызг.

Алинæ у Аланæй ныллæгдæр.

Алан та у Алинæйæ бæрзонддæр.

(Алы сабийæн дæр ныхасы бар раттын.)

III хэслэвэрд. «Уэле – дэле», «Сэрэй – бынэй».

Мидис: хьомылгәнәдҗы фәрстытән саби хьуамә дзуапн рагта, мәнә ацы фәрсдзырдтәй пайда кәнгәйә: «сэрэй – бынэй».

- Дә кьәхтә дэле сты, Светә, әви уэле?
- Дә фындз, Аслан, разәй и әви фәстейы?
- Әхсар, ай дә рахиз кьух у әви дә галиу?
- Дә ацы әнгуылдз кьахыл и әви кьухыл?
- Зәвәт уэле вәййы әви дэле? (*Әмә афтә дарддәр.*)

Уәгьд рәстәг ма «Чепена» иу хатт акафын әмә азарын.

Хь. Хәрзбон. Нә иннә фембәлдмә.

13-әм ахуыры сахат

Темә: «Фындҗы уәлхьус хидарыны әгьдәуттә.

Нысантаә:

- Сабиты ахуыр кәнын, фынгыл бадгәйә хи куыд дарын хьәуы, ууыл.
- Архайын рәдыдән раст аргъ скәнын сюжетон нывы мидисмә гәсгә. Хьомыл кәнын сабиты, хорз хьуыддәгтәй дәнцәгтә әрхәсгәйә.
- Архайын цыбыр хуымәтәг хьуыдыйәдтә аразын, бәрәг дзырдәй спайда кәнгәйә.

Әгьдау әмә уәздандзинад парахат кәнын.

Архайән фәрәзтә: 10 фишкәйы кьоппы: цалдәр – нывтимә, иннәтә – сыгьдәг.

4 хьазән чындзы; фынг хәринаәгтимә; сюжетон нывтә хидарыны әгьдәутты тематикайә; хьазән чындз «Мәдинәйы» хьәләс магнитон лентәйыл фыст, чызг йәхицәй әшпәлы.

Ахуыры нывæст

*Хъомылгæнæг æмæ сабитæ уаты дуары цур лæууыныц.
Хъомылгæнæджы къухы – хъазæн чындз. Хъазæн чындзæй
хъомылгæнæг сабиты расхой-басхой кæны.*

Хъ. Сабитæ, дуар байгом кæныны размæ уæ зæрдыл æрлæууын кæнут хидарыны æгъдæуттæ. Чи растдæр æмæ æххæстдæрæй радзура, театрмæ цæугæйæ цавæр æгъдæуттыл дзырдтам, уыдон, уый уаты дуар гом кæндзæн фыццаг.

Сабитæ иугай архайынц хидарыны æгъдæутты тыххæй радзурын. Чи куыд дзуры, афтæ дуар гом кæны æмæ уатмæ хизы.

(Хистæрæн бынат ратт; хъæрæй ма дзур: чызджы бауадз дæ разæй: чызгæн фæндаг ратт æ. а. д.)

Хъ. Хорзбахъуыды кодтат фæндагыл хидарыны æгъдæуттæ дæр. Мæнмæ гæсгæ, Мæдинаæ æппындæр æгъдауæн ницы æмбары.

– Кæм фæрæдыди Мæдинаæ?

Байхъусын сабиты фиппаинагæтæм, стæй хатдзæгтæ скæнын.

Дхъазт «Раст у æви нæ?»

*Хъомылгæнæг æмæ сабитæ зылды бандæттыл æрбадыныц.
Хъомылгæнæг бау кодта магнитофон æмæ домы, цæмæй
сабитæ лæмбынæг байхъусой нæ уазæг «Мæдинамæ».*

Чызг дзуры: «Уый æз дæн. Хъуыды ма мæ кæнут? Сымах мæн барæвдыдтат, рæсугъд къаба мыл скодтат, мæ сæрыхъуынтæ мын ныффастант. Æз уыдтæн театры, мæ разæй чи бадт, уыцы лæппуйæн йæ къафетт аскъæфтон, фæлмæн бандоныл фæхъеллау кодтон. Спектаклы фæстæ трамваймæ æппæты разæй багæпп кодтон, зæронд нанайы мæ фæстæ фæуагътон, нана алаудзæн, уый бирæ фæбадт. Рудзынгæй кæсæг мæхи скодтон æмæ билет дæр

нæ балхæдтон. Ныр сымахмæ æрбахæццæ дæн. Уатмæ мæ уæ разæй кæй нæ бауагътат, уый тыххæй уыл мæ мады сардауон.

Хъ. Куыд уæм кæсы, сабитæ, ацы чызг раст у æви нæу? Æмæ уæм цæмæн афтæ кæсы? *(Байхъусын сабиты хатдзæгтæм.)*

Хъ. Лæмбынæг хъуыстат, сабитæ, æмæ раст дзырдтат Мæдинайы æнæгъдау миты тыххæй. Цавæр æнæгъдау ми бакодта, кæм фæрæдыди чызг? Иу хатт ма радзурут, хи куыд дарын хъæуы театры, уынджы, уазæгуаты?

Сюжетон нывтæм гæсгæ радзур.

Хъ. *(хъазæн чындзмæ дзурæгау).* Мæдинаæ лæмбынæг æркæс махимæ мæнæ ацы нывтæм, байхъус сабитæм, цæмæй алкæм дæр дæхи дарын зонай фынгыл бадгæйæ. *(Сабитæ иугай дзурынц, нывты цы архайд цæуы, уыдонны тыххæй, хъомылгæнæг та сын сæ дзуаппытæ æххæст кæны, кæм хъæуа, уым.)*

Дхъазт «Фынгыл хидарыны æгъдау».

Хъомылгæнæг сабиты æргом здахы, хъазæн чындзыты къуымы цы фынг лæууы, уымæ.

– Сабитæ, цы ис фынгыл?

(Фынгыл ис алыхуызон хæринæгтæ: къафеттæ, чашкæты цай, печенитæ; фæткъуытæ).

– Сбадын кæнут нæ хъазæн чындзыты фынгмæ хæстæгдæр сæ бандæттыл. «Мæдинайы» дæр ма фæрох кæнут.

Хъомылгæнæг тагъд-тагъд, сабиты къуырдытæ кæнгæйæ, хъазæн чындз «Мæдинæйы» абадын кодта бандоныл. Февнæлдта къаффеттæм æмæ сæ йæ дзыппы æвæры, фæткъуы – иннæ дзыппы. Цайцымæнмæ къух бадаргъ кодта æмæ цай акалдта.

Хъ. Сабитæ, куыд уæм кæсы, раст у «Мæдинаæ»? Чи радзурдзæн, фынгыл бадгæйæ хи куыд дарын хъæуы?

Байхъусын сабитæм, стæй хъомылгæнæг хатдзæг скæны.

Хь. Раст стут, сабитæ. Фынгыл хæринаг æвæрд æрцыд, уæд хъуамæ, кæрæдзийæн «табуафси» зæггæйæ, иугай сбадат. Фынгыл бадгæйæ хи уæздан дарын хъæуы. Къафетт уа, печени уа, райсын хъæуы иугай. Хæрды фæстæ та зæггын хъæуы «бузныг».

Хь. Уæхи цардæй-ма мын, сабитæ, дæнцагтæ æрхæссут. Уе 'хсæн «Мæдинайы» хуызæттæ ис æви нæй?

– Иу хатт-ма мын радзурут, хи куыд дарын хъæуы фынгыл бадгæйæ. Байхъусын 3–4 сабимæ. (*Кæрæдзийæн зæггын «табуафси»; хæлоф ма кæн; хæргæ-хæрын дзургæ ма кæн; дæ къух куы не 'ххæсса, уæд дæ фарсмæ бадæгæй ракур: «табуафси, ратт мын фæткъуы», «бузныг» зæггын.*)

Хь. Тынг хорз, сабитæ, ныр сымах зонут, фынгыл хи куыд дарын хъæуы, уый. Иннæ хатт та цæудзыстæм нана æмæ бабамаæ уазæгуаты. Ирон фынгыл цавæр хæринагтæ хордтой, уый базондзыстæм.

Дзургæ хъазт.

Хь. Мæнæ къоппы ис фишкæтæ. Нывмæ гæсгæ фишкæ чи сиса, уый дзуры, хи куыд фæдары фынгыл бадгæйæ, æрмæст хъуыдыйады зæггын хъæуы дзырд: табуафси; бузныг; хæлар.

Байхъусын 3–4 сабимæ, кæд ма рæстæг уа, уæд иннæтæн дæр ныхасы бар раттын.

Хь. Абон ма иу хатт нæ зæрдыл æрлæууын кодтам адамы астæу хидарыны æгъдæуттæ. Цыбырæй базонгæ стæм, фынгыл бадгæйæ хи куыд дарын хъæуы. Нæ иннæ фембæлды лæмбынæгдæр æрныхас кæндзыстæм фынгыл хидарыны æгъдæуттæ æмæ ирон хæринагты тыххæй.

Хæрзбон. Нæ иннæ фембæлдмæ.

Темæ: «Зымæг».

Нысантæ:

– Хи царды хабæрттыл дзургæйæ ахуыр кæнын, афæдзы афонтæй кæщыйы цыдис архайд, уый сбæрæг кæнын. Ныхасы мидæг пайда кæнын хуымæтæг даргъ хъуыдыйæдтæй.

Дарддæр архайын лæвæрд дзырдтæн сæ миниуæг сбæрæг кæныныл.

– Хъуыдыйады грамматикон арæзтмæ фылдæр æргом здахыныл архайын баст ныхасы мидæг (*саби дзуры, хъомылгæнæг та йын йæ радзырд фыссы, кæннод интервьюты хуызы беседæ аразы*).

– Мыртæ [цъ] æмæ [чъ] сыгъдæг дзурыныл архайын, цы дзырдты æмбæлынц, уым. Ахуыр кæнын дзырдтæ хайгай дих кæныныл.

Сабиты разæнгард кæнын иронау дзурынмæ.

Ахуыры нывæст

(Хъомылгæнæг æмæ сабитæ рудзынджы раз лæууыныц æмæ боны ахасты тыххæй дзурыныц.)

Хъ. Абон мах зымæджы тыххæй радзырдтæ хъуыды кæндзыстæм. Ахъуыды-ма кæнут, цы вæййы æрмæстдæр зымæджы. (Мит, уазал, ихындзæгтæ, дзоныгътæ æмæ афтæ дарддæр.)

Хъ. Мит та цавæр вæййы, сабитæ? (*Хъыстхъыстгæнаг, урс, хæмпус, фæлмæн.*)

– Боныхъæд та цавæр вæййы зымæг?

(Сабитæ иугай дзурыныц: уазал, мит фæуары, тымыгъ хæссы).

– Бæлæстæй та цы зæгъын у уæ бон?

(Бæлæстæ сæ фæллад уадзыныц; «фынсæй кæныныц»: митсæй

сæхи бамбæрзтой, афтæмай.)

– Цæрагойтæ æмæ мæргътæ та? Адоны тыххæй та цы зæгъдзыстут?

(Зымæгон мæргътæ уазалæй нæ тæрсыны, фæлæ сын хæринаг дæттын хъæуы, уый тыххæй æмæ зымæг мæргътæн хæринаг ссарын зын у).

Хъазт «Интервью».

Хъ. Цавæр дзырдтæ ис зæгъæн зымæджы тыххæй, Зæлинаæ? Мæнæ-ма микрофонæй радзур, цæмай дæ æнæхъæн рæвдауæндоны сабитæ дæр фехъусой.

(Сывæллон дзуры: «Митджын у зымæг. Боныхъæд у уазал. Тымыгъ хæссы, фæлæ уæддæр зымæгон æрдз вæййы расугъд æмæ сыгъдæг.) Байхъусын 2–3 сывæллонмæ.

Хъ. Уæ интервьютæ уын æнæхъæн рæвдауæндон дæр фехъуыста, хуыздæр чи радзырдта зымæгон æрдзы тыххæй, уый радзырд та æз мæнæ ныййарджыты къуымы бафидар кæндзынæн. Уадз æмæ уæ мадæлтæ дæр зоной, куыд аив дзурут иронау, уый.

Сымах зæрдæмæ та кæй радзырд тынгдæр фæцыд æмæ цæмæн? *(Байхъусын сабиты хъуыдытæм.)*

Змæлгæ хъазт «Миты гæлæбутæ æмæ дымгæ».

Мидис: сабитæ дыууæ къордыл дих кæнынц: иутæ – «Миты гæлæбутæ» æмæ «дымгæ» – иннæтæ.

Дымгæ куы æрбадымы: « у-у-у-у», уæд гæлæбутæ уаты зилдух кæнын сисынц. Дымгæ æрсабыр æмæ «гæлæбутæ» бадынц зæххыл.

Иннæ зылды «гæлæбутæ» уыдзысты «дымгæ», «дымгæ» та – «гæлæбутæ». *(Хъазыныц 2–3 хатты.)*

Хъомылгæнæг ма иу хатт дзуры, сабитæ зымæджы миниуджытæй кæцытæ ранымадтой, уыдон: *(уазал, митджын, тымыгъ æмæ уадхæссæг); æмæ мит цавæр у? (Фæлмæн, хæмпус, урс, хъыстхъыстгæнаг, æрттивæг.)*

– Базонут-ма, цæй тыххæй дзурдзынæн ныр та: зымæг

æви миты. Чи тагъддæр базона хъæугæ дзырд, уый мæм сдзурдзæн: «Уары урс фæлмæн хæмпус...» (Мит.)

– Цæй тыххæй радзырдтон? (Миты тыххæй.)

– Цы загътон миты тыххæй?

(Уары урс, фæлмæн, хæмпус мит.)

Зымæджы тыххæй дæр радзурын.

Хъазт «Удæгас» дзырдтæ».

I вариант.

Мидис: хъомылгæнæг æмбарын кæны, хъазт афтæ цæмæн хуыйны, уый. Ацы хъазты «дзырдты» ролы хъаздысты сабитæ.

Загъæм: Фатимæ, ды уыдзынæ дзырд «бæлæстæ».

– Цавæр дзырд уыдзынæ, Фатимæ? (Бæлæстæ.) Домы, цæмæй дзура хъæрæй.

– Сабитæ, цавæр дзырд у Фатимæ? (Бæлæстæ).

– Ды, Димæ, дзырд «бамбæрзта». Светæ та – «мит».

(Хъомылгæнæг Фатимæмæ цы фæрстытæ радта, алы сабитæ дæр уыдон дæтты, сабитæ та дзуапп дæттынц.) Нæ дзырдтæ лæууынц фæрсæй- фæрстæм (равдисы, сабитæ куыд лæууынц, уый). Фыццаг Фатимæ загъты йæ дзырд «бæлæстæ», стæй Димæ, фæстагмæ дзуры Светæ-«мит». (Сывæллæттæ дзурынц сæ дзырдтæ, хъомылгæнæг та æмбарын кæны, сабиты уыцы дзырдтæй кæй рауайы хъуыдыйад: «Мит бамбæрзта бæлæстæ». Бафидар кæны, хъуыдыйады дзырдтæ куыд лæууынц, уый.)

Хъомылгæнæг домы, цæмæй «дзырдтæ»-сабитæ фæйнардæм ацауой; къухы æмдзæгъд фехъусгæйæ ногæй сæ бынæтты сэрлæууой.)

– Раст слæууыдысты нæ «дзырдтæ?» (Алы саби дæр аив æмæ хъæрсей дзуры йæ дзырд сæмæ райсы, йæ фæстæ цы «дзырд» лæууы, уый къух. Иннæ сабитæ лæмбынæг касынц сæмæ хъусынц, кæд рæдийой, уæд раст кæнынц «дзырдтæ».)

II вариант.

Сабитæй йæхи лæмæгъдæр чи равдыста, уымæй хъомылгæнæг домы, цæмæй фæстаг «дзырдмæ» бацæуа æмæ йæ зæгъа: (*Бæлæстæ*).

Саби-«дзырдтæй» иуы иуварс алæууын кæны.

Хъ. Цавæр дзырд рахаудта нæ хъуыдыйадæй? (*Бæлæстæ*.)

– Цавæр дзырдтæ ма баззад нæ хъуыдыйады? (*Мит, бамбæрзта*).

– Цы нæм рауад, дзырд «бæлæстæ» куы рахицæн кодтам, уæд? (*Мит бамбæрзта*.)

Афтæ хъуыдыйады алы дзырдимæ дæр ис ахæм архайд равдисæн.

Цыппаррæнхъонтæ мыр [цъ] æмæ [чъ]- имæ.

Хъ. (*аив кæсы дзырдтæ*). Цал уæнгыл радих кæндзынæн дзырд?

(*Кæд сабиты бон нæ уа, уæд хъомылгæнæг æмбарын кæны, дзырд хъæрæй æмæ хайгай раст дзургæйæ, цæмæй сывæллоны бон уа банымайын, цал хатты æрлæууыд дзургæйæ*.) Цал хатты æрлæууыдтæн, уал уæнджы ис дзырды.

Кæронбæттæны ма хъомылгæнæг домы, цæмæй, мыртæ цъ æмæ **чъ** кæцы дзырдты ис, уыдон дæргъвæтинай радзурой.

15-æм ахуыры сахат

Темæ: «Зымæг».

Нысантæ:

– Дарддæр ахуыр кæнын сабиты хуымæтæг даргъ хъуыдыйæдтæ аразыныл. «Кæсыныл» фæлтæрын, хъуыдыйады мидæг дзырдтæ сæ бынæттæ баивгæйæ. Хъуыдыйады мидæг дзырдтæ кæрæдзи фæстæ раст бæттын, стæй сæ, сæ бынæттæ ивгæйæ, раст «бакæсын».

Ахуыр кæнын, иухуызон зæлынад кæмæн ис, ахæм

дзырдтæ хъуыды кæнын. Фæлтæрын алыхуызон хъæлæсыуагæй сыгъдæгдзуринагтæ дзурыныл.

Рагагъоммæйы куыст. Хъомылгæнаг рагацау æртæ сабиимæ ахуыр кæны 2 хъуыдыйады: «*Зелим ласы дзониыгъ*», «*Дзониыгъ быры йæхæдæг*». Фыццаг хъуыдыйады алы саби дæр хъуыдыйады грамматикон арæзтмæ гæсгæ дзырдты рæнхъæвæрд раст бахъуыды кæны. Дыккаг хъуыдыйады сабитæй алчидæр йæ дзырд дзурдзæн, æрмæст æртæ сабийы дзурынц иумæ.

Ахуыры нывæст

Хъомылгæнаг æмæ сабитæ хъазың «дзырдтæй».

Йæ цурмæ рахоны, рагацау цы сабиты бацæттæ кодта, уыдоны. Домы, цæмæй сæ дзырдтæ зæгъой хъæрсæй æмæ аив: «Зелим», «ласы», «дзониыгъ».

Хъ. Цы радзырдтой сабитæ-«дзырдтæ?»

С. Зелим ласы дзониыгъ.

Хъ. Цавæр дзырд у фыццаг, дыккаг, æртыккаг? (*Сабитæ дзурынц сæ хъуыдытæ.*)

Хъ. Чи уæ равдисдзæн «сабитæй» арæзт хъуыдыйады дзырд «ласы?»

(*Сабитæ амоның.*)

Хъ. Ныр та ацы сабитæй аразæм æндæр «дзырдтæ».

Байхъусут-ма сæм. (*Хъомылгæнагджы домæнмæ гæсгæ дзурынц дзырдтæ: «дзониыгъ»; «быры»; «йæхæдæг».*)

Хъ. Бамбæрстат сæ? (*Сабиты дзуаппытæм байхъусын.*)

– Цымæ, цæуылнæ бамбæрстат, сабитæ цы дзурынц, уый?

Цæмæй сæ раст бамбарæм, уый тыххæй цы бакæнын хъæуы?

(*Кæд сабитæн зын уа дзуаппраттын, уæд сын хъомылгæнаг æмбарын кæны йæхæдæг: «Нæ сæ бамбæрстам уый тыххæй, æмæ сертæйæ дæр иумæ дзурынц. Цæмæй хъуыдыйад фехъусæм æмæ бамбарæм, уый тыххæй хъуамæ*

сабитæ сæ дзырдтæ дзурой иугай, кæрсæдзи фæдыл.)

Хь. Иугай-ма зæгъут дзырдтæ радыгай.

– Цавæр хъуыдыйад нæм рауад.

С. «Дзоныгъ быры йæхæдæг».

Хъазт «Базон дзырд». 1-аг хъазт.

Хъомылгæнæг ракæны размæ сертæ сабийы.

1-аг – «чызг», 2-аг – «уарзы». Дзырдтæ дзуры хъæрсæй, цæмæй сæ иууылдæр фехъусой.)

3-аг сабийæн йæ хъусы бадзурдзæн дзырд «къафетт».

Хь. Цавæр дзырд загътон æртыккаг сабийæн? (*Байхъусын сабиты хъуыдытæм, (4–5 сабимæ), стæй хъомылгæнæг йæхæдæг дзуры, дзырдтæй цы хъуыдыйад æрхъуыды кодта, уый.)*

(Чызг; уарзы; къафетт.)

«Чызг уарзы къафетт».

(Сабитæ цы дзырдтæ æрхъуыды кодтой æртыккаг сабийæн, уыдонæй цалдæр хъуыдыйады аразы. Фыццаг дыууæ сабиимæ æртыккаг слæууы йæ ног дзырдимæ, иннæтæ та кæсынц хъуыдыйад: «Чызг уарзы хъазын» æ. а. д.)

2-аг хъазт.

Дзырдтæ сæ бынæттæй баив æмæ «бакæс» хъуыдыйад:

«Уарзы чызг кафетт?».

«Кафетт уарзы чызг?»). (*Алы хъуыдыйады дæр фæстаг дзырд интонацийæ сбæрсæг кæнын æмæ скæнын хатдзæг: дзырдтæ иу сты, хъуыдыйæдтæ та – алыхуызон.)*

Хъомылгæнæг кæсы, сабитæн зонгæ чи уа, ахæм æмдзæвгæ.

Хъазт «Бафтау дзырд» кæннод «Дарддæр зæгъ».

Ныхæстæ кæсгæйæ, алы ранхъæй дæр фæстаг дзырд нæ бакæсы. Сабитæ сæхæдæг хъуамæ ссарой хъæугæ дзырд. Зæгъæм:

1. Миты гæлæбутæ тæхынц.
2. Миты гæлæбутæ æрттивынц.

3. Миты гәләбута хыст-хыст кәнынц.
4. Миты гәләбу тайы.

Алы хатт дәр хъәугә дзырд куы ссарыны, уәд хъомылгәнәг сабитәен бамбарын кәны, хъуыдыйад сәм кәй рауад, уый, әмә ма йә иу хатт иумә радзурыны, хъуыдыйады дзырдтә хъәләсыуагәй раст әмә аив дзургәйә.

Хъ. Бузныг, сабитә. Хорз архайдтат абоны ахуырты. Нә иннә фембәлдмә. Хәрзбон.

16-әм ахуыры сахат

Темә: «Хойраджы продукттә».

Нысантә:

– Зәрдыл әрләууын кәнын хойраджы продуктты нәмттә (5–7);

Зонын, цәмән хъәуынц; цавәр хәринагтә скәнән ис ацы продукттәй; кәм сә самал кәнәм; цы уавәры әфснайд цәуынц.

– Иртәстон хауәны номдартәй аразын номон хауәны номдартә;

– Архайын, цәмәй сабитә әмбарой, хойраджы продукттә адәймагән куыд зынаргъ сты, уый.

Архайән фәрәзтә: нывтә – хойраджы продукттә: дзул, дзидза, кьафетт, әхсыр, айк, ссад ә.а.д., гәнән кәд уа, уәд та продукттә равдисын. Рагацау бакәсын радзырд «Иу әрдәг Фатгийән». Токаты Дз. чиныг «Ирон әвзаг рәвдауәндоны».

Ахуыры нывәст

(Хъомылгәнәг дзуры әртә хойраджы продукты ном):

«Иу, дыууә, әртә, дзур мә фәстә!»

Әхсыр – дзидза – цай;

Царв – цыхт – дзул әмә афтә дарддәр.

(Сабитæ дæр хъуамæ радзурой, хъомылгæнæг цы дзырдтæ загъта, уыдон – 2–3 хатты.)

Хъазт «Цæмæй цы рауайдзæн?»

(Хъомылгæнæг равдисы продуктты ныв, кæннод продукттæн сæхи æмæ дæтты хуызæг).

Зæгъæм: «Айкæй цы рауайдзæн?» (Хъайла)

(Сабитæ хъуамæ дзуапп раттой номон хауæны номдарæй.)

- Ссадæй рауайдзæн (дзул).
- Æхсырæй рауайдзæн (цыхт).
- Дзидзайæ рауайдзæн (катлет).
- Фæткъуыйæ рауайдзæн (дон).
- Картофæй рауайдзæн (картофджын).

Хъазт «Афтæ у?»

Хъазты пайда кæнын вазыгджын хъуыдыйæдтæй бæттæг «тæ»-имæ.

Цыхт – агуывзæйы, цай та – тæбæггы. Афтæ у?

Кампот ныккодтон ведрайы, дон та – чашкæйы. Афтæ у?

Цай скодтон тебæйы, катлет та – цайданы. Афтæ у?

Чъири – кастрункæйы, борщ та – тебæйы. Афтæ у?

Æхсыр – тæбæггы, кас та – агуывзæйы. Афтæ у?

(Сабитæ архайынц хъуыдыйад сраст кæныныл.)

Хъомылгæнæг дæтты ног хæслæвæрдтæ сабитæн:

- Фаризæт, къафетт къоппы сæвæр, печенитæ та – тæбæггы.
- Светæ, ратт Хетæгæн печени, къафетт та сæвæр дæ дзыппы.

– Зауыр, ды райс фæткъуы, Сосланæн та ратт кæрдо.

(Хъомылгæнæг иннæ сабитæй домы, цæмæй, се ’мбæлттæ цы хæслæвæрдтæ æххæст кодтой, уыдоны тыххæй ма цу хатт радзурой æмæ рабæрæг кæной хойраджды продуктты нæмттæ.)

Бакæсын радзырд «Иу æрдæг Фатъийæн» æмæ беседæ саразын.

«Хъазæн чындз Мæдинайы гуырæнбон».

(Пайда кæнæм предметты макеттæй.)

Хъ. Мæдинайæн абон у йæ гуырæнбон. Мах уыдзыстæм уызджытæ, Мæдинаæ та нæ хынцгæ кæндзæн. Фыццаг уал бахæрдзыстæм дзидзайæ лывзæ, уæлибæх (*цыхтджын*), салат джитъри æмæ пьамидорæй, стæй цай бацымдзыстæм тъорт æмæ къафеттимæ, кампот та гагадыргътæй конд уыдзæн.

(Хъомылгæнæг сабитæм фæрстытæ ратты, цы цæимæ хæрдзысты Мæдинайы гуырæнбонны?)

Хъ. Сабитæ, гуырæнбонны лæварæн Мæдинайæн нæ зарæг азарæм.

(Сабитæ зылды лæууыны, хъомылгæнæг йæ къухмæ райста хъазæн чындз æмæ зарыны зарæг иумæ.)

«Гуырæнбонны зарæг». *Джимиты Кларæйы ныхæстæ.*

17-æм ахуыры сахат

Темæ: «Транспорт».

Нысантæ:

– Сабиты зæрдыл æрлæууын кæнын, транспорты тыххæй цы зонынц, уый. Архайын æддæгбынатон æмæ иртæстон хауæнты номдартæй пайда кæнын лексикон фæлтæрæнты: «Цæуæм уазæгуаты горæттæ», «Æз райдайдзынæн, ды кæронмæ ахæццæ кæн», «Зæгъ раст».

– Архайын хъазæныл радзырд æрхъуыды кæнын æмæ йæ найзустъ бахъуыды кæныныл.

– Дзырдты мырон анализ: «Ссар ныв».

Транспорты цæугæйæ хидарыны æгъдæуттæ зæрдыл дарын.

Архайæн фæрæзтæ: алыхуызон транспорты нывтæ æмæ хъазæнтæ – сюжетон ныв «Уæзласæн машинæ», нывтæ: мотоцикл, поезд, нау доны, ракетæ, хæдтæхæг, троллейбус,

автобус, трамвай æмæ афтæ дарддæр.

Ахуыры нывæст

Сабитæ зылды лæууыны.

Хъомылгæнæг сабитæн байуары алы транспорты нывтæ æмæ сæ домæ радзурын:

1. Фæлтæрæн: «Уазæгуаты цауæм горæтмæ».

– Цæуыл ацæудзынæ ды, Хетæг, горæтмæ?

Алы саби дæр йæ нывмæ гæсгæ дзуры:

Æз ацæудзынæн горæтмæ машинæйыл.

Æз ацæудзынæн науыл.

Æз ацæудзынæн поездыл æмæ афтæ дарддæр.

2-аг фæлтæрæн: «Æз райдайдзынæн, ды кæронмæ ахæцца кæн».

(Хъомылгæнæг амонæн фæйнæгыл транспорты нывтæ дыгæйттæй фидар кæны кæрæдзи фæстæ.)

Зæгъæм: Машинæ цауы фæндагыл, нау та ленк кæны денджызы.

(Фыццаг нывы тыххæй дзуры хъомылгæнæг йæхæдæг, дыккаг нывы тыххæй та дзуры саби, стæй аразыны алы дзырдимæ дæр хъуыдыйад.) Зæгъæм:

Машинæ цауы фæндагыл, нау та ленк кæны доны.

Трамвай цауы æфсæнвæндагыл, хæдтæхæг тæхы уæлдæфы æ. а. д.

I II

Нывтæ: Машинæ – нау

Трамвай – хæдтæхæг

Мотоцикл – нау

Хæдтæхæг – автобус

Нау – ракетæ

Ракетæ – поезд

Трактор – хæдтæхæг

3-аг фæлтæраен: «Цы цаимæ у хæлар?»

(Цæдисон хæуæны номдартæй пайда кæнын, темæимæ баст фæрстытæн дзуапп дæтгæйæ.)

Машина «хæлар» автобусимæ у æви дзулимæ?

Хæдтæхæг «хæлар» арвимæ у æви донимæ?

Нау «хæлар» денджызимæ у æви зæххимæ?

Поезд «хæлар» фæндагимæ у æви арвимæ? *(æ. а. д. алы сабийæн дæр ныхасы бар раттын).*

Улæфты рæстæг «Хæдтæхæг».

Сабитæй алчидæр слæууы йæ къахфындзыл, къухтæ ивазы хæрдмæ, стæй сбадың ныллæг сæ уæрджытыл, къухтæ фæйнардæм базыртау айсың æмæ дзурың:

Мах тæхæм, тæхæм уæлиау, *(Фестың уæлæмæ.)*

Мах тæхæм, тæхæм ныллæг, *(Æрбадың ныллæг.)*

Дард тæхæм, тæхæм, тæхæм, *(Атæхың хъомылгæнæггæй дард.)*

Мах тæхæм, тæхæм хæстæг. *(Хъомылгæнæгмæ æрбатæхың.)*

(2–3 хатты ахъазын, цæмæй ныхæстæ бахъуыды кæной.)

«Уæзласæн машина».

Æрныхас кæнын æмæ саразын радзырд нывмæ гæсгæ.

Цавæр у уæзласæн машина?

Хъомылгæнæг æмæ сабитæ иумæ архайың радзырд радзурыныл:

Хъ. Мæнæ ай у уæзласæн машина. *(Равдисы ныв.)*

Цæйас у машина?

С. Машина у дынджыр, бæрзонд, даргъ.

Хъ. Ацы машина ласы алыхуызон уаргъ.

Цы ис машинæйæн уаргъ ласынæн?

С. Ис ын стыр даргъ гуыффæ.

Мæнæ ай та у йæ кæбинæ – бады дзы шофыр. *(Амоның шофырма.)*

Хъ. Машинæйæн фæсте гуыффæ ис, разæй та – матор.

Размæ та цæй фæрцы цæуы уæзласæн машинæ?

С. Ис ын цыппар тымбыл цалхы. Цæлхытæ зылынд, машинæ размæ цæуы .

Радзырд 2–3 хатты дзурынд сабитæ радыгай, цæмæй йæ бахъуыды кæной.

Мырон анализ:

Хъомылгæнæг темæимæ баст нывты нæмттæ аив æмæ сыгъдæг дзуры, цæмæй сабитæм мыртæ раст хъуысой. Домы, цæмæй бацамоной ахæм ныв, йæ номы æвзаг кæмæн «скусын кæны матор»: р-р-ракетæ, хæдтæхæг, вер-р-ртолет; автобус, нау, тр-р-рак-тор-р-р-р, машинæ, тр-р-роллейбус, поезд, мотоцикл, тр-р-рамвай.

Хъ. Тынг хорз, сабитæ, ныр та ма мын иу хатт радзурут, чи уæ цавæр транспортыл ацыд горæтмæ уазæгуаты. (*Сабитæ архайынц.*)

Хæрзбон. Нæ иннæ фембæлдмæ.

18-æм ахуыры сахат

Темæ: «Дæсныйæдтæ». (*Професситæ.*)

Нысантæ:

– Радзырды мидис хи ныхæстæй дзурыныл архайын. Сбæлвырд кæнын дзырд «дæсныйад»-ы нысан. Бæрæг дæсныйады кусæджы чи хъæуы, уыцы предметты нæмттæ зонын.

Алы хуызы архайдмæ гæсгæ базонын, цавæр дæсныйад ис адæймагмæ. (*Пантомимæ.*)

Архайын, цæмæй сабитæ алы куыстæн дæр аргъ кæнын зоной.

Архайæн фæрæзтæ: Хъантемыраты Кларæйы радзырд «Ма тæрс». Чиныг «Нæ хурты хуртæн», 210 фарс.

Ахуыры нывæст

I. Хъомылгæнæг кæсы радзырд æмæ ратты сабитæм фæрстытæ:

1. Цæуыл дзуры фыссæг радзырды?
2. Цæмæн схуыдтой радзырд «Мæ тæрс»?
3. Гыццыл чызг Ленæйы кæдæм бакодтой скъоладзаутæ?
4. Цæуыл фæци радзырд?

Байхъусын сабиты дзуаппытæм æмæ ма иу хатт бакæсын радзырд.

Хъ. Сабитæ, ныффыссæм-ма фыстæг иннæ рæвдауæндонмæ, уыдонмæ ахæм чиныг нæй. Сымах мын дзурут, радзырдæй цы бахъуыды кодтат, уый, æз та фысдзынæн. Уадз æмæ уыцы сабитæ дæр базонгæ уой ацы радзырдимæ. *Хъомылгæнæг цалдæр сабийы размæ ракæны, сабитæ сæхæдæг æвзарыны, чи дзурдзæн фыццаг, дыккаг, чи радзурдзæн радзырды кæрон. Хъомылгæнæг фыссы.*

Иннæ сабитæ та лæмбынæг хъусыны æмæ хатдзæгтæ кæныны: раст аразыны хъуыдыйæдтæ, афтæ зæгъын æмбæлы æви нæ.

Змæлгæ хъазт «Аэробикæ». *Икътаты Вл.*

Иу, дыууæ, æртæ, цыппар,
Къухтæ – гуырыл.
Къухтæ риуы размæ тил, –
Кафгæ, –
Д ’алыварс æрзил.
Гæпп фæстæмæ,
Гæпп фæстæмæ,
Гæпп, гæпп, гæпп
Кæныс мæнмæ.
Рæвдздæр, фæндыр,
Рæвдздæр цæгъд.

Хистæр, сабитæн æмдзæгъд!

Хъомылгæнæг ма иу хатт æрныхас кæны радзырдыл: «Матæрс».

«Цы куыстгæнæг уыди Бæройты лæг?

Кæм куыста? Цавæр дæснийад æм уыди?

Хъ. Раст зæгъут, Бæройты лæг уыди милиционер. Куыста милицæйы.

– Æмæ йæ куыст цæй мидæг ис?

С. Адæмы хъахъхъæны; къæрныхты ахсы...

Хъ. Æртæ дзырдæй чи сараздзæн хъуыдыйад, иу дзырд «милиционер» куыд уа, афтæ.

(Сабитæ дзурынц иугай, хъомылгæнæг, кæм хъæуы, уым сраст кæны сабиты.)

– Цавæр дæснийæдтæ ма зонут?

(Байхъусын сабитæм.)

Хъ. Ахъуыды-ма кæнут, цавæр предмет хъæуы милиционеры йæ куысты?

Сабиты хъуыдытæ.

Хъ. Хуыйæджы дæснийад кæмæ ис, уыцы адæймаг та цы фæкусы?

С. Хуыйы дарæс: къабатæ, хæлаф, хæдон; палтотæ.

Хъ. Цавæр кусæнгæртзтæй пайда кæны хуыйæг йæ куысты?
(Æндах; судзин; хæсгард; мел; ручка; хъуымац; цæппæртæ.)

Хъ. Дзабырхуыйæг та цы куыстгæнæг у?

(Хуыйы дзабыртæ, туфлитæ; цалцæг кæны цырыхъхъы бынтæ.)

– Цавæр кусæнгæртзтæ хъæуы дзабырхуыйæджы та?

(Зæгæл; бурæмæдз; дзæбуг; судзин.)

Хъ. Дохтыр та цы куыстгæнæг у, сабитæ?

(Рынчынты дзæбæх кæны; байхъусы; тæвд бары; уколтæ кæны.)

– Йæ куысты та цавæр кусæнгæртæ хъæуы дохтыры?
(*Хостæ, шприцтæ, бæмбæг, судзинтæ, тæвдбарæн*).

Хъ. Иуныхасæй, хуыйæг цы хуыйы? (*Хуыйæг хуыйы дарæс*.)

– Дзабырхуыйæг цы хуыйы? (*Дзабырхуыйæг хуыйы æмæ цалцæг кæны къахыдарæс*.) æмæ афтæ дарддæр.

Хъазт «Базон-базон». Цавæр дæсныйад ис ацы адæймагмæ? Хъомылгæнæг архайдæй равдисы цалдæр хуызы дæсныйады: рæвдауæг (*цыма пълотæ швабрæйæ сæрфы*.)
Сабиты дзуапп: – Рæвдауæг швабрæйæ сæрфы пълот.

Пианист (цыма пианисейыл цæгъды.)

Дохтыр (цыма рынчынмæ хъусы) æмæ афтæ дарддæр.

Кæронбæттæны, сабитæй кæй фæнды, уый архайдæй (*мимикæйæ*) равдисы алы хуызы дæсныйæдтæ, хъомылгæнæг та хъуамæ базона: цавæр дæсныйад ис, саби кæй равдыста, уыцы адæймагмæ.

Хъ. Хæрзбон. Нæ иннæ фембæлдмæ.

19-æм ахуыры сахат

Темæ: «Спорт».

Нысантæ:

– Сабиты дзырдлаты ныффидар кæнын алы дæсны-йæдты хуызтæ.

– Базонгæ кæнын сабиты дзырд «спорт»-ы нысанмæ: цавæр спорты хуызтæ ис, цы пайда у спорт «æнæниздзинадæн? Дзырд «спортивон»-имæ бабæттын номдар: (*спортивон зал, спортивон ерыстæ, спортивон дарæс æ.а.д.*) Архайын вазыгджын дзырдтæ аразын.

– Мыртæ [хъ] æмæ [къ] сыгъдæгдзурыныл архайын фæлтæрæн «Æвзаг»-æй пайда кæнгæйæ.

Алы хуызы ерысты архайынмæ разæнгард кæнын сабиты.

Рагагъоммæйы куыст: ерыстæ равдисын спортивон хъæзтытæй.

Цæстуынга æрмæг: чиныг «Нæ хурты хуртæн». Айларты М. 149 ф. «Лæппутæ»; Дауырæ, 187 фарс. «Аэробикæ»; 2 зылды: сырх, бур.

Сюжетон нывтæ алы хуызы спортæй архайджитимæ (*велосипедист; футболист; хоккеист; фигурист*). Спортивон дарæсы нывтæ (*кедтæ, футболкæ, кроссовкæтæ*), спортивон инвентары нывтæ (*велосипед; къæхдзаныгътæ; къæлæтджынтæ; «бæх», порти; æ.а.д алы хуызы предметы нывтæ*).

Ахуыры нывæст

Хъ. Уæ райсом хорз, сабитæ!

Знон нæм рæвдауæндоны цы хъæлдзæг уыди. Скъоладзаутæ дæр ма нæм уазæгуаты уыдысты. Цыма, цæмæн?

Байхъусын сабитæм.

Хъ. Раст загътат. Знон нæ рæвдауæндоны ерыстæ цыдысты. Скъоламæ кæй цæттæ кæнæм, уыцы сабитæ æмæ фыццагæмкъласонты æхсæн цыдысты ерыстæ.

Дзырд «ерыс» куыд æмбарут, сабитæ?

(Сабиты дзуаппытæм байхъусын, стæй хатдзæгтæ скæнын.)

Хъ. Сабитæ, ерыстæ цæмæй цыдысты: хæрынай, дзурынай, зарынай, кафынай?

(Хъомылгæнæг алы хуызы фæрстытæ дæтты сабитæм.)

Сабиты дзуаппытæ: *(гæпп кæнынай, тырыса хæссынæй, порти æппарынай; æ.а.д.)*

Хъ. Ерыстæ: хæрдмæ гæпкæнынай, дæргъмæ гæпкæнынæй, чыргæадмæ порти æппарынай, тырыса хæссынæй, лидзынай – иу ныхасæй куыд схонæн ис?

Сабитæй алчи йæ хъуыды зæгъы.

Ацы ерысты хуызтæ хауынц спортмæ.

Хь. Цавæр ерыстæ уыд, уæдæ, сабитæ, нæ рæвдауæндонь?
(*Спортæй ерыстæ; спортивон ерыстæ.*)

Хь. Куыд хъуыды кæнут, цæмæн хъæуы спорты архайын?
Байхъусын 3–4 сабимæ.

Хь. Цавæр спорты хуызтæ зонут?

Ерыстæм цæттæ кæнгæйæ цы ми кæнынц спортсментæ?
(*Лидзынц; гæпп кæнынц дæргъмæ, хæрдмæ; ленк кæнынц æ.а.д.*)

Ерыстæ та кæцы ран цыдысты рæвдауæндонь?

С. Спортивон залы.

Хь. Цавæр дарæс уыди нæ ерысгæнджытыл?

(*Урс майкæтæ æмæ сау шортиктæ – цу къорды архай-джытыл. Цъæх шортиктæ æмæ сырх майкæтæ та – иннæ къорды спортсментыл.*) (*Цыфæнды æндæр хуызтæ дæр.*)

Улафты минут «Аэробикæ». (*Дауыраæ.*)

Хь. Ерыстæ куыд цыдысты, уый федтам. Цæмæй сымах бон дæр уа спортивон ерысты архайын, уый тыххæй æмраст слæуут æмæ иумæ мæ фæстæ дзурут:

1, 2, 3, 4. (*Нымайынц.*)

Рæвдздæр у, –

Дæ бынат ар. (*Зылды æрлæууын.*)

Къæхтæ – иумæ,

Къухтæ – ’ндæгъд.

Гæпп фæстæмæ,

Гæпп фæрсмæ,

Гæпп, гæпп, гæпп кæныс мæнмæ.

Къæхтæ радгай размæ ’ппар. (*Гæпп кæнынц хъомылгæнагмæ, размæ.*)

1, 2, 3, 4 (*ногæй та нымайынц*),

Къухтæ – гуырыл.

Кæн гуыбыр (*æргуыбыр кæнын, къухтæй астæутыл хæцгæйæ.*)

Сæмраст кæн (*раст ыслæууын.*)

Гъеныр дæ гуыр,
Къухтæ риуы размæ тил – (къухтæ размæ тилы.)
Гæпп фæстæмæ, гæпп фæрсмæ,
Гæпп, гæпп, гæпп кæныс мæнмæ. (Хъомылгæнæджы
'рдæм та гæпп кæныныц.)
1, 2, 3, 4.
(Хъазт цæуы 1–2 хатты.)

(Хъомылгæнæг бафидар кодта спорты алы хуызы сюж.
нывтæ амонæн фæйнагыл.)

Хъ. Аеркæсут лæмбынæг нывтæм æмæ зæгъут, цавæр спор-
ты хуызтæ базыдтат?

*Сабитæй алкæй ныхасмæ дæр байхъусын, кæд сын зын уа
кæцыдæр спорты хуыз равзарын, уæд сын æй хъомылгæнæг
йæхæдæг æмбарын кæны, кæннод сæм ратты алы хуызы
фæрстытæ.*

Зæгъæм: Гæппытæгæнæг. *Фарст:* «Цæй сæрты гæпп кæны?
Кæд гæпп кæны, уæд чи у?» (*Гæпгæнæг.*)

Хъ. Байхъусут цыппаррæнхъонтæм. (*Айларты Михал.*)

1. Райсомæй Æмзоры
Иунæг хатт куы фенис:
Хъазæн фæзмæ згъоры,
Бирæ уарзы теннис.

– Куыд уæм кæсы, сабитæ, теннис спорты хуыз у? Теннисæй
чи хъазы уый та куыд хонæм? (*Теннисист.*)

2. Уалдзæджы у, сæрды,
Дзиу, зæгъай, Ахболæй,
Хъазын ис сæ зæрды
Ерысæй футболæй.

– Футболæй чи хъазы уыдон чи сты? (*Футболисттæ.*)

3. Ким цæрдæг æвналы,
Абырсы Иналы.

Уый хæцы хъæбысæй, –
Дзурынц уæд: «Æрбырс æй!»

– Загъут-ма, сабитæ, цæмæй хæцы Ким? (*Хъæбысæй.*)

2–3 хатты дзурынц иумæ хъомылгæнаеджы фæстæ:

Хъæбыс – хъæбысæй.

Хъæбысæй чи хæцы, уый та у хъæбысæйхæцæг.

Загъæм иумæ: хъæбысæйхæцæг (*2–3 хатты*).

Хъомылгæнаег, мыр «хъ» кæй бон нæу загъын, уыдонæн бабар кæны цалдæр дзырды уæнггай дзурын: хъæд, хъæд-даг; хъæд-бын, хъæд-ра-бын; хъæбыс, хъæ-быс-хæст, хъæндил; хъæ-нæн. Æ.а.д.

IV. Хъ. Æз дзурдзынаен дзырдтæ иугай, сымахæй алчидæр мæ дзырдмæ бафтаудзæн дзырд «спортивон».

Зал (спортивон зал).

Къорд – спортивон къорд.

Ерыс – спортивон ерыс.

Дзабыртæ – спортивон дзабыртæ.

Скъола – спортивон скъола (*æ. а. д.*).

Дхъазт «Дарæсмæ гæсгæ равзар спортивон инвентарь».

Хъомылгæнаег спортивон инвентарь æмæ спортивон дарæсты нывтæ стъолылы æвæры. Сабиты дыууæ къордыл радих кæны. Иу къорд æвзары спортивон дарæс сырх зылдмæ, иннæ та – спортивон инвентарь бур зылдмæ.

(Нывты астæу, спортмæ чи нæ хауы, ахæм предметтæ дæр ис.)

Йе спортивон дарæс кæннод инвентарь цавæр спорты хуызмæ хауы, уый чи растдæр радзура, уыцы къорд «Ерысты» рамбулдзæн.

Кæронбæттæны хатдзæгтæ.

Хъ. Нæ иннæ фембæлдмæ.

Темæ: «Æфсады бæрæгбон».

Нысантæ:

– Зонгæ кæнын сабиты дзырдтæ «æфсæддон» æмæ «хæрзиуæджы» нысанимæ. Æмбарын кæнын, æфсæддон цин бæрнон хъуыддаг кæй у, уый.

Архайын темæимæ баст сюжетон нывтæм гæсгæ цыбыр радзырдтæ аразын.

– Мыр [хъ] сыгъдæг дзурыныл ахуыр кæнын, фæлтæрæн «Æвзаг»-æй спайда кæнгæйæ. Дзырдтæ: *æфсæддон, хъайтар, хъæбатыр, майдан, орден* сабиты дзырдуаты ныффидар кæны.

– Алыхуызы радзырдтæ æмæ æмдзæвгæты руаджы сæрыстырдзинады æнкъарæнтæ æвзæрын кæнын сабитæм æфсад æмæ райгуырæн зæхмæ.

Рагагъоммæйы куыст: Бæрæгбоны размæ бакæсын сабитæниу-цалдæр радзырды, æмдзæвгæйы нæ Иры хæстон хъайтартæ æмæ ныры рæстæджы æфсæддонты тыххæй. Сабитæн бабар кæнын, цæмæй, сæ фыдæлтæ æфсады кæмæн уыдысты, уыдон сын сæ къамтæ æрбахæссой.

Ахуырты размæ хъомылгæнæг къултыл бафидар кодта къамтæ, темæимæ баст сюжетон нывтæ. Цыбырæй радзурын Плиты Иссæйы тыххæй, равдисын ын йæ къам.

Ахуыры нывæст

Хъомылгæнæг кæсы Цæгæраты Гигойы æмдзæвгæ «Æфсадмæ».

«Ацы хорз бæлццæттæ чи сты?
Афтæ кæдæм кæнынц тагъд?
Уыдон æххæст лæгтæ систы,
Не ’фсадмæ цæуынц ныр та...
Райгуырæн бæстæйы уарзтæй

Се 'взонг зæрдæтæ сты дзаг.
Адон лæудзысты цырджастæй,
Н' арæнтыл ма цæуа знаг!»

Хъ. Ахъуыды-ма кæнут, сабитæ, æмæ зæгъут, цавæр бæрæг-
бонтæ зонут.

Сабитæ иугай дзурың.

I. Хъ. Абон дæр та у бæрæгбон. Цымæ, цавæр бæрæгбон у?

Уаты æрзилæм æмæ лæмбынæг нывтæм æркæсæм.

(Къулыл – хæстон хъайтар Плиты Иссæйы къам.) Сабитæ,
чи у, цымæ, ацы адæймаг? Цы куыстгæнæг?

Сабитæй кæй фæнды, уымæн ныхасы бар раттын.

Хъ. Раст зæгъут. Ацы адæймаг у Плиты Иссæ. Иссæ у
Фыдыбæстæйы Стыр хæсты инæлæр. Йæ риуыл та цы ис,
цымæ?

Сабитæ: *медаль, орден, стъалытæ.*

Хъ. Сабитæ, медаль иронау хонæм майдан.

Иумæ дзурæм: майдан – майдантæ. *(2–3 хатты.)*

Цал майданы ис Иссæйы риуыл?

(Иссæйæн йæ риуыл ис бирæ майдантæ æмæ ордентæ.)

Хъ. Майдантæ æмæ ордентæ, стъалытæ, уыдон иу ныхасæй
хонæм хæрзиуджытæ.

Зæгъæм иумæ: *хæрзиуæг – хæрзиуджытæ. (2–3 хатты.)*

Хъ. Байхъусут-ма:

II. Æмдзæвгæ «Цины бон».

«Хъазгæ, райгæ хур ыскаст,

Худынц, кæс, йæ тынтæ!

Дæттæ фергтывтой æваст

Айнæджы рæбынтæй.

«Цæй, гыцци, хæрзбон, хæрзбон!» –

Дзуры фырт йæ мадмæ, –

«Æз цæуын мæ цины бон

Кадджындæр æфсадмæ!...»

Баситы Мысост

Сабитæй кæй фæнды, уымæн ныхасы бар раттын, цæмæй йæ фыды тыххæй радзура, къамтæй цы стæнд сарæзтой, уымæ сын се 'ргом раздахгæйæ.

Хь. Сымахæй та æфсæддон суæвын кæй фæнды æмæ цæмæн?

Сабитæй алчи йæ хъуыдытæ дзуры.

Хь. Цæмæй уæ хорз æфсæддонтæ рауайа, уый тыххæй та ныр архайын хъæуы спортæй, спортивон хъæзтытæ уын уæ уæнгтæ фидар кæнынц. Райгуырæн бæстæ хъахъхъæнынæн хъæддых æмæ хъæбатыр фæсивæд хъæуы.

Улафты рæстæг

Иу, дыууæ, æртæ, цыппар,
Рæвдздæр у,
Дæ бынат ар.
Къæхтæ – иумæ,
Къухтæ – 'ндæгъд.
Гæпп фæстæмæ,
Гæпп фæрсмæ,
Гæпп, гæпп, гæпп кæныс мæнмæ.
Иу, дыууæ, æртæ, цыппар,
Къæхтæ радгай размæ 'ппар.

(1–2 хатты ахъазын. Ныхæстæ зонгæ сты раздаеры ахуыртæй.)

Кæронбæттæны хатдзæг.

Хь. Сабитæ, уæдæ æфсæддонтæ цавæр хъуамæ уой?

С. Хъæддых, хъæбатыр, цæрдæг, сæрæн.

Хъомылгæнæг кæсы Балаты Альберты æмдзæвгæ «Ме 'фсымæр – æфсæддон».

Сабитæн æмдзæвгæ зонгæ у æмæ йæ хъомылгæнæджы фæндонмæ гæсгæ азардзысты.

Хь. Мæнмæ гæсгæ, сымахæй хорз æфсæддонтæ рауайдзæн, æмæ нæ Фыдыбæстæйæн знагæй тас нæ уыдзæн.

Нæ иннæ фембæлдмæ. Хæрзбон.

Темæ: «Уалдзæг».

Нысантæ:

– Рабæрæг кæнын сабиты зониндзинаedtæ афæдзы афоны тыххæй, цавæр бæрæггæнæнтæм гæсгæ йæ базыдтой. Архайын хъомылгæнæджы фæрстытæм гæсгæ радзырдтæ аразын.

– Хъуыдыйæдтæ аразын бæттæг «уый тыххæй æмæ»-имæ, фарст «цæмæн»-æн дзуапп дæтгæйæ.

– Мыртæ [с] æмæ [ш] дифференциаци кæнын.

Дзырдуат: *донуайæн; къанану; къуыбар; хъармдæр; æртавын; тайын; хæл-хæл кæнын; æрбатæхын.*

Цымыдисы æнкъарæнтæ æвзæрын кæнын уалдзыгон æрдзмæ сабиты зæрдæты.

Архайæн фæрæзтæ: алыхуызы предметтæ; мыр с æмæ ш кæмæн ис сæ нæмтты, ахæм нывтæ. Зылд – дыууæ дихы конд. Сюжетон нывтæ темæмæ гæсгæ.

Ахуыры нывæст

Хъомылгæнæг ратты сабитæм цалдæр фарсты. Фарстытæн дзуапп дæттын хъæуы, цыбыр радзырд куыд рауайа, афтæ.

Зæгъæм: Цавæр афæдзы афон уыди?

Кæд ралæууыд уалдзæг?

Цæмæн ралæууы уалдзæг?

Куыд ралæууы уалдзæг?

Цавæр бæрæггæнæнтæм гæсгæ базыдтат, уалдзæг у, уый? æ. а. д.

Сабитæ иугай архайыны.

Фæлтæрæн «Афтæ цæмæн у?»

Хъазт «Зæгъ раст».

Хъомылгæнæг дзуры фарстон нысанимæ хъуыдыйæдтæ,

*сабитæ сын хъуамæ грамматикон æгъдаумæ гæсгæ раст
дзуаппытæ раттой:*

Ракалдысты бæласы сыфтæ æви къалиутæ?

Тæхынц цъиутæ æви миты гæлæбутæ?

Хæл-хæл кæны дон æви бон?

Ныддымст бæласы къуыбар æви цæппæр?

Æрбатæхынц лыстæг цæрæгойтæ æви цъиутæ хъарм
бæстæйæ?

Сæтты их æви мит?

Дид. хъазт «Цы цæй фарсмæ?»

Амонæн фæйнæгыл æхсæз-авд нывы рæнхъæвæрд, сæ
нæмтты – мыр [с] æмæ [ш]:

соскæ (сывæдæг): шашкæтæ; сæнæфсир; шахмæттæ;

сæгъ: сæтæлæг; машина; сæрвасæн; сыррдонцъиу;

салфеткæ: саби; шайбæ; шифанер; шифер; шляпæ:

Хъомылгæнæг ратты фарст: «Цы ис соскæйы фарсмæ?»

С. Соскæйы фарсмæ ис шашкæтæ.

Хъ. Шашкæты фарсмæ та цы ис?

Дхъазт «Равзар ныв».

Сабиты дыууæ къордыл радих кæнын.

Фыццаг къорд – «Саби».

Дыккаг – «Штурман».

«Саби»-йы къорд равзарынц, мыр [с] кæмæн ис сæ нæмтты,
ахæм нывтæ.

«Штурман» та – мыр [ш] кæмæн ис сæ нæмтты, ахæм
нывтæ.

Хъ. Мит цæмæн тайы?

С. Уый тыххæй æмæ хур хуыздæр æртавта зæхх.

Хъ. Кæрты астæуты къанæутгæ цæмæ згъорынц?

Сабиты дзуаппы хъуамæ уа бæттæг «уый тыххæй æмæ».

– Цæмæн хæл-хæл кæны къанауы дон? Уый тыххæй æмæ
мит тайы.

– Бæлæсты къуыбæрттæ дымсгæ цæмæн кæнынц?

– Цъиутæ та цæмæн æрбатаехынц?

– Цæмæн фæзынынц лыстæг цæрагойтæ? *æ. а. д.*

Дидактикон хъазт «Уалдзæг цы нæ вæййы».

Хъомылгæнæг ратты фарст: «Уалдзæг мит фæуары?»

С. Уалдзæг мит нæ фæуары.

Хъ. Уалдзæг бæлæсты сыфтæ буртæ æмæ сырхытæ вæййынц?

С. Уалдзæг бæласы сыфтæ бур нæ вæййынц *æ. а. д.*

Базон-базон, уый кæд вæййы?

«Ног та сулæфыди зæхх,

Быдыр ранæй-ран фæцъæх.

Бæлас ракалдта сыфтæр,

Хъуысы тракторы къæр-къæр...

Чи йæ зоны, уый кæд вæййы?

С. Уалдзæг.

Хъазт «Æмдзæгъд кæн».

Хъомылгæнæг дзуры алы хуызы ныхасы хæйттæ.

Уалдзæгмæ чи хауы, ахæм дзырдтæ куы хъусой сабитæ, уæд æмдзæгъд кæндзысты.

Дзырдтæ: тавы; сыфтæртæ згъæлыны; тайы; тымыгъ хæссы; хæл-хæл кæны дон; хъарм; ирд; уазал; дымсыны; æрбатахт, донкалæн; ихсаст; ныйих, митуард; хур; æ. а. д. Зæгъæм: Æз равзæрстон сывæдæг (соскæ), уый тыххæй æмæ дæн – «саби».

Æз равзæрстон шашкæтæ, уый тыххæй æмæ дæн «штурман».

Афтæ архайыны, цалынмæ нывтæ се 'ппæт дæр нæ фæуой, уæдмæ.

Кæронбæттæн. Тагъддзуринаг радзурæм.

Са-са-са; -Са-са-са,

Шартæ балхæдта

Са-са! (2–3 хатты.)

Цæй, ныр нæ иннæ фембæлдмæ. Хæрзбон.

Темæ: «Уалдзæджы тыххæй æмдзæвгæтæ».

Нысантæ:

– Мыртæ [цъ] æмæ [ц] сыгъдæг дзурыныл архайын.
Сабитимæ Уалыты Лавренты æмдзæвгæ «*Ахстæт-тæ*» сахуыр кæнын. Архайын æмдзæвгæ аив дзурыныл.

Æмбарын кæнын сабитæн уалдзæджы ралæуд, куыд хонынц ирон адæм мартыйы мæй?

– Сабиты ныхасы рæзтыл архайын.

– Уарзондзинады æнкъарæнтæ æвзæрын кæнын æрдзы рæсугъддзинæдтæм.

Раздæры ахуырты хъомылгæнæг раныхас кодта уалдзæджы æрдзы фæзындты тыххæй.

Æмбалдзинад парахат кæнын сабитæм.

Архайæн фæрæзтæ: сюз. ныв «Уалдзæг æрцыд». Нывы æвдыст – уалдзыгон æрдз: сабитæ бæлæстыл фидар кæнынц цъиутæн хæдзæрттæ: ихтæдзынджыты дон кæрты астауы уайы, сабитæ дзы гæххæттын наутæ уадзынц.

Ахуыры нывæст

Сыгъдæгдзуринаг: – Цъиу-цви-цорз!

Цъиу-цви-цорз!

Уалдзыгон хур нын у хорз!

(2–3 хатты радзурын.)

Хъ. «Цæуы мыст фæндагыл. Иуахæмы йæ размæ фæци хæдзар. Куы ничи йæм ракаст, уæд мыст хæдзары æрцарди. Иухатт дын æм чидæр дуар бахоста. Мыст дуар байгом кодта æмæ уыны – йæ къæсæрмæ лæууы цыдæр æнахуыр уазæг».

Сабитæ, куыд уæм кæсы, чи уыди уазæг? Радзурут радзырд дарддæр.

(Сабитæй алчидæр архайы радзырд йæхимæ гæсгæ радзурын.)

Хъомылгæнæг сабитæй æппæлы æмæ сæм ратты фæрстытæ:

– Цавæр афæдзы афон у ныртæккæ?

– Уалдзыгон мæйтæ цал сты æмæ ныртæккæ кæцы мæй у?

Сабитæ архайың хъомылгæнæджы фæрстытæн дзуапп раттыныл.

Хъ. Уалдзæджы фыццаг мæй та куыд хонынц ирон адæм?

(Уалдзæггæнæг, уалдзæджы сæр.)

Хъ. Ирон адæм уалдзæджы фыццаг мæй хонынц «тæргæйтты мæй». Цымæ, цæмæн?

Зæгъыңц иумæ: тæргæйтты мæй (2–3 хатты), стæй сабитæ дзурыңц иугай сæ хъуыдытæ тæргæйтты мæйы тыххæй, кæм хъæуа, уым сын хъомылгæнæг æххуыс кæны.

Хъ. Радзурут-ма цыбырæй уалдзæджы тыххæй.

С. Бонтæ фæдаргъ сты. Хур хуыздæр тавы зæхх. Митгæ æмæ ихындзæгтæ тайынц. Алырдыгæйты дон уайы...

Хъомылгæнæг амонæн фæйнагыл ныв фидар кæны æмæ кæсы Уалыты Лавренты æмдзæвгæ.

Ахстæттæ

1. «Уалдзæг! Уалдзæг!» –

Худы бон.

Æрхы хъæлдзæг

Уайы дон.

2. Тагъд та хъæды

Зардзæн маргъ.

Маргъ йæ фæдыл

Сайдзæн мах.

3. Маргъы дæр

Хъæуы хæдзар:

Уа цæмæй

Рæсугъд йæ цард.

4. Ахстæттæ
Бискодтам мах,
Ног къуымты
Цæрдзысты тагъд.

5. Рауаддзысты
Уым лæппынтæ.
Зардзысты
Гыщыл лæппутæн.

Хъ. Зæринаæ, куыд схуыдта поэт йæ æмдзæвгæ? Бакаес-ма, Хетæг, нывмæ æмæ зæгъ, ныв æмæ æмдзæвгæйы ныхæсты иумæйагæй цы ис?

(Сабитæм байхъусын.)

Хъомылгæнæг сабитæм алы хуызы фæрстытæ ратты.

С. Хур йæ хъарм тынтæй æртавта зæхх. Ихындзæгты дон фæйнаæрдæм згъоры кæрты. Арв у сыгъдæг. Бон у хъарм. Цъиутæ бæлæстыл бадынц æмæ хъæлдзæг зарджытæ кæнынц.

Хъ. Фатимæ, куыд фыссы поэт уалдзæджы тыххæй?

С. Уалдзæг, уалдзæг! – Худы бон.

Хъ. Ома æрдз райхъал, бæстæ цин æмæ уынаер фестад.

– Мæргъты тыххæй та цы зæгъы поэт æмдзæвгæйы?

С. Тагъд нæм æрбатахдзысты мæргътæ æмæ та сæ зарæг дардыл хъуысдзæн.

Хъ. Цæмæй мæргътæ махмæ æрбынат кæной, уый тыххæй та сын цы скæнын хъæуы? Цы зæгъы поэт?

(Байхъусын сабиты дзуаппытæм æмæ ма иу хатт æмдзæвгæйæ цалдæр рæнхъы бакаесын.)

... Маргъы дæр
Хъæуы хæдзар:
Уа цæмæй
Рæсугъд йæ цард.
Ахстæттæ

Ыскодтам мах,
Ног кьуымты
Цардзысты тагъд...

*Хъомылгаенæг ма иу хатт кæсы æмдзæвгæ, уыйфæстæ та
йæ дзурынц иумæ аив.*

Дзургæ хъазт «Дзедз æмæ дзедз».

Мидис: сабиты дыууæ кьордыл радих кæнын. Иу кьорд фарстон хъуыдыйæдтæ дзурдзысты, иннæ кьорд та дзуапп дæтдзысты. (*Ныхæстæ сабитæн зонгæ сты.*)

– Уæлæ халон фæтæхы,
Дзедз æмæ дзедз!

– Йæ дзыхы та цы хæссы?
Дзедз æмæ дзедз!

– Йæ дзыхы та – хъæмпы хал!
Дзедз æмæ дзедз!

Хъæмпы халæй цы кæны?
Дзедз æмæ дзедз!

– Ахстон дзы сараза,
Дзедз æмæ дзедз!

Ахстонæй та цы кæны?
Дзедз æмæ дзедз!

– Лæппынтæ дзы рауадза,
Дзедз æмæ дзедз!

– Лæппынтæй та цы кæны?
Дзедз æмæ дзедз!

– Хуымæллæгмæ сæ арвита,
Дзедз æмæ дзедз! ...

æмæ афтæ дарддæр.

«Ирон æвзаджы чиныг рæвдауæндоны», автор Токаты Дз. *Кæронбæттæны – змæлгæ хъазт «Цъиутæ». Сабитæ, цыма цъиутæ сты, афтæ «ратæх-батæх» кæныныц уаты астæу. Хъомылгæнæг дзуры:* «Цъиутæ æртахтысты,

Донбыл æрбадтысты,

Найынц сæхи».

(Сабитæ бадыныц ныллæг æмæ, цыма сæхи доны найыныц, афтæ сæ сæртæ æркъул кæныныц æмæ «базыртæ» бати-лыныц.) Хъомылгæнæг та ногæй дзуры:

– Ног та стахтысты уæлæрвтæм æмæ зарджытæ кæныныц:

«Цъиу-цъви-цорз, цъиу-цъви-цорз,

Уалдзыгон хур нын у хорз». (2–3 хатты.)

23-æм ахуыры сахат

Темæ: «Фыдбылызæй дæхи бахиз».

Нысантæ:

– Сабиты разæнгард кæнын се ’мгæрттæн æмæ хистæртæн хи царды хабæрттæ дзурыныл.

– Ахуыр кæнын радзырд «Тæссонд хид»-ы мидис текстмæ хæстæг дзурыныл.

– Дзырднат хъæздыгдæр кæнын хуызджын дзырдтæй.

Архайæн фæрæзтæ: 1 схемæ – хид цæугæдоны сæрты.

2 схемæ – хидæй иу фæйнаг – саст, цæуы йыл чызг.

3 схемæ – хидæй – фæйнаг саст, цæуынц ыл 2 лæппуйы.

4 схемæ – сабитæ зылды лæууынц æмæ цæуылдæр ныхас кæныныц.

Рагагъоммæйы куыст. Бакæсын сабитæн уырыссаг фыссæг Ю. Ермолаевы радзырд «Тæссонд хид», ратæлмац æй кæнын; базон-базон доны тыххæй. *(Дауыра.)*

Ахуыры нывæст

Хъомылгæнæг дзуры базон-базон доны тыххæй.

Сысы – арвы тыгъдмæ стæхы,
Миты хуызы зæхмæ здæхы,
Хуры хъарм тынтæм æртайы,
Фурды кæсæгты ныннайы,
Уайы. Рауайы дзы – цы?
Зон æй! Уæларты фыцы! (Дон.)

*Сабиты хъуыдытæм байхъусын, стæй хатдзæг скæнын,
цæмæн афтæ хъуыды кæнынц?*

*(Кæд хъæуа, уæд хъомылгæнæг йæ къухтæй амоны, донæй
нахи куыд æхсæм; цайдан пецыл куыд æвæры, ныккæны
дзы дон; не 'нгуылдзты æхсæн куыд ацæуы дон.)*

*Базон-базоны фæстаг дыууæ хъуыдыйады ма хъомылгæнæг
иу хатт бакæсы.*

– Чи уæ куыд хъуыды кæны, сабитæ?

Цæй тыххæй у базон-базон?

Къухты дон фæлæудзæн?

*(Байхъусы сабиты хъуыдытæм æмæ дыккаг базон-базон
кæсы цæугæдоны тыххæй.)*

Уарынтæ, суадæттæ, цъитийы дон –

Уыдонæй бабирæ вæййы бынтон.

Сабитæ сæ хъуыдытæ дзурынц.

Хъ. Цæмæн афтæ хъуыды кæнут, сабитæ?

*(Сабиты дзуаппытæм байхъусын æмæ ма иу базон-базон
хиды тыххæй бакæсын.)*

3) Даргъ лæгæн – цыбыр рон. (Къанауыл – хид.)

*Хъомылгæнæг базон-базонты дзуаппытæм гæсгæ хатдзæг
скæны, стæй домы сабитæй, цæмæй ма иу хатт лæмбынæг
байхъусой фыссæг Ермолаевы радзырд «Страшный
мостик»-мæ тæлмацгондæй.*

«Хъæды кæрон бæлæсты бынты згъордта иу
цæугæдон. Иу былæй иннæ былмæ цæмæй бахизæн уа, уый
тыххæй йыл кæддæр чидæр скодта хид. Азтæ цыдысты
æмæ, хид цы фæйнаджытæй арæзт уыд, уыдон сабыргай

сæттын байдыдтой. Иубон Зæринаæ фæцæйцыд хъæдмæ, хидмæ куыд бахызт, афтæ йæ къахы бын фæйнаг асаст. «Цыдæр æмбыд фæйнаг у», – ахъуыды кодта чызг æмæ фæйнаг донмæ асхуыста.

Хидыл ма ноджы цыдысты дыууæ лæппуы дæр. Гыццыл ма бахъæуа, донмæ ма ныххауой. «Ницæйаг хид у ай», – зæгъгæ, загътой лæппутæ дæр æмæ та уыдон дæр фæйнаг донмæ асхуыстой. Хидыл цæуын тæссаг ысси.

Фæстæмæ куы ’рбаздæхтысты сæ хъæумæ, уæд сæ хæларгтæн радзырдтой, саст хидыл цæуын тæссаг кæй у, уый, æмæ сæ бафæдзæхстой: «Арæхстгай-иу цæут хиды сæрты, цалдæр фæйнаджы дзы нæ фаг кæны».

Хъ. Куыд уæм кæсы, сабитæ, хорз хъуыддаг сарæзтой? Се ’мбæлтты фыдбылызæй бахызтой?

– Хуыздæр та цы уыдаид, цымæ? Цæмæн?

(Байхъусын сабиты хъуыдытæм.)

Хъ. Радзырдæй, цæугæдоны сæрты цы хид уыд, уый тыххæй базыдтам: «Хорз хид уыд».

– Цы ’рцыди хидыл? *(Сабиты дзуаппытæ.)*

– Цы загъта чызг хиды тыххæй? *(Сабиты дзуапп.)*

Байхъусут-ма, радзырды чызг хидыл куыд цыди, уыцы скъуыддзагмæ иу хатт. *(Кæсы.)*

– Уыйфæстæ та чи фæцæйцыд хидыл?

– Цы та загътой лæппутæ дæр хиды тыххæй?

– Куыд бафæдзæхстой лæппутæ æмæ чызг се ’мбæлтты?

Хъ. Радзырды фыццаг хайы фыссæг фыссы хиды тыххæй. Мæнæ ацы схемæйыл – цæугæдон æмæ йæ сæрты хид. *(Амонæн фæйнаггыл схемæ бафидар кæны.)*

Хидыл фæцæуы чызг Зæринаæ, уыцы рæстæг йæ къахы бын хидæй иу фæйнаг фæсаст. *(Фидар кæны дыккаг схемæ дæр амонæн фæйнаггыл: хид æмæ чызг, саст фæйнаг.)*

– Уыйфæстæ та цы ’рцыди? *(Сабитæм байхъусын.)*

Мæнæ ацы схемæйыл та – хид, саст фæйнаг æмæ лæппутæ.

(Бафидар кодта схемæ.)

– Сабитæ се ’мбæлттæн бамбарын кодтой, саст хидыл тæссаг кæй у цауын. *(Схемæ фидаргонд цауы фæйнагыл: сабитæ зылды лæууың æмæ ныхас кæның.)*

Хъомылгæнæг «Тæссонд хид»-ы тыххæй арæзт схемæтæм гæсгæ 2–3 сабийæн бабар кæны радзурын, иннæ сабитæ та хъуамæ радзырдаен, сæхи цавæр кæрон фæнды, ахæм сæрхъуыды кæной.

Хъомылгæнæг ма бабар кæны, цæмæй, сабитæй кæй фæнды, уый 1-аг схемæйы тыххæй радзура, 2-аг саби – 2-аг схемæйы тыххæй æ. а. д., цы кæрон сæрхъуыды кодтой, уый тыххæй дæр.

Кæронбæттæны – сыгъдæгдзуринаг доны тыххæй: дзурынц сындаггай, фæсусæй; сындаггай, хъæрдæрæй; тагъд-тагъд.

Дон, дон, дон, ныхс мын мæ къухтæ,

Дон, дон, дон, ныхс мын мæ хъустæ,

Дон, дон, дон, ныхс мын мæ фындз,

Науæд мыл фæхæццæн бындз.

Тагъдзуринаг:

Донласæг ласта дон цаугæдонæй? *(Донласæг.)*

Донласæг ласта дон цаугæдонæй? *(Ласта.)*

Дзургæ-дзурын сабитæ фыццаг хъуыдыйады фарсты нысанмæ гæсгæ, цы дзырд фæбæрæг кæнæм, уый дзурынц – донласæг; дыккаг хъуыдыйады та – ласта.

Хъ. Тынг хорз бакуыстат, сабитæ.

Хæрзбон. Нæ иннæ фембæлдмæ.

24-æм ахуыры сахат

Темæ: «Зонджын машина».

Нысантæ:

– Сфæлхат кæнын сабитæм алы хуызы дæсныæдтæ.

Цыбыр радзырд радзурын нывмæ гæсгæ. Зонгæ кæнын

дзырdbаст «Зонджын машина»-йы нысанимæ æм-
дзæвгæ бакæсгæйæ.

Сабиты дзырдуатмæ бахæссын дзырdbæстытæ:
«уæзисæн машина», «æфсæн уæрдæх», «фистæггæй
цауæг».

Сæ зæлынад хæстæг цы дзырdtæн у, ахæмтæ рабæрæг
кæнын æмдзæвгæйы.

Архайæн фæрæзтæ: амонæн фæйнаг; алы хуызы
машинæты нывтæ; сюжетон ныв «Аразынц хæдзар».

Рагагъоммæйы куыст. Хъомылгæнæг æмæ сабитæ абалц
кодтой, хæдзар кæм аразынц, ахæм (хæстæг) ранмæ.
Арæзтады кусджытæй исчи семæ сæрмагонд ныхас
ракæны: цавæр дæсныйæдтæ ис хæдзараразæгмæ; цавæр
машинæтыл кусынц *æ. а. д.*

Ахуыры нывæст

I. Хъомылгæнæг дзуры базон-базоны ныхæстæ.

Дыууæ рæнхъæй раст лæууынц,
Фондз, дæс, ыссæдз – сæдæ,
Цыппаркъуымон цæстытæй
Кæрæдзимæ фæлгæсынц.
Базонут-ма, цы сты æмæ
Кæм лæууынц? (*Хæдзæрттæ, уынг.*)

Хъомылгæнæджы раныхас: «Зауыр, уынгты цы адæм
цауынц, уыдон куыд хонæм?»

С. Фистæггæйцауæг.

Хъ. Светæ, уынгты та фистæггæйцауæг адæймагтæ
кæуылты хъуамæ цауой?

Сывæллоны дзуапмæ байхъусын.

Хъ. Сослан, æмæ фæндаг та урсхæххытæ ахуырст цæмæн
у?

*Сабиты дзуаппытæм байхъусын æмæ дарддæр бакæсын
Баситы М. æмдзæвгæ «Нæ уынг».*

Уæ, нæхи чысыл Кæку,
Мах уынгты-иу арæх цу.
Ам ныр ног рæвдауæндон ис,
Ам ныр ног хæдзæрттæ ис...
Стыр уæладзыджы – балкъон.
Мидæгæй сæхимæ – дон...
Хъазынмæ сæ кæрты – фæз,
Уым æдзух фæкафын æз.

Æмдзæвгæйы мидис равзарын.

*Дарддæр хъомылгæнæг, амонæн фæйнагыл цы сюжетон
ныв ауыгъд ис, уымæ сабиты æргом здахы:*

«Сабитæ, уæ зæрдыл-ма æрлæууын кæнут, ацы кусджытæ
кæцы ран сты? Чи сты? Цы куысты сæргъы лæууынц?»

*Хъомылгæнæг байхъусы сабиты радзырдтæм, стæй амо-
ны, кусджытæн стыр æххуыс чи у, уыцы машинаемæ æмæ
фæрсы: «Цы æххуыс кæны ацы машинæ æмæ цы хуыйны?»
Сабитæ сæ хъуыдытæ дзурынц.*

Хъ. Раст зæгъут, уый у *подъемный кран*. Ацы машинае иро-
нау «Уæзисæн» хонынц. Зæгъут иумæ: «*Уæзисæн машинае*»
(2–3 хатты).

Уæзисæн машинае

Асинмæ гæсгæ – йæ арæзт,
У тыхджын æмæ хæрзарæхст,
Фындзыл баст – æфсæн уæрдæх,
Зилы алырдæм уæрæх.
Афтæ зонджын у, мæ хуртæ, –
Сдæтты амайджытæм дургæ
Иугай нæ, фæлæ цæндæй,
Кусы ток цæттæ фæндæй.
Дардмæ «гогыз-фындз» ивазы,
Къултæ сисын дæр фæразы,

Аразы та нын хæдзар,
У йæ базонын дæ бар.
Дауыраæ

Хь. Сабитæ мæнæ ацы «зонджын» машинæ куынае уа, уæд хæдзар тагъд арæзт цæудзæн æви нæ? Цавæр уæзтæ сисæн ис ацы «зонджын» машинæйæ?

С. Дуртæ хæрдмæ исын зын у адæймагæн, уæзисæн машинæ сæ уайтагъд хæдзары сæрмæ схæццæ кæны... *æ.а.д.*

Хь. Цавæр зонджын машинæтæ ма зонут? Куыд æххус кæнынц адæймагæн? Нывы уыцы машинæтæ кæцытæ сты?

Дидактикон хъазт «Зонджын машинæтæ».

(Сабитæй алчи йæ хъуыды дзуры æмæ амоны машинаемæ – фæдтой сæ, хæдзар кæм аразыны, уым.)

Фæлтæрæн.

Кæрæдзимæ сæ зæлынад хæстæг кæмæн у, ахæм дзырдтæ рабæрæг кæнын æмдзæвгæ «Уæзисæн машинæ»-йы рæнхъыты. *(Картинки символы + предм. карт.)*

Зæгъæм: арæзт – хæрзарæхст.

Уæрдæх – уæрæх.

Хуртæ – дуртæ.

Цæндæй – фæндæй.

Ивазы – фæразы.

Кæронбæттæн.

Хь. Тынг хорз бакуыстат, сабитæ.

Нæ иннæ фембæлдмæ, хæрзбон.

25-æм ахуыры сахат

Темæ: «Космос».

Нысантæ:

– Рабæрæг кæнын сабиты зонындзинæдтæ дæсны-йæдты тыххæй.

– Ахуыр кæнын сабиты, нывы сæйрагдæр предметтæ

каэцытæ сты, уыдон рабæрæг кæнын æмæ равдисын сæ бастдинад. Хъомылгæнæджы фæрстытæн æххæст дзуапп дæттыныл архайын.

– Архайын аив ныхасы рæзтыл кусын; радзырд аразгæйæ, пайда кæнын вазыгджын хъуыдыйæдтæй, ныхмæвæрд дзырдтæй.

Сæрыстырдзинады æнкъарæнтæ парахат кæнын сабитæм.

Дзырдуат: *космос, космонавт, зæххы къори, «Бонвæрнон» (планетæ), арæхстджын.*

Архайæн фæрæзтæ: темæимæ баст сюжетон нывтæ: стъалыджын арв, ракетæ, тæхы уæлæрвтæм, ныв-схемæ: гæлæбу, цъиу, хæдтæхæг, ракетæ, шар, порти, зæххы къори (глобус), ракетæ зæххыл æрбадынæввонг.

Рагагъоммæйы куыст: уаты къултыл космосимæ баст сюжетон нывтæ: равдисын стъалыджын арв; базонгæ кæнын сабиты зæххы къориимæ, Мæй æмæ Хуримæ; космосмæ ракетæйыл цæмæн тæхынц? Бакасын Сиукъаты Никъалайы радзырдтæ: «Арв» æмæ «Мæй – не ’ввахсдæр сыхаг». «Кæсыны чиныг» 3-аг къласæн. 273, 282 фæрстæ.

Ахуыры нывæст

Хъомылгæнæг кæсы Багаты Ладийы æмдзæвгæйæ скъуыд-дзаг: «Хъусут! Хъусут! Космосы – Гагарин».

Æз нæ цины аккаг тых куы ссарин, –

Дунетыл æй ахæссин бæгуы.

«Хъусут! Хъусут! Космосы – Гагарин!» –

Райсом раджы радзырдта Мæскуы! ...

Адæймагæн Зæхх уыдис йæ авдæн,

Æмæ йыл нæртон лæппу ыслæг.

Райсом хъуамæ Мæйы дæр æрбадæм,

Хъуамæ Марсмæ сæргъæвæм цæрæг...

Хь. Ралæууыд уалдзæг. Тагъд уыздæн бæрæгбон. Чи йæ зоны, цавæр бæрæгбон уыздæн?

С. Космонавтты бæрæгбон.

Хь. Зæгъут-ма, фыццаг космонавт чи уыди?

С. Фыццаг космонавт нæ Зæххыл уызд Юрий Гагарин.

Хь. Нæ æмдзæвгæ дæр кæй тыххæй уызд? *(Кæсы ма иу хатт æмдзæвгæ.)*

Байхъусын сабитæй иу-цалдæры дзуаппытæм.

Хь. Космонавтæ сæхи куызд цæттæ кæнынц уæлæрвтæм стæхынмæ, уый тыххæй цы зонут? Радзурут-ма нын космонавтты фыдæбонны тыххæй.

(Байхъусын 2–3 сабитæ.)

Хь. Цы дзæбæх хъарм бон у, сабитæ! Хурмæ уæ цæсгæмттæ равдисут. Хур нын дæтты цард, рухс æмæ хъарм. Æнæ хуры рухс æмæ æнæ хуры хъармæй Зæххыл цард нæй.

Къухтæ уæлæмæ сисут, цыма хурмæ сидæм, афтæ, æмæ дзурут мæ фæстæ:

Арвыл – хур,

Арвыл – хур.

Къаппа-къоппа

Дары бур.

Хь. Сабитæ, кæй уæ фæнды «космосмæ» атæхын? Цæуыл атæхдзыстут?

С. Хæдтæхæгыл. Науыл. Ракетæйыл. *(Бандæттæй аразæм ракетæ.)*

Хь. Нау æмæ ракетæ та чи аразы æмæ кæм? Зонут сæ?

Байхъусын сабиты хатдзæгтæм. (Кæд хъæуа, уæд сын æххуыс кæны хъомылгæнæг йæхæдæг.) Мах дæр сарæзтам ракетæ. Равзарæм командæ. Космосмæ тæхынмæ равзарын хъæуы къамандир. Ахъуыды кæнут, цавæр миниуджытæ йæм хъуамæ уа? Цы куыст кæндзæн къамандир?

С. Къамандир хъуамæ уа зондджын, тыхджын, арæхстджын, ныфсджын.

Хъ. Зæгъæм иумæ: *арæхстджын (2–3 хатты.)*
ныфсджын (2–3 хатты.)

– Ноджы ма чи хъæуы, ракетæ цæмæй стæха, уый тыххæй?

С. Космонавт.

Хъ. Цавæр миниуджытæ уа хъуамæ космонавтмæ та? Цы фæкуссы космонавт ракетæйы?

С. Космонавт хъуамæ алкæмæй хуыздæр зона ракетæйы кусæн хæйттæ;

йæ цæст хъуамæ дара стъалытæм, хурмæ, мæймæ;

ахуыр кæна космосæй зæххы къори æ. а. д.

Хъ. Штурман цы куыстгæнæг у, уый зонут? Цавæр адæймаг уа хъуамæ штурман та?

(Кæд сабитæ нæ зонынц штурманы куыст, уæд сын æй хъомылгæнæг æмбарын кæны.)

Сабиты дзуаппытæм байхъусын æмæ хатдзæгтæ скæнын.

Дидактикон хъазт «Зæгъ иннæрдæм». *(«Антонимтæй хъазт».)*

Мидис: Æз дзурдзынæн адæймаджы миниуджытæ, сымах та уыцы миниуджытæн дзурдзыстут сæ ныхмæвæрд дзырдтæ. Сабитæ зылды лæууынц. Хъомылгæнæг баппары порти сабитæй иумæ æмæ дзуры: «Зивæггæнаг». Саби æппары порти ногæй хъомылгæнæгмæ æмæ дзуры: «Кусаг магуса».

Æнкъард – хъæлдзæг.

Лæмæгъ – тыхджын.

Сындæг – тагъд.

Тæлфаг – сабыр.

Зæронд – æрыгон.

Тæппуд – уæндаг.

Нæуæндаг – ныфсджын.

Хъазты кæрон хъомылгæнæг сабитæй иусен бабар кæны, космонавтæн цавæр хорз миниуджытæ хъуамæ уа, уыдон ранымайын.

Хь. Сабитæ! Æркæсут ацы ныв-схемамæ æмæ зæгъут: цы иу кæны ацы предметты. Кæцытæ сты адæймаджы къухтæй конд, кæцыты нын радта æрдз?

(Равдисы амонæн фæйнагыл ныв-схема, ис ыл нывгонд гæлæбу, цъиу, ракетæ, тæхгæ шар, хæдтæхæг.)

С. Ацы предметтæ се 'ппæт дæр уæлдæфы тæхынц. Ракетæ, шар, хæдтæхæг – адон адæймаг сарæзта. Гæлæбу æмæ цъиу та æрдзы лæвар сты.

Дидактикон хъазт «О – Нæ».

Хь. Æз бахъуыды кæндзынæн предметы ном. Сымах мæм фæрстытæ дæтдзыстут иугай.

Зæгъæм: Æз «О» кæннод «Нæ»-йæ дæтдзынæн дзуапп уæ фарстæн.

С. Цæрæгой у дæ предмет?

Хь. Нæ.

С. Адæймаг æй скодта?

Хь. О.

С. Хæдзары мигæнæн у?

Хь. Нæ.

С. Транспорты хуыз у?

Хь. О.

С. Уæзласæн транспорт у?

Хь. Нæ.

С. Уæлдæфон транспорт у?

Хь. О. Æ. а. д.

Кæронбæттæны ма хъомылгæнæг байгом кодта сюжестон нывтæ: «Стъалыджын арвмæ фæтæхы ракетæ»; «Нау тæхы Мæймæ» æмæ скæны хатдзæгтæ:

«Сабитæ, науæн хæдтæхæджы хуызæн йæ бон у стæхын Мæймæ; ласы алы хуызы æрмæг космонавтæн, хæринаг æ. а. д. Йæ куыст куы бакæны, уæд ногæй раздæхы зæхмæ. Ракетæйæн та йæ иу хай æрхауы зæхмæ парашютимаæ. Уыцы хайы фæбадынц космонавтæ». *(Равдисы, ракетæ*

куыд бады зæххыл, уый ныв.)

Хъ. Мæнмæ гæсгæ, уæ зæрдыл бадардзыстут, космосы тыххæй цы фехъуыстат, уыдон. Нæ кæронбæттæны ма – уыци-уыци:

1) «Нæ уæлхæдзар цæхæры кæфойыл – Кæрдзыны æрдæг». (*Мæй.*)

2) «Бон цæуы – æхсæв фынаы кæны». (*Хур.*)

26-æм ахуыры сахат

Темæ: «Цъиутæ».

Нысантæ:

– Сабитæн æмбарын кæнын иумæйаг дзырд «цъиутæ»-йы нысан. Сбæрæг кæнын, цавæр цъиутæ зонынц. Архайын æддагбынатов хауæны номдартæй пайда кæнын (*кæуыл? цæуыл?*); нымæцон номдаримæ раст бæттын.

– Ахуыр кæнын сабиты сюжетон нывтæм гæсгæ цыбыр радзырдтæ хъуыды кæнын.

– Мыртæ [хъ] [къ] раст дзурыныл архайын, фæлтæрæн «Æвзаг»-æй пайда кæнгæйæ.

Нæ гыщцыл хæлæрттыл аудыныл архайын.

Дзырдуат: *уыг, сырдонцъиу, хъæдхой, халон, цæргæс.*

Архайæн фæрæзтæ: алы хуызы цъиуты нывтæ; 3 зиллаччы; сюжетон ныв «Куыдз æмæ халæттæ»; амонæн фæйнагыл – «Хъазæн фæз».

Ахуыры нывæст

Хъомылгæнæг сабитæн байуары алы хуызы цъиуты нывтæ æмæ, тæхгæ цы машинатæ кæнынц, уыдоны нывтæ.

Гауызыл – æртæ зиллаччы. Иу зиллакмæ сабитæ æмбырд кæнынц хæдзарон мæргъты, дыккаг зиллакмæ – хъæддаг зымæгиуатгæнæг мæргъты нывтæ, æртыккагмæ та – хъарм

бæстæйæ цы цъиутæ æрбатаехынц, уыдоны нывтæ. Цавæр предметтæ ма уæм баззад? Цъиутимæ сæ цæуылнæ æвæрут?
Хь. Æркæсут цъиутæм æмæ мæм равдисут халон, хъæдхой æмæ гæркъæраджы нывтæ.

(*Сабитæ архайынц.*) Равдисут хæдтæхæг, ракетæ, вертолет, шар.

Хь. Зæгъ-ма, Алан, цы ис халонæн? Цавæр уæнгты хæйтты нæмттæ зоныс?

С. Халонæн ис: сæр, дыууæ сау цæсты, бырынкъ, къæдзил, къæхтæ, базыртæ, риу.

(*Афтæ алы цъиуы тыххæй дæр радзурынц иугай.*)

Хь. Уæдæ хæдтæхæг маргъ нæу? Тæхгæ куы кæны? (*Бай-хъусын сабитæм.*)

Дидактикон хъазт «Цы цæуыл бады?»

Хъомылгæнæг сабиты æргом здахы амонæн фæйнагмæ. «Хъазæн фæзыл» дыууæ рæнхъæй фидар кæны нывтæ. Уæллаг рæнхъы: *халон, сыррдонцъиу, уыг, хъæдхой, гæркъæраг*. Бинаг рæнхъы: *кау, кæрдæг, къалиу, бæлас, къудзи, къутæр*. Цъиутæй – амонæн хæххытæ бинаг рæнхъы нывтæм. *Сабитæ аразынц хъуыдыйæдтæ ацы дзырдтимæ.*

Зæгъæм: халонæй – амонæн хахх каумæ.

1. Халон бады кауыл.
2. Сырддонцъиу бады къалиуыл.
3. Уыг бады бæласыл.
4. Гæркъæраг бады къудзийыл.

Гæнæн ис, æмæ сабитæй иутæ уой «мæргътæ», иннæтæ та: «кау», «къалиу», «бæлас», «къудзи» æ. а. д. Хъомылгæнæджы æмдзæгъдмæ гæсгæ «цъиутæй», кæй цæуыл бадын фæнды, уыцы сабитæ «батахы» æмæ дзуры:

Хь. Цæуыл бады халон? *Æ. а. д.*

Хь. Цал халоны бады кауыл? (*Кауыл бады иу халон.*)

- Цал къахы ис халонæн?
- Цал базыры ис сыррдонцъиуæн?
- Цал цæстæй фæкæсы уыг?
- Цал бырынчъы ис хъæдхойæн?

Дидактикон хъазт «Сраст кæнут рæдыд».

Хъ. Хъæдхойæн разæй ис йæ къæдзил? (*Хъæдхойы къæдзил ис фæстейы.*)

Сырдонцъиуы бырынкъ фæсте ис? (*Сырдонцъиуы бырынкъ ис йæ сæрыл, разæй.*)

Уыгæн дыууæ сæры ис? (*Уыгæн ис цу сæр.*)

Халонæн йæ къæхтæ йæ синтыл сты? *Æ. а. д.*

Хъ. Тынг хорз бакуыстат, ныр лæмбынæг байхъусут базон-базонмæ:

Хъæд йæ бырынкъæй рæхойы,

Раст цыма зæгæлтæ хойы. (*Равдисы къухтæй.*)

Сау – йæхæдæг, сырх – йæ худ,

Сасчытæ – йæ дзæцц, йæ уд!

Цавæр цъиу у уый? (*Хъæдхой.*)

Фæлтæрæн «Æвзаг».

Хъ. Дзураем иумæ: Хъæдхой, хъæдхой, хъæдхойæг,
Фæцæуы дæм нæ хонæг. (*2–3 хатты.*)

Хъæдхой тулдзы хойы, хойы, –

Раст цыма кæйдæр рæхойы... (*2–3 хатты.*)

Къæр-къæр, къæр-къæр, гæркъæраг,

Цæуыл кæныс æрдиаг? (*2–3 хатты.*)

Хъ. Бирæ цыдæртæ базыдтат цъиуты тыххæй. Зæгъут-ма, хъарм бæстæйæ та нæм цавæр цъиутæ æрбатахы? Равдисут сын сæ нывтæ. (*Сабитæ цугай нымайыныц æмæ равдисыныц цъиуты нывтæ: хърихъупп, зæрватыкк, сауцъиу, цъиах æ. æнд. Фидар сæ кæныныц амонæн фæйнагыл.*)

– Цы пайда хæссынц адæймаг æмæ æрдзæн?

Байхъусын сабиты дзуаппытæм. Хъомылгæнæг ма сабиты æргом раздахы сюжетон ныв: «Куыдз æмæ халон»-мæ. 2–3 сабийы радзырдтæм байхъусын:

«Куыдзæн йæ хицау радта дзидза. Кауæй ратахтысты

дыууæ сау халоны. Куыдзы алыварс зылынд, гæпп-гæпп кæнынц. Иу халон ныццафта куыдзы йæ бырынкъæй, иннæ та йын йæ дзидза аскъæфта.

Куыдз азгъордта халоны фæстæ, фæлæ халæттæ атахтысты»...

Сабитæм раттын нывмæ гæсгæ фæрстытæ.

Кæронбæттæн.

Хъ. Цавæр цъиуты тыххæй дзырдтам?

Цы пайда нын дæттынц цъиутæ?

Уалдзæг та цы аразынц?

Цæмæн хъæуы цъиуты ахстæттæ? *Æ. а. д.*

Цы цау æрцыд куыдзыл?

Нæ иннæ ахуыргы рæстæг та сахуыр кæндзыстæм Хетæгкаты Къостайы æмдзæвгæ «Цъиу æмæ сывæллæттæ».

Ныр та – нæ иннæ фембæлдмæ.

Хæрзбон.

27-æм ахуыры сахат

Темæ: «Лыстæг цæрæгойтæ».

Нысантæ:

– Зонгæ кæнын сабиты лыстæг цæрæгойтимæ; амонын сын сæ нæмттæ; кæм цæрынц, цы хæрынц, цæмæн хъæуынц?

– Ахуыр кæнын бæрæг предметты нывтæм гæсгæ радзырдтæ (аргъау) аразыныл. Архайын бæрæг дзырдтæ уæнггай дих кæныныл.

– Мыр [л]-йы артикуляци æмæ зæлынад дзырдты. Нæ алфамбылай цæрæгойтæм уарзондзинады æнкъарæнтæ æвзæрын кæнын сабиты зæрдæты.

Дзырдтæ: *цъырцъыраг, гæлæбу, уаллон, бындз, къогъо, мыдыбындз, хъæндил, мæлдзыг, мæлдзыгдон; бырын, æхсынын.*

Архайæн фæрæзтæ: сюжетон нывтæ аргъау радзурынæн

æххуысæн, предметон нывтæ лыстæг цæрагойтимæ; сюжетон ныв «Уыгæрдæн».

Ахуыры нывæст

Хъомылгæнаг амонæн фæйнагыл æртæ рæнхъæй цæрагойты нывтæ фидар кæны.

Хъазт «Цыппæрæймаг у уæлдай».

Бындз, мæлдзыг, сауцъиу, мыдыбындз;

Цъырцъыраг, хъæндил, уаллон, куыдз;

Къогъо, гæлæбу, бындз, тæрхъус.

Сабитæ хъуамæ базоной, цæрагойтæ цавæртæ сты; радзурой сын сæ нæмттæ æмæ рахицæн кæной уæлдай предметы ныв.

Дидактикон хъазт «Кæм æмбæхсынц лыстæг цæрагойтæ сæхи?»

Хъомылгæнаг уаты алыратты бамбæхсы лыстæг цæрагойтæн сæ нывтæ.

Сабитæ цæуынц æмæ сæ агурынц. Цæрагой чи ссара, уымæн – фыццаг ныхасы бар.

Хъ. Лыстæг цæрагойтæ сæхи бамбæхстой. Ссарæм-ма сæ? Лæмбынæг кæсут. Дзурæм афтæ:

– Бындз бамбæхст дидинаджы бын.

Хъ. Хетæг, гæлæбу та кæм бамбæхст?

С. Гæлæбу бамбæхст сыфы бын.

(Равдисы, кæцы сыфы бынæй райста гæлæбу.)

– Фатимæ, хъæндил та кæм бамбæхст?

С. Хъæндил бамбæхст зокъойы бын. *Æ. а. д. (Равдисы, хъæндилы кæм ссардта, уыцы зокъо.)*

Дзырдтæй хъазт «Цавæр хуыз ис?»

Хъ. Æз дзурдзынæн æмæ уæм æвдисдзынæн лыстæг цæрагойæн йæ ном æмæ ныв. Сымах та, сабитæ, зæгъут, цавæр у цæрагойæн йæ хуыз.

(Равдисын, уаты алырæтты кæй ссардтой, уыцы лыстæг царæгойты .)

Хъ. Гæлæбу – бурхулон гæлæбу. *(Дзурың сабитæ.)*

Мæлдзыг – сау-сауид мæлдзыг. *(Дзурың иумæ, стæй иугай.)*

Хъæндил – сырх-сырхид хъæндил. *(Сабитæ.)*

Цъырцъыраг – кæрдæгхуыз цъырцъыраг. *(Сабийы дзуапп.)*

Къогъо – æрвхуыз къогъо. *Æ. а. д. (Сабийы дзуапп.)*

Хъомылгæнæг сабиты æргом здахы, амонæн фæйнагыл цы нывтæ ис, уыдонмæ. Уыцы нывтæм гæсгæ радзурын хъæуы радзырд.

(Ныхасы бар раттын, дзырдæргъæвддæр чи у сабитæй, уыдонæн.)

Хъомылгæнæг амоны нывмæ: «Цы уынут нывы?»

С. Мыдыбындз дидинагыл æрбадт.

Хъ. «Атæхы дывдывгæнгæ. Дидинаджы атъыссы йæ цыргъ фындз. Уарзы кусын алы бон дæр цырд, æмæ махæн кæны адджын мыд...»

Хъомылгæнæг та амоны нывтæм: «Адон та цы сты?»

С. Мæлдзыг æмæ къогъо. *(Сабитæ нывтæм гæсгæ хъуамæ æрхъуыды кæной аргъау.)*

Хъ. Куыд схондзыстут аргъау?

С. Мæлдзыг æмæ къогъо. *(Дзурың иугай.)*

«Мæлдзыг æмæ къогъо уыдысты хæлæрттæ. Иубон балцы фæцыдысты. Доны сæрты сæ ахизын хъуыд. Къогъо атахт доны иннæ фарсмæ. Мæлдзыг доны ныххаудта. Къогъо йæ хæларæн тынг фæтарст. Тæхын нæ зоны, хъæмпы хал ссардта æмæ йæ мæлдзыгмæ баппæрста. Мæлдзыг хъæмпы халыл ныффидар æмæ доны иннæ фæрс фæци. Къогъо æмæ мæлдзыг дарддæр ацыдысты...»

Хъ. Тынг хорз аргъау æрхъуыды кодтат. Чи зæгъдзæн, къогъо æмæ мæлдзыг цавæр царæгойтæ сты?

С. Къогъо æмæ мæлдзыг лыстæг цæрæгойтæ сты.

Хъ. Чи сæ цы пайда хæссы? (*Байхъусын сабитæм.*)

Хъомылгæнæг равдисы æртæ предметон нывы. Сабитæ сын хъуамæ зæгъой сæ нæмттæ æмæ, цы пайда дæттыны, уый; лыстæг цæрæгойты нæмттæ уæннгай зæгъын 2–3 хатты.

Гæлæбу – гæ-лæ-бу, гæ-лæ-бу.

Цъырцъыраг – цъыр-цъы-раг, цъыр-цъы-раг.

Мæлдзыг – мæл-дзыг, мæл-дзыг, мæл-дзыг.

Хъ. Тынг хорз. Хъæлæсыуагæй-ма рахицæн кæнут дзырдты [л] æмæ зæгъут, цы цæуыл бады? (*Равдисы нывтæ уу-гай.*)

Зæгъæм: Мæлдзыг – мæллдзыг бады мæлдзыгдоны раз.

Гæл-л-лæбу бады дидинæджы дидинсыфыл-л-л.

Бæл-л-ласы сыфыл бады бындз æ. а. д.

Хъ. Сабитæ, абон мах дзырдтам лыстæг цæрæгойты тыххæй. Базыдтам, кæм цæрынц, цы хæрынц, цы пайда сты, æмæ сæм цы цæстæй кæсын хъæуы, уый.

Нæ иннæ фембæлдмæ. Хæрзбон.

28-æм ахуыры сахат

Темæ: «Æфсæддон-уæлахиздзау».

Нысантæ:

– Сабиты зониндзинæдтæ парахатдæр кæнын Уæлахизы бæрæгбоны тыххæй. Архайын, цæмæй сабитæ фылдæр зоной Уæрæсейы æфсад æмæ æфсæддонты тыххæй.

– Ахуыр кæнын лæмбынæг хъусыныл æмæ радзырды мидисмæ гæсгæ фæрстытæн æххæст дзуаппытæ дæттыныл.

– Сабиты зæрдæты æвзæрын кæнын сæрыстырдзинад не ’фсæддонтæм, хæсты ветерантæм.

Дзырдтæ: *Уæлахизы бон, цытджын, сæрыстыр.*

Архайæн фæрæзтæ: иллюстрацитæ хæстон тематикæйæ; Уæрæсе æмæ Аланийы тырысатæ æрæмбырд кæнынæн æрмæг; алы æфсады хуызты нывтæ, хæцæнгæртæ, хæстон транспорты нывтæ.

Рагагъоммæйы куыст.

Бакæсын сабитæн хæсты тематикæимæ баст æмдзæвгæтæ, радзырдтæ. Радзурын сын нæ ирон сгуйхт æфсæддонты тыххæй, равдисын сын сæ къамтæ. 4–5 сабиимæ бацæттæ кæнын цыбыр биографион радзырдтæ нæ хæстон хъайтар-ты тыххæй (*Плиты Исса, Дзусаты Ибрагим, æ. æнд.*).

Ахуыры нывæст

Хъ. Сабитæ, абоны ахуыры сахат иннæ ахуырты хуызæн нæ уыздæн. Иуæрдыгæй, æнкъард бон, иннæрдыгæй та – хъæлдзæг. Цæмæн, цымæ? Чи зоны, цавæр бæрæгбонмæ æнхъæлмæ кæсæм?

(Байхъусын сабиты хъуыдытæм.)

Хъ. Раст у, сабитæ, 9-æм Майы фæцис Фыдыбæстæйы Стыр хæст. Уыцы бон – Фарæстæм Май – нæ адæмæн сси стыр Уæлахизы бон. Байхъусут-ма ацы зарæгмæ. (*Сабитæ хъусынц лæугæйæ.*) «Фарæстæм Май». Моргуаты Ю.

Хъ. Цавæр у музыка, Зæринæ? (*Кадджын.*)

– Хистæр адæмæй хæсты чи уыд, уыдонæй искæй зонут? Радзурут-ма сын сæ хæстон балцы тыххæй. (*Плиты Исса, Дзусаты Ибрагим.*)

(Байхъусын, кæй бацæттæ кодта, уыдонсæй 2–3 сабимæ.)

Хъ. Куыд бæрæг кæнынц нæ Ирыстоны зæххыл, Сослан, ацы стыр бæрæгбон?

(Саби дзуры, хъомылгæнæг æмæ йæ иннæ сабитæ æххæст кæнынц.)

Хъазт «Æрæмбырд кæн тырыса».

(Цы амоньың тырысайы артæ хуызы.)

Хъомылгæнæг сабиты æргом здахы иллюстрацитæм, къамтæм, æмæ дзуры: «Нæ зæххыл дæр æмæ фæсарæнты дæр хæсты фæстæ баззад бирæ цыртдзæвæнтæ (равдисы нывтæ.) Ацы хæстонтæ нæ Фыдыбæстæйы сæрвæлтау радтой сæ цард æмæ нал æрыздахтысты хæсты быдырæй.

Хъомылгæнæг кæсы Уырымты Петяйы æмдзæвгæ: «Цыртты раз».

«Нæ сыхæй заргæ карз тохмæ фæцыд,
Фæлæ фæцух æнахъомæй æмгæртгæй,
Кæйдæр зæххыл ныр сыстади йæ цырт.
Сæрибарыл ныггуыпп ласта йæ зæрдæ»...

Ацы æмдзæвгæйы ныхæстæ дзураг сты, нæ Иры зæххыл, нæ ирон адæмы сæрыл йæ цард чи радта, уыцы хæстон, дард Уæрæсейы цæрæг Петр Барбашовыл. Уый йæ цард нæ бавгъау кодта, цæмæй мах абон æдасæй цæрæм нæ зæххыл. Немыцаг хæцæнгарзы нæмгуытæй нæ фæтарст, йæ цард радта, цæмæй мин адæймаджы æгасæй базадаиккой, уый тыххæй. Йе стыр хъайтардзинады тыххæй Петр Барбашовæн нæ Иры зæххыл æрцыд стыр цыртдзæвæн æвæрд. Алы Фарæстæм Майы дæр адæм дидинджытимæ æрбацауың æмæ йын ныллæг сæ сæртæй æркувыңц.

Æркасын иллюстрацитæм, нывтæм, къамтæм. Æвдыст дзы цæуың хæсты ветерантæ æмæ нырыккон æфсæддонтæ – ныры рæстæг хъахъхъæның нæ уарзон фыдыбæстæ.

Дидактикон хъазт «Кæмæн цы?» «Чи цавæр æфсады уæнг у?»

(Алы хуызы æфсады нывтæ, хæстон техникæ æмæ хæцæнгæрзтæм гæсгæ базонын, кæмæн цы æмбæлы?)

Хъомылгæнæг ма каронбæттæны кæсы дыууæ æмдзæвгæйæ скъуыддзæгтæ.

«Мах цыдыстæм ацы бонмæ азтæ,

Знаг æрлæууыд зонгуытыл пырхæй.
Рахауди йæ сау тырыса састæй,
Мах тырыса баззади сырхæй...»

Цæгæраты Гуго

Цавæр хуызтæ ис ныры тырысатæн? Хæстон тырысайы хуыз та цавæр уыд?

Хь. Стыр кад, тыхджын намыс равдыстой нæ фæсивæд, нæ фыдæлтæ. Хъæбатыртæ рох никуы уыдзысты. Фæлæ хæст хæст у, Райгуырæн зæхх иунæг у æмæ йыл тынг фидар хæцын хъæуы.

– Чи уæ куыд хъуыды кæны, цавæр уа хъуамæ æфсæддон?
С. Тыхджын, хъæбатыр, ныфсджын, йæ адæмы уарза, йæ Райгуырæн бæстæ уарза æ. а. д.

Хь. Байхъусут мæнæ ацы æмдзæвгæмæ дæр.

«Лæгæн зынаргъ куыннæ вæййынц
Йæ бинонтæ, йæ мад!
Лæгæн зынаргъ куыннæ вæййы
Йæ рæзгæ бонты цард!
Фæлæ уæддæр, ныййарæг зæхх,
Дæуæн æмбал кæм и?
Дæуæй зæрдæйæн адджындæр,
Зæгъ-ма мын, чи у, чи?»

Кочысаты М.

Хь. Цæй тыххæй дзурæг у ацы æмдзæвгæ та?

С. Уарзондзинад райгуырæн зæхмæ, адæммæ, нæ алфамбылай дунемæ.

Хь. Куыд зæгъæн ис нæ æфсæддонтæ æмæ хæстон адæмæй?
Алчидæр уæ иу дзырд æрхъуыды кæнæд.

С. Ныфсджын, цытджын, кадджын, тыхджын, хъайтар, нымысджын.

Хь. Иу хатт ма зæгъут, цавæр бæрæгбон уыдзæн?

С. Стыр Уæлахизы бон – Фарæстæм Май.

Хь. Бузныг, сабитæ. Ныр лæмбынæгдæр æркæсут, нæ

равдыстмæ цы æрмæджытæ бацæттæ кодтам, уыдонмæ, æмæ уæ зæрдыл бадарут ацы кадджын бон.

Сабитæ ма иу хатт къамтæм кæсыны, Моргуаты Юрийы зарæджы зæлтæм хъусгæйæ.

29-æм ахуыры сахат

Темæ: «Театр. Кино».

Нысантæ:

– Бафидар кæнын сабиты зонындзинæдтæ театр æмæ кинойы тыххæй. Цæмæй хицæн кæнынц театр æмæ кино?

– Ахуыр кæнын номдар «театр» æмæ миногон «театралон»-æй дзырdbæстытæ аразыныл. Театр æмæ киномæ уарзондзинады æнкъарæнтæ сæвзæрын кæнын сабитæм.

– Архайын æддагбынатон хауæны номдартæй пайда кæнын хъуыдыйады.

Архайæн фæрæзтæ: аргъау «Булкъ»-мæ костюмтæ æмæ декорацитæ. Ахуыры размæ сабиты акæнын театрмæ, кæд гæнæн уа, уæд киномæ дæр. Цыбыр инсценировкатæй равдыст саразын рæвдауæндонны. Равдисын кинонывтæ дæр.

Ахуыры нывæст

Хъ. Сабитæ, хъуыды ма йæ кæнут, айразмæ кæм уыдыстæм, уый?

(Сабитæ сæ хъуыдытæ дзурыны.)

Хъ. Уæ зæрдæмæ тынгдæр цы фæцыд цирчы?

(Сабитæй алчи йæ хъуыдытæ дзуры.)

Хъ. Æмæ æрмæст цирчы ваййы артисттæ æви ма сæ æндæр ран дæр фенæн ис?

С. Артисттæ ма киноты дæр фенæм, театры дæр, кафгæ дæр фæкæнынц.

Хь. Цы уæлдай ис, театры артист æмæ, киноы кæй равдысынц, уыцы артистæй? Цирчы артистæй?

Сабитæ сæ хъуыдытæ дзурынц, хъомылгаенаг та сын, кæд хъæуа, уæд æххуыс кæны: «Театры артисты уынæм хæстагмæ, киноы артистты та уынæм телевизорæй; театралон артистæн нæ бон дидинджытæ раттын дæр у, телевизоры цы артист уынæм, уымæн дидинджытæ нæ балæвар кæндзынæ, дæ къухæмдзæгъд дын нæ фехъусдæн».

Хь. Куыд схонæн ис, театры артисттæ цы ран фæхъазынц, уыцы бынат?

С. Сценæ. Артисттæ хъазынц сценæйыл.

Хь. Кæсгæ сæм чи кæны, уыцы адæм та кæм фæбадынц æмæ сæ куыд хонæм?

С. Адæм бадынц залы.

Хь. Дзырд «театралон»-имæ бабæттут номдартæ: зал, сценæ, артист, равдыст, программæ. Цавæр дзырдбæстытæ нæм рауайдзæн? Зæгъæм, зал. Куыд зæгъæн ис ацы дыууæ дзырды иумæ? Зал æмæ театралон – театралон зал.

Хь. Залы цы адæм бадынц, уыдоны хонæм театрдаутæ.
(*Дзурынц иумæ 2–3 хатты.*)

Сабитæ иугай дзурынц: *театралон зал.*

Хь. Артист – театралон артист (*дзуры сабитæй иу*);

программæ – театралон программæ;

зал – театралон зал;

равдыст – театралон равдыст;

сценæ – театралон сценæ;

афишæ – театралон афишæ *æ. а. д.*

Дидактикон хъазт «Театр «Саби».

Хь. Сабитæ, мæн фæнды, цæмæй сымах дæр равдисат спектакль. Мæнæ нын гауыз уыздæн сценæ, бандæттæ кæм лæууынц, уый та – зал.

– Читæ уыздысты артисттæ?

Сабитæй кæй фæнды, уыдон цалдæрсæй рацыдысты размæ,

*слаууыдысты гауызыл, инна сабиты кьорд та сбадты-
сты бандаеттыл «залы».*

– Цаваер спектакль равдисдзыстут уә театры?

С. «Булкь».

Хь. Хорз. Ныффыссын хьәуы афишә, цәмәй нәм спектаклмә әрбацаәуой театрдаутә.

(2–3 сабийы райстой гәххәтт әмә хьомылгәнәджы амындмә гәсгә ныв кәның афишә. Сабитә йә куыд уыной, афтә йә әрцауындзың.)

Хь. Театрдаутә залы сә бынәтты сбадынц әмә әртә хатты дзәнгәрәг ныззары. Әмбәрзән байгом, әмә чи фәзыны сценәйыл, Хетәг?

С. Сценәйыл фәзыны артист.

Хь. Иунәг артист вәййи театры, Сослан? *(Бирә артист-
тә.)*

С. Театры ма кусынц музыканттә, режиссер, нывгәнәг.

Хь. Музыканттә та цәмән хьәуынц театры?

С. Спектакль аив кәнынц сә музыкайә.

Хь. Режиссер та цы фәкусы театры, Зоя?

С. Режиссер спектакль сәвәры, ахуыр кәны артисты, цәмәй сә рольтә хорз хьазой.

Хь. Әз дәр абон уә театры режиссер уыдзынән. Нә театр схонәм «Саби». Разы стут мемә?

Сабитә разыйы дзуапн радтой әмә кәсынц спектакль «Булкь»-мә.

Хь. Сабитә, абон нә театры театрдаутә федтой спектакль «Булкь». Инна хатт та ацаудзыстәм киномә. Кинойы махән нә бон нәу рольтә ахьазын. Нә бон у экранмә кәсын әмә ләмбынәг хьусын. Нәхи куыд дарын хьәуы залы, уый та зонут.

Хәрзбон. Нә инна фембәлдмә.

Темæ: «Ногмæ йæ дарæстæ ивы»...

Нысантæ:

– Рабæрæг кæнын сабиты зоньндзинæдтæ нæ уарзондæр горæт Дзæуджыхъæуы тыххæй. Ахуыр сæ кæнын зæрдиагæй архайын; хи царды хабæртгæй дæнцæгтæ æрхæссын.

– Иууон нымæцы номдарæй бирæон нымæцы номдартæ æмæ гуырынон хауæн аразыныл сæ ахуыр кæнын.

– Ахуыр кæнын сабиты цæрæгойты æууæлты тыххæй дзурыныл. Парахат кæнын сæрыстырдзинады æнкъарæнтæ нæ райгуырæн зæхмæ.

Мыр [л] æмæ [р]-ы растзæлынадмæ хъус дарын, ныхасы рæзтыл кусгæйæ.

Архайæн фæрæзтæ: къамтæ, иллюстрацитæ нæ горæты алы бынæттæй (*Сæрибары фæз; Уæлахизы фæз; Штыбæйы фæз; Уæлахизы аллея; куклаты театр; ирон драмон театр; Хетæгкаты Къ. номыл фæлладуадзæн фæз; фантанты фæз. æ.а.д.*)

Нывты æмбырдгонд: бæлас; заз; дзæнгæрæг; уарди, æхсæнчъыхос (*ромашка.*)

«Макет» – зоопарк цæрæгойтимæ.

«Макет» – фæндæгтæ: светофор, машинæтæ – уаты алы къуымты æвæрд.

Ахуыры нывæст

Хъомылгæнæг æмæ сабитæ зылды бандæттыл бадынц. Галиуæрдыгæй цы саби бады, уымæ иугай дæтты горæты нывтæ, иллюстрацитæ, уый та сæ дарддæр ратты, йæ фарсмæ чи бады, уыцы сабимæ. Афтæ къамтæ (нывтæ) зылдыл ацæуынц, алы саби дæр сæм куыд æркæса, афтæ.

Хъ. Сабитæ, цавæр бынæттæ базыдтат, къамтæм (нывтæм) æркæсгæйæ?

Байхъусын сабитæм.

Цалынмæ сабитæ къамтæм (нывтæм) кæсыны, уæдмæ хъомылгæнæг цыбыр комментаритæ кæны:

– Нæ райгуырæн зæххыл уарзондæр æмæ сæйрагдæр горæт у Дзæуджыхъæу. Нæ горæт у нæ республикæйы иннæ горæттæ æмæ хъæутæн сæ мад. Ардыгæй Уæрæсейы алы къуымтæм ацæуæн ис æнцонæй. Дзæуджыхъæу æппæт горæттæй дæр рæсугъддæр у. Байхъусут-ма Асаты Асте-мыры æмдзæвгæмæ:

Мæ райгуырæн зæхх

Ирыстон – нæ бæстæ,
Дзæуджыхъæу – нæ мад,
Нæ хæхты, нæ фæзты
Мах аразæм цард.
Уæрæсе – нæ бæстæ,
Ирыстон – нæ мад.
Йæ адæм – цæргæстæ,
Йæ сау зæхх – бæркад.

Хъ. Кæимæ бары поэт нæ ирон адæмы? Ирыстон махæн цы у? Дзæуджыхъæу та? (*Байхъусын сабитæм.*)

Хъ. Сабитæ, балцы ацæуын уæ кæй фæнды?

(Сабитæ се 'ппæт дæр разыйы дзуапп радтой.)

– Абалц кæнæм нæ уарзон горæты уынгты.

(Фæцæуыныц уаты иу кæронæй иннæмæ æмæ æрлæууыныц «Макет»-фæндаджы раз.)

Хъ. Кæдæм æрбахæццæ стæм? Цы уынут?

(Хъомылгæнæг æххуысæн светофор æмæ машинæйы тыххæй уыци-уыцитæ дзуры.)

1) Ис æртæ цæсты мæнæн,

Калынц радыгай тæмæн.

Сырх ыссыгъдис – уæд æрлæуу,

Бур – уæд цъус фæгæдзæ кæн,
Ссыгъди цъæх – дæттын дын бар,
Размæ ныр дæ фæндаг дар.

(Светофор.)

2) Къухтæ йын нæй, дзургæ нæ кæны,
Уынгæ нæ кæны, фæлæ йе 'ртæ цæстæй
фæндаг амонь.

(Светофор.)

3) Размæ тулын æз цæрдæг,
Ис цыппар цалхы мæнæн.
Цырд фæлæууын, æнхъæлцау,
Фæндагамонæг рухсытæм.

(Машина.)

Хъ. Цæмæн уæм афтæ кæсы, æмæ уыци-уыцитæ светофор æмæ машинæйы тыххæй сты? Нæ хъæуы уынгты дæр фæндагамонæг рухсытæ судзы?

Байхъусын сабитæм æмæ бацæуын иннæ «Макет»-фæлладуадзæн фæзма.

Хъ. Ам ис бирæ бæлæстæ, дидинджытæ. Хъуысы цъиуты зарын. – Сабитæ, хъæдмæ æрбахæццæ стæм?

(Сабиты ныхасмæ байхъусын.)

Хъ. Цæмæн афтæ хъуыды кæнут? Ноджыдæр ма цы фенæн ис фæлладуадзæн фæзы? Кæм ис фæлладуадзæн фæз? Нæ хъæуы астæу?

С. Алыхуызон зайæгойтæ, дидинджытæ, цæрæгойтæ, мæргътæ ис фенæн ацы фæзы. Фæлладуадзæн фæз ис нæ республикæйы сæйраг сахар – Дзæуджыхъæуы астæу.

Хъомылгæнæг ратты сабитæм уыци-уыцитæ:

1) Фæзыны нæм уалдзæг

Лæгъз дидинаг, бур...

Нæ æрдзон буц уазæг –

Худæндзаст, хæмпус... *(Къаппа-къоппа.)*

2) Бæлæсты 'хсæн бæрæг дары

Йæ уындæй, йæ кондæй.

Булæмæргъ дæр уымæн зары

Ацы бæласыл бæрзондæй. (Бæрз.)

Хъ. Равдисут сæ нывы (*къаппа-къоппа æмæ бæрзытæ.*)

Хъ. Цавæр зайæгойтæ ма ис фенæн нæ фæлладуадзæн фæзы? (*Сабитæй чи цавæр зайæгойтæ æмæ бæлæсты нæмттæ зоны, уыдон дзурыны.*)

Хъомылгæнæг æмæ сабитæ зылды лæууыны.

Хъ. Сабитæ, нæ горæты ис цалдæр театры, музейтæ, стадионтæ, фæлладуадзæн фæзтæ. Цавæр зæрдылдарæн бынæтты тыххæй у уæ бон радзурын? Чи уæ кæм уыд? Диссагæй цы федтат? Цавæр бынæтты тыххæй ма фехъуыстат?

(Байхъусын сабиты радзырдтæм. Кæд сын зын уа, уæд хъомылгæнæг дæнцæгтæ æрхæссы йæхи цардæй.)

Зæгъæм: «Æз уыдтæн мæ мадимæ фантанты фæзы. Федтон дзы бирæ адæм. Адæм сæ фæллад уадзынц бандæттыл. Сабитæ хъазынц, сæхи найынц». *Æ. а. д.*

«Æз та уыдтæн сырддоны...» – дзуры саби.

Хъ. Куклаты театр «Саби»-йы та уæ чи уыди? Æмæ цы федтат театры? Сценæйыл та чи уыди? Залы та? (*Байхъусын 2–3 сабимæ.*)

Хъ. (*равдисы хъазæн чындз*). Мæдинæ та федта клоунтæ, ахуыргонд цъиутæ, куыйтæ, маймулитæ, тигртæ, домбайтæ. Цымæ кæм уыди Мæдинæ?

С. Мæдинæ ацы сырдты æмæ клоунты федта цирчы.

Хъ. Æмæ мах горæты цирк ис? (*Нæ горæтмæ цирк Мæскуыйæ ыссауы.*)

Хъ. Стадион та цы у, цымæ? Цæмæн хъæуы? (*Сабиты дзуаппытæм байхъусын.*)

Хъ. Стадион хъазæн фæз у. Зæгъæм иумæ: «Хъазæн фæз». Нæ балц кæронмæ ахæцца кæнæм? Цомут-ма мемæ.

(*Ерлаууың «Макет» -сырддоны цур.*)

Хь. Кæдæм æрбацыдыстæм? Хъазæн фæзмæ? Фæллад-уадзæн фæзмæ?

С. Сырддонмæ. Мах æрбахæцца стæм сыррдонмæ.

Хь. Мæ уыци-уыцитæн дзуапп чи ратта, уымæн уыздæн йæхи уыци-уыци радзурыны бар.

1) Ма мæ хъыгдар, цу дæхицæн.

Дар дæ фæндаг раст!

Хъæбысхæсты фемхиц ыстæм, –

Ма мæ ракæн хъаст!

(*Домбай.*)

2) Сау-хъулон дæргъытæ бæх

Ам к' уайд нæ разы!

Бакастæй рæсугъд, дзæбæх,

Сывæллæттæн – хъазæн.

(*Зебра.*)

Хь. Ныр та сымах æрхъуыды кæнут сыррддоны цæрджытыл уыци-уыцитæ. Радзурут, цæрагойты тыххæй цы зонут, уый. Цавæр æууæлтæ сæм ис? Æрмæст дæ сыррдæн йæ ном ма зæгъ. (*Сабитæ архайың.*)

Зæгъæм: Залмысыфау – йæ хъустæ,

1-аг саби. Цæдзынджы йас – йæ къæхтæ.

Йæ къæдзил – бæндæн,

Йæ фындз – донцауæн хæтæл,

Кæд æмæ дзы нуазы дон. (*Пыл.*)

Хь. Нæ сыррддоны уæртджынхæфс (черепухæ) нæ федтат?

С. Ис дзы цыппар уæртджынхæфсы. Уыдонæн ис *цыппар лæппыны*.

Хь. Дзурæм иумæ: *цыппар лæппыны*. (2–3 хатты.)

Нæ ахуыры сахат кæронмæ æрхæцца. Фæстæмæ раздæхын афон у. Зæгъут «хæрзбон» сыррдтæн æмæ сыррддоны кусджытæн.

Нæ иннæ фембæлдмæ.

31-æм ахуыры сахат

Темæ: «Тагъд ралæудзæн сæрд».

Нысантæ:

– Сабиты разæнгард кæнын темæимæ баст ныхасыл, архайыныл. Рабæрæг кæнын сабиты зоньндзинæдтæ афæдзы афонты тыххæй. Кæцы афæдзы афон нæм æрбалæууыд?

– Ахуыр кæнын сабиты текстмæ хæстæг аргъауы мидис радзурыныл.

– Сабиты дзырдурат хъæздыгдæр кæнын аив ныхæстæй, [цъ] сыгъдæгдзурыныл архайын.

Сабиты разæнгард кæнын иронау дзурынмæ.

Цæстуынгæ æрмæг. Хъазæнтæ: æрыскъæф, къогъо, цъиу, мыст, хæфс; зылд афæдзы афонтæй; сюж. нывтæ алы афæдзы афонæй дæр.

Ахуыры нывæст

Хъ. Ралæууыд сæрд. Уæ зæрдыл-ма æрлæууын кæнут, цы хорздзинæдтæ ис сæрдыгон æрдзы? Цы вæййы сæрды? *(Афæдзы афонты зылдмæ гæсгæ сабитæ сæ хъуыдытæ дзурыңц, пайда кæнын сюжэтон нывтæй.)*

Хъ. Радзурут-ма, цавæр хъæзтытæй хъазын уарзут сæрды? *(Сабитæй, кæй фæнда, уый йæхи царды хабæрттæй исты цауты тыххæй радзуры.)*

Хъ. Сабитæ, чи уæ ахста кæсаг? Чи уæ уыди хъæды зокъотæ æмæ гагадыргътæ æмбырд кæнынмæ? Баба æмæ нанайæн цæхæрадоны кусынмæ чи æххуыс кодта сæрды? Радзурут-ма нын.

(Сабитæй дзырдарæхстдæр чи уа, уыдонæн фыццаг ныхасы бар раттын.)

Хь. Байхьусут Хетагкаты Кьостайы æмдзæвгæ «Сæрд»-æй скъуыддзæгмæ (*2 хатты йæ бакæсын æмæ фæрстытæ раттын сабитæм.*)

Хур судзы... Уырыдзы

Хæрынаен бæззы...

Чи хъæдæй рæгъæдæй

Сырх мæнæргъ хæссы...

Цавæр ваййынц сæрдыгон бонтæ? (*Тæвд, хъæлдзæг, рæсугъд.*)

Хь. Сæрдыгон æрдз у тынг рæсугъд. Рæстæг ваййы хъарм, зæрдæ рух кæны алыхуызы дидинджыты уындæй, мæргъты хъæлдзæг зарджытæй. Сцæттæ ваййы æрыскъæф, мæнæргъы. Абон уын æз радзурдзынаен уырыссаг æвзагæй тæлмацгонд аргъау «Æрыскъæф».

(Сабиты сбадын кæнын гауызыл. Амонаен фæйнаггыл хъомылгæнæг аргъауы мидисмæ гæсгæ фидар кæндзæн нывтæ, кæннод хъазæнтæ иугай, рæнхъæй æвæрдзæн стъолыл.)

«Æрттивы хуры цæст арвæй. Хъæдрæбын æрдузы сцæттæ æрыскъæф. Гагадыргъ хуры тынтæм йæ сырх уадултæ тавы. (*Райсы æрыскъæф.*) Къогъо ауыдта æрыскъæф æмæ ныззарыди: «3-3-3, æрыскъæф сцæттæ, сырх-сырхид, харздаæф!» (*Æрыскъæфы фарсмæ æвæры къогъойы.*)

Къогъойы фехъуыста цъиу, атахт æрдузмæ. Фæнды йæ æрыскъæф бахæрын. (*Авæры цъиуы стъолыл.*) Къогъойы фехъуыста мыст. Мыст дæр азгъордта æрдузмæ. Фæнды йæ гагадыргъ бахæрын. (*Хъомылгæнæг мысты дæр æвæры стъолыл цъиуы фæстæ æмæ дзуры дарддæр.*) Къогъойы ма фехъуыста хæфс дæр. Гæпгæпгæнгæ æрбахæццæ æрдузмæ. Сфæнд кодта æрыскъæф бахæрын. (*Хæфсы дæр стъолыл мысты фарсмæ æвæры.*)

Æваст æрбадымдта дымгæ æмæ хуры æрттиваг цæсгом мигътæ бамбæхстой. Къогъо уый куы ауыдта, уæд нызза-

рыди: «Уардзæн къæвда: хуылыдз, уазал». Къогъойы фехъуыста цъиу, тагъд-тагъд бæласы къалиумæ стахт. Къогъойы ма фехъуыста мыст дæр æмæ тагъд-тагъд йæ хуынкъмæ алыгъд. Фехъуыста ма йæ ноджы хæфс, тагъд-тагъд уый дæр залмы сыфы бын фæмидæг...

Æрыскъæф та уарыны æртæхтæм йæхи найы æмæ цин кæны, кæй йæ ничи бахордта, ууыл».

Хъомылгæнæг ратты сабитæм аргъауы мидисмæ гæсгæ фæрстытæ:

- Аргъау уæ зæрдæмæ фæцыд?
- Цавæр ныхæстæй райдайы аргъау?
- Куыд ныззарыди къогъо, æрыскъæф куы федта, уæд?
- Цъиу къогъойы куы фехъуыста, уæд цы бакодта?
- Кæй ма фæндыди æрыскъæф бахæрын?

(Мыст, хæфс æмæ цъиуы.)

Хъ. Мигътæ сæхгæдтой хуры цæсгом. Къогъо уый куы ауыдта, уæд куыд ныщъыс-щъыс кодта? (3-3-3-3, – зарыңц сабитæ иумæ.)

– Къогъойы фехъуыста цъиу æмæ ... (дарддæр дзурыңц сабитæ хъуыдыйад кæронмæ).

– Цæуыл цин кодта гагадыргъ? (Сабитæ сæ хъуыдытæ дзурыңц.)

Хъомылгæнæг ма иу хатт кæсы, гагадыргъ йæхи уарыны донæй куыд найы æмæ куыд цин кæны, уыцы ныхæстæ.

Фæнды уæ, уæд иумæ ахъазæм аргъау рольтæм гæсгæ? Мæнæ – нæ хъазæнтæ. Кæй уæ фæнды аргъау радзурын æмæ рольтæм гæсгæ ахъазын?

Байхъусын, сабитæй кæй фæнды, уыдонмæ. Дзурыңц иумæ – иу саби райдайы аргъау дзурын, стæй иннæ – йæ фæстæ, æртыккаг кæронмæ ахæццæ кæны аргъау.

(2–3 хатты радзурын аргъау, рæстæг куыд амона, афтæ.)

Кæронбæттæны ма иу хатт сабиты зæрдыл æрлæууын кæнын сæрдыгон æрдзы рæсугъддзинæдтæ.

Сæргæндтæ

Перспективон-тематикон пълан хистæр къордæн	6
1-аг ахуыры сахат. Темæ: «Бинонтæ».....	14
2-аг ахуыры сахат. Темæ: «Мыртæ (с); (ш)».....	17
3-аг ахуыры сахат. Темæ: «Цы у нæ бон».....	19
4-æм ахуыры сахат. Темæ: «Мæ райгуырæн зæхх».....	22
5-æм ахуыры сахат. Темæ: «Райгуырæн бæстæ».....	24
6-æм ахуыры сахат. Темæ: «Сызгъæрин фæззæг – сызгъæрин æфсир».....	28
7–8-æм ахуыры сахат. Темæ: «Фæззæг».....	31
9-æм ахуыры сахат. Темæ: «Зайæгойтæ».....	34
10-æм ахуыры сахат. Темæ: «Æрдзы хъæбысы фембæлд- тытæ».....	38
11-æм ахуыры сахат. Темæ: «Мыртæ» (л); (р). (Ныхасы мырон культурæ).....	42
12-æм ахуыры сахат. Темæ: «Æз æмæ мæ буары хæйт- тæ».....	46
13-æм ахуыры сахат. Темæ: Фынджы уæлхъус хидары- ны æгъдæуттæ».....	49
14-æм ахуыры сахат. Темæ: «Зымæг».....	53
15-æм ахуыры сахат. Темæ: «Зымæг».....	56
16-æм ахуыры сахат. Темæ: «Хойраджы продуктæ».....	59
17-æм ахуыры сахат. Темæ: «Транспорт».....	61
18-æм ахуыры сахат. Темæ: «Дæсныйæдтæ».....	64
19-æм ахуыры сахат. Темæ: «Спорт».....	67
20-æм ахуыры сахат. Темæ: «Æфсады бæрæгбон».....	72
21-æм ахуыры сахат. Темæ: «Уалдзæг».....	75
22-æм ахуыры сахат. Темæ: «Уалдзæджы тыххæй æм- дзæвгæтæ».....	78
23-æм ахуыры сахат. Темæ: Фыдбылызæй дæхи хиз».	82

24-æм ахуыры сахат. Темæ: «Зонджын машинæ».....	85
25-æм ахуыры сахат. Темæ: «Космос».....	88
26-æмахуыры сахат. Темæ: «Цъиутæ».....	93
27-æмахуырысахат. Темæ: «Лыстæгцæрæгойтæ».....	96
28-æм ахуыры сахат. Темæ: «Æфсæддон-уæлахиз- дзау».....	99
29-æмахуырысахат. Темæ: «Театр. Кино».....	103
30-æм ахуыры сахат. Темæ: «Ногмæ йæ дарæстæ ивы»..	106
31-æм ахуыры сахат. Темæ: «Тагъд ралæудзæн сæрд»..	111

Учебно-методическое издание

Гульчеева-Дзадзаева Римма Муратовна

Развитие осетинской (иронской) речи как родной
(старшая группа ДОУ)

Редактор и корректор *И. Х. Джанаева*
Компьютерная верстка *Б. А. Келехсаевой*

Сдано в набор 28.04.2012. Подписано в печать 20.05.2012.

Формат бумаги 60×84¹/₁₆.

Гарнитура шрифта «Times». Печать цифровая.

Усл. п. л. 6,2. Тираж 50 экз.

Отпечатано с готовых диапозитивов в издательстве СОГПИ,
362003, г. Владикавказ, ул. К. Маркса, 36